PANORAMA OF PROVERBS

कहावतरत्नाकर

I

HINDI-SANSKRIT-ENGLISH-URDU-ARABIC-PERSIAN

[हिन्दी-संस्कृत-अंग्रेजी-उर्दू-अरबी-फारसी]

SIR BEJAI SINGH

NAG PUBLISHERS

JAWAHARNAGAR, DELHI-7

Like mother-land, the mother-tongue is the image of the mother of the universe. No improvement of a nation can be rendered wholly perfect, unless the mother-tongue is improved. Nay, religion of a nation cannot be fully developed, prosperity cannot quickly crown a nation, knowledge cannot fully manifest itself in the country, national sentiments cannot be preserved intact, the glory of native land cannot be magnified, man cannot attain the full stature of humanity, originality of a nation cannot be preserved, nor can he speedily attain temporal advancement, spiritual elevation as well as redemption, unless the mothertongue be preserved and improved. As the Sutras (aphorisms) of the holy Scriptures are intimately connected with the intellect, so are the popular sayings (proverbs) of language closely associated with the mind. As many profound ideas relating to domain of intellect are expressed by the small aphorisms, so are the profound ideas relating to the domain of mind expressed by proverbs current in the language.

Taking allegorically popular saying is the conveyance of the Goddess mother-tongue. This, indeed, is the correct interpretation of the matter.

This work 'Kahawat Ratnakar', first part of Panorama of Proverbs has been published with a view to serve the mother-tongue, Hindi. These sayings have been collected through the assistance of many savants. Sayings in Hindi (our mother-tongue) as well National language are the main factor in this work; and as matters of subsidiary importance sayings have likewise been culled from Sanskrit (the father-tongue) or rendered into Sanskrit in several instances. For the sake of convenience, sayings have also been culled from English or Urdu or translated in either of these languages. Care has been taken to gleen, as far as possible, corresponding proverbs from the Arabic and Persian also.

PANORAMA OF PROVERBS

PART I

HINDI-SANSKRIT-ENGLISH-URDU-ARABIC-PERSIAN

[हिन्दी-संस्कृत-अंग्रेजी-उर्दू-अरबी-फारसी]

SIR BEJAI SINGH

NAG PUBLISHERS

JAWAHARNAGAR, DELHI-7
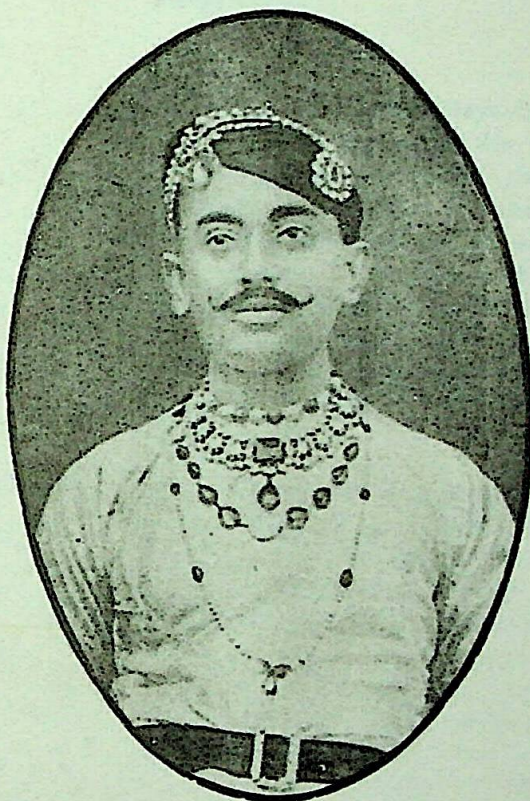
His Highness the Late Maharawal Bharat
Dharma Sudhakar
Sri Bejai Singh Bahadur of Dungarpur.

Preface.

O Mother of the universe, O Great Goddess Maya, O Shivay, Thou assuming the form of womanhood possessing the qualities of goddesses of Gouri and Durga, ever preservest the Arya race. Thou art the cause of creation, preservation and destruction of the world. In the shape of native land, thou art the source of redemption as well as material prosperity. In the shape of mother-torgue, Thou impartest to mankind the four-fold objects of human pursuit, *viz.*, Dharma (spiritual prosperity), Artha (material prosperity), Kama (desire), and Moksha (final beatitude). In the shape of heroism, wisdom, fortune, and lore, thou conferrest blessings upon the world, I bow to Thee.*

Like mother-land, the mother-tongue is the image of the mother of the universe. No improvement of a nation can be rendered wholly perfect, unless the mother-tongue is improved. Nay, religion of a nation cannot be fully developed, prosperity cannot quickly crown a nation, knowledge cannot fully manifest itself in the country, national sentiments cannot be preserved intact, the glory of the native land cannot be magnified, man cannot attain to the full stature of humanity, originality of a nation cannot be preserved, nor can he speedily attain temporal advancement, spiritual elevation as well as redemption, unless the mother-tongue be preserved and improved. As the Sutras (aphorisms) of the holy Scriptures are intimately connected with the intellect, so are the popular sayings (proverbs) of a language closely associated with the mind. As many profound ideas relating to the domain of intellect are expressed by the small aphorisms, so are the profound ideas relating to the domain of mind expressed by proverbs current in the language.*

Taking allegorically popular saying is the conveyance of the Goddess mother-tongue. This, indeed, is the correct interpretation of the matter.

At this time, the pure Hindi language ought to be regarded as the mother-tongue of the Hindus, the *lingua franca* of the Indian Continent. The slightest effort on the part of the Indians will enable this sweet language to be the universal mother-tongue of the Aryas, and thus contribute to their welfare in every way. Although several languages

are at this time spoken from the Himalayas in the North to Cape Comorin in the South, from the shores of the Brahmaputra in the East to the shores of the Indus in the West, nevertheless it has been settled to a demonstration that the Hindi language alone which is written in the eternal and incorruptible Deva-nagri characters can aptly be called the universal tongue of India.

It is unanimously recognised and even admitted by western savants boastful of their knowledge that Sanskrit is the oldest of all languages. The Hindu Scriptures furnish copious evidence to show that this Divine language has been prevailing in the world from time immemorial. In the days of the Rishis this sacred language was spoken by the whole of India. Afterwards, when there was a slight drawback in the instruction of the Rishis, the Prakrit language, which is a corruption from the Sanskrit, obtained currency among the masses. At that time, the Brahmins, kings, and the educated class of people used to speak Sanskrit : and the vulgar people, women, children, etc., used to speak the corrupted language (Prakrit). To prove this point, we need not, indeed, go too far. Reference to Sanskrit poems, dramas, etc., can fully bear out the above fact. As, in course of time, the currency of Sanskrit, as a spoken language subsisted barely in name, and the instruction of the holy Rishis almost wholly disappeared, the Pali language was evolved out of Prakrit. But like Prakrit the Pali was not confined to the illiterate masses. It was also accepted by the learned community and used as a language of the Court. Even in the present days, many works on science, philosophy, history, and poetry are in evidence in the Pali language. The religious books of Buddhism which commands a wider sway in the world than any other religion have been wholly written in the Pali language. These works bear ample testimony to the fact that the Pali language was at its zenith.

Afterwards it so appears that the Brahmins rallied again and set themselves to work to reform the eternal system of the Vedas. At this time there was a mighty revolution in politics brought about by the constant change of ruling kings. In the midst of these changes the sweet Hindi was ushered into existence, and since that time up to the modern period, it has been prevalent in India, giving glowing proof of the genius of its illustrious founders, the Aryas. Although many other vernaculars, *viz.*, Urdu, Punjabi, Mahrathi, Gujrati, Bengali, Uriya, etc., after having passed through a series of vicissitudes and modifications have been evolved into existence out of this melodious tongue (Hindi) and gradually attained a laudable and exalted condition, never-

theless the Hindi pre-eminently maintains its foremost place in the estimation of Indian scholars. Whatever degree of eminence the above vernaculars (the outcome of Hindi) may attain, none of them possesses the features of a *lingua franca* (universal language) for India. These vernaculars are only serviceable to the provinces wherein they are spoken: but they are of no service to other provinces. For instance, if a Bengali Pandit goes to Gujrat, his language will not be understood by the people of Gujrat. Nor will the language of a Mahrathi or Gujrati be understood in the Punjab, supposing he were to go to that Province, for he will not be able to express his ideas to a Punjabi with facility and ease, in his own tongue. But a Hindi-knowing person may go to any place in India without encountering the sort of difficulty as shown above. The reason is this, that people of all provinces understand Hindi, more or less. The mystery underlying the point consists in the fact that the Hindi is the mother of all those languages (vernaculars) spoken, it is best adapted to be the universal national language of this country. We illustrate the changes which languages undergo, as follows:

All rivers take their rise from mountains: and as they advance, their currents increase. Slabs of rocks, coming down from different directions, are carried away by the said currents and flow along with the currents to a certain distance, great or small. This natural action of streams takes place almost every day. In this way, the slabs of rocks, acting and reacting upon one another, and being thus liable to constant friction undergo a considerable modification so much so that they eventually adopt a new aspect altogether.

In the same way, the slabs as represented by ***words*** undergo a considerable modification in the currents of spoken language as represented by ***use***. That is to say, words, being constantly used and slurred over in the course of speech, considerably modify their forms, and, indeed, to such a great extent that it is impossible to identify them after the lapse of a long period. In the beginning, the Sanskrit was the current language. As long as training was conducted on proper lines, the knowledge of the purity of Sanskrit words was strictly maintained. Hence the correct pronunciation of words was scrupulously adhered to. But when the system of education gradually relaxed, the Sanskrit was modified, and assumed the aspect of the Prakrit, and, later on, the Pali. ***Pali*** is that language wherein several Bouddha works, ***viz.***, the ***Lalit-Vistar*** and the Kananda-Vyuha have been written. Inscriptions on stones of the time of the great Emperor Asoka and other monarchs of India show that such inscriptions were also written:

in Pali. For a while, this language improved a great deal. All proceedings relating to royal courts were conducted in this language : and even the savants of the time wrote out their works in Pali. But excessive use of Pali speedily brought about a transfiguration in this language also : words also were considerably transformed. The language which was thus produced (as the result of the transformation) was termed "corrupt" (afableraush). In a huge country like India, the permanence of a language is impossible. A language which has no Grammar to protect its purity cannot maintain its uniformity of character for a long time. Although there are many Grammars in the Pali or the Prakrit, nevertheless they are not Grammars in the true sense of the term. For the object of such Grammars is merely to show, from the degeneration of *which* particular Sanskrit, a particular Pali or Prakrit word has been formed. The ulterior aim of such Grammar is to trace out Sanskrit Etymology of a degenerate Prakrit term. The last named language, in course of time, assumed four distinct forms, Magdhi, Surseni, Paisachi, and Maharashtri. Satubandha, Halsaptasati, Vrihatkatha and Gomada-Sara and various other works are illustrations of the above transformation. It will not be out of place to add here that there is a vast difference between the current Maharatti of the present days and the Mahratti as specified above.

According to the law of nature these languages in their turn, could not also maintain their stability for a long time. Eventually they degenerated into other languages, Ardha Magadhi, Deshi Hindi, Thet Hindi, etc. Hitherto the change was uniform. But in course of time, when the Mahomedan incursion set in from the west : and when the intercourse by means of words was carried on between the Hindus and the Muslems, on a considerable scale, the words of the language used by the latter promiscuously mingled with the language used by the former. This promiscuous mixture of words gave birth to the Urdu language. .; But the Urdu is by no means an acceptable language : for it is a new language mixed up with a foreign language. If in these days there is any language which ought to be acceptable as mother-tongue to the children of the Aryas it is most emphatically the Hindi, the ulterior corruption of Sanskrit. This melodious language should by all means be styled the *lingua franca* of India.

Of all the languages, the outcome of Sanskrit, which are current in the provinces of India, Bengali may be regarded as the best. Although this language is the direct offshoot of Ardha-Magdhi or Thet Hindi (a fact which may well be demonstrated by the perusal of the works of Chandidas and Vidyapati), nevertheless, Bengali has

nowadays made greater headway than even the Hindi, its original. All the features of perfection which a language ought to possess are found in the modern Bengali. In the course of even so short a time this new language has improved so much as to leave nothing to be desired. Through the endeavours of many a learned man of Bengal this language has made strides at such a rapid pace as to leave the Hindi effectually far behind in the race of progress. It is a matter of great regret that a very modern language which is spoken in a corner of India should be so much advanced through the exertions of savants, whereas the Hindi which has been current in India from antiquity and which is still the mother-tongue of the Pandits of this country should be relegated to the background in the field of progress through the inattention and indifference of our dear countrymen!!!

Literature is the ornament of language: and poetry is the ornament of literature. Whatever might be the case, the above reflection prompted the Rishis of antiquity, our venerable ancestors, to compose nearly all their works in poetry. Composition in prose did not appeal powerfully to the genius of the Rishis. Hence the preceptors of the Hindi language, following the wake of the Rishis, composed their works in verses. Surdas, Tulsidas and Keshav-Das were the best Hindi writers: but nowadays poets manifest themselves in clusters like fire-flies. Such goes the Hindi saying.

The writers above-named, however, have written their works in verses: for the spirit of the times was, that if there be poetry at all, it should subsist in verses. If there happened to be any work in prose on the Vedas, Astronomy or Sectarianism, it was composed in rotten Hindi. It was due to the defect in the system itself that the Hindi language could not advance in a particular manner. Now along with the spread of English education, there has been growing an idea in the mind of the people that no language can ever prosper or conduce to general utility or development of the faculty of reason, without works in prose. This view has led to the production of such works as Prem-Sagar, story of Rani Ketaki, etc. But the melody of the dialect, enchanting and unmixed Hindi language, never reached the ears of the Indians, until Bharatendu Babu Harish Chandra (the moon of India) wielded his pen with a view to reform the Hindi language. It is the fruit of the diligence of this illustrious promoter and scholar of the Hindi language that the Indian now witnesses beautiful compositions of Hindi in prose. It is the fruit of the disinterested aspirations of this great poet that people versed in the Hindi language have come to realise what a

newspaper is, and in what a melodious language can even prose be written. The circle of learned and educated men now know it full well, to what a great extent has Babu Harish Chandra sacrificed his self-interest to bring about the advancement of the Hindi language, which will ever remain indebted to this true lover of his country.

The children of the Aryas are themselves to blame, if the Hindi language has not fully advanced up to this time.

The Brahmans who know the paternal language (Sanskrit) and carefully preserve it—from whom the mother-tongue Hindi expects a good deal—do not think it worth their while to minister to its needs or strive for its advancement. Our personal experience shows that some of the greatest scholars of Sanskrit cannot even write in Hindi and, what is worse, consider it disgraceful to peruse books in Hindi. At the same time we also find that many savants cultured by English education do not care to focus their attention upon the improvement of their mother-tongue. Indeed, their glance has been detracted from this subject to such a great extent that they even converse, and correspond by letters, with their friends and relations, in English. The rapid progress which Bengali has made in the course of so short a time will, on a shifting enquiry, be found to be due to the fact that not only Sanskrit-knowing prominent Brahmins have been always attempting with their whole head and heart to bring about its advancement, but the English-knowing public of Bengal, also have been fully co-operating with them in this respect. On the same lines, so long as the affectionate glance of the learned men of both the English-knowing and Sanskrit-knowing communities is not directed towards Hindi, the mother-tongue of the Aryas, the complete development of this language is quite out of the question.

There are two kinds of propensities in the human heart: one, leading to the spiritual affairs, and the other, to temporal affairs. The first is mainly associated with intellect and is characterised by the predominence of knowledge and Bhava, *i. e.*, inner light. The second is mainly associated with mind and is particularly concerned with the social world and attractions of the heart. The function of the first class of propensities is the discrimination of ego and non-ego (spirit and matter), the determination of God and Jiva, this world and the next world, virtue and vice, as well as disquisition on other metaphysical points of a similar nature. The function of the second class of propensities is the experience of social enjoyments by maintaining connexion of the mind with the external world, transmission of the feelings of one human being into the heart of another human being, etc., etc. The sutras (aphorisms)

of the Darshans (Hindu philosophy) are serviceable in the discriminations assigned to the first class of propensities: the proverbs of the mother-tongue are still more helpful in matters relating to the world of sense. As the Shastric aphorisms, equal in force with the mantras, enable the intellect to comprehend the mysteries which are beyond the scope of mind, language, and reason, so the proverbs as embodied in a language are helpful in enabling the mind to transmit to the external world, subtle feelings and sentiments, and likewise to understand and expound in a nut-shell, a high and comprehensible idea.

The proverbs current in a certain language are, indeed, so very helpful to persons to enter into one another's feelings as to render it simply useless for them to expect so much help from any other quarter. For every proverb embodies in a condensed form so many sentiments that a detailed description of them may well form the subject-matter of a beautiful treatise.

As according to the esoteric shastras, a single mantra, pronounced or heard accurately brings home to the mind of an adept, the image, virtues and aspect of the presiding deity of the mantra, as the perusal of an aphorism of any of the Darshans (Hindu philosophy) immediately brings home to the mind of a philosopher the doctrine relating to the connexion of the soul and matter (ego and non-ego) which the said sutra suggest, so the proverbs current in a language, as soon as they are heard or read, produce in the mind (by association of ideas) a legion of corresponding sentiments current in the said language and unfold before the eye of imagination the mysteries of the psychology constituting the ground-work of human society. This corresponding train of ideas is suggested by the use of the words embodied in the popular sayings. In fact, the popular sayings are a powerful factor in feeling the pulse of the nation. They constitute, as it were, an artery by pressing which the beat of the heart may be discovered. This is why the great savants of modern Europe and America have discovered a very close affinity of the popular sayings to the current languages and human race. They have likewise demonstrated that solely through the help of popular sayings a person may get a clue to the ancient condition of the human race to the idiosyncracies and salient features of a nation and to the particular genus to which a particular human species belongs. The popular sayings are to a language what pillars are to a building: the word suggests the meaning, the meaning suggests the propensity of the heart, and the propensity engenders emotion—the inner light. Conversely, as soon as the word is pronounced, the emotion of the mind awakens, the propen-

sity rouses the feelings and brings before the mind a host of corresponding ideas and a train of analogous feelings suggested by the word. This is why one word is an open sesame to the talismanic gate of the treasure-house of many sympathetic ideas and sentiments linked up with the word in question and roused by association of ideas. Although very few words are embodied in a particular saying, still they thrill the heart of the audience as soon as they are uttered and bring in their train an imagery of connected thoughts suggested by the words in question. Herein consists the extraordinary greatness of the proverbs.

This work, "Kahawat Ratnakar," has been published with a view to serve the mother-tongue, Hindi. These sayings have been collected through the assistance of many savants. The number of these sayings will be increased in the next edition. Sayings in Hindi (our mother-tongue) are the main factor in this work; and as matters of subsidiary importance sayings have likewise been culled from Sanskrit (the father-tongue) or rendered into Sanskrit in several instances. For the sake of convenience, sayings have also been culled from English (the sovereign language) or Urdu or translated in either of these languages. Care has been taken to gleen, as far as possible, corresponding proverbs from the Arabic and Persian also.

THE AUTHOR.

श्रीजगदम्बायै नमः ।

आद्य अक्षरानुक्रमणिका ।

—○:o:○—

श्रीजगदम्बायै नमः ॥

कहावत रत्नाकर।

अ

अति का फूला सैंजना डाल पात से जाय।

(सं) पतनान्ताः समुच्छ्रयाः (अं) Too quick growth lasteth not. (उ) جو چڑھیگا وہ گریگا—ہر کمال کو زوال ہے

(फ़ा) ہر بہارے را خزانے—ہر کمالے را زوالے

अति सब में बुरी होती है।

(सं) अति सर्वत्र वर्जयेत् (अं) Golden means between two extremes. (उ) جو سادی چال چلتا ہے وہ ہمیشہ خوشحال رہتا ہے

(फ़ा) درہمہ کارمیانہ رو باش

अधजल गगरी छलकत जाय।

(सं) अत्यन्तं श्लाघते क्षुद्र आत्मानं न गुणी जनः। शब्दायतेऽपूर्णघटो निरन्तरम्। (अं) Empty vessel sounds much.

(उ) تھوتا چنا—باجے گھنا (फ़ा) صداے دہل ازخالی بودن شکم است

(अ) رب صلف تحت الراعدة

अधर में घर बनाना।

(सं) अनागतवतीं चिन्तामसम्भाव्यां करोति यः। स एव पाण्डुरः शेते सोमशर्मपिता यथा (अं) Building castles in the air.

(उ) دہول کی رسی بٹنا—ہوائی قلعہ تعمیر کرنا (फ़ा) باد بہ مشت پیمودن

(अ) لايدخل الجمل في سم الخياط

अनाड़ी बंज भारी।

(सं) व्यापारे ह्यपटुः सम्यक् महावाणिज्यनायकः (अं) Knows little, attempts much. (उ) عیب کرنے کو بھی ہنر چاہیئے

(फ़ा) عیب کردن را ہنرے باید (अ) الحكمت مفتاح السعادة

अपना पूत पराया डंगर।

(सं) ममता स्वेषु सर्वेषाम् (अं) Every cook praises his own broth. (उ) اپنے دہی کو کوئی کھٹا نہیں کہتا

(फ़ा) کس نگوید کہ دوغ من ترش است (अ) يحسب كل احد ذا كمال و ولده ذا جمال

अपना हाथ जगन्नाथ का भात।

(सं) स्वीयं कर्म न रोचते (अं) Self-done is done best.

(उ) اپنا کام اپنے ہی سے خوب ہوتا ہے (फ़ा) دست خود دہان خود

अपनी अपनी खाल में सभी जीव खुशहाल।

(सं) अनेकदोषदुष्टोऽपि कायः कस्य न वल्लभः (अं) Every one loves his own skin.

(उ) اپنے حال میں سب مست

(फ़ा) بادشاہان مال مست و ماگدایان حال مست

अपनी ओर निहारो।

(सं) स्वात्मानमवलोकय (अं) Look at thyself! Physician, heal thyself!

(उ) ہوں لاکھ خطا و جرم ہمسے - گذرے ہے کریم کب کرم سے

(फ़ा) برمن منگر بر کرم خویش نگر

अपनी करनी अपने आगे।

(सं) यादृशाचरणं यस्य स तादृग् विन्दते फलम् (अं) As you sow, so you shall reap.

(उ) جیسا بوؤگے ویسا کاٹوگے جیسی کرنی ویسی بھرنی

(फ़ा) کردنی خویش آمدنی پیش (अ) کماتدین تدان

अपनी करनी परमान. क्या हिन्दू क्या मुसलमान।

(सं) स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः (अं) You shall be judged by your act, not creed.

(उ) تجھے اور کی کیا پڑی ہے تو اپنی تو نباہ (फ़ा) هر کسی آن درود عاقبت کار که کشت (अ) لنا اعمالنا و لکم اعمالکم

अपनी करनी पार उतरनी।

(सं) स्वकर्म्मणैव संसारात् पारं गच्छन्ति मानवाः (अं) As they brew, so let them drink.

(उ) قاضی جی کیوں دبلے شہر کے اندیشہ سے

(फ़ा) نیکی نیک را و بدی بد را (अ) لنا اعمالنا و لکم اعمالکم

अपनी गांठ पैसा, तो पराया आसरा कैसा।

(सं) स्वात्मावलम्बस्य कुतः पराशा (अं) Why seek help when you have means?

(उ) پیسہ گانٹھ کا ہتھیار ساتھ کا

(फ़ा) زریکہ ازدست ہماںست دہ درمشت (अ) القبض ذیل الملک

अपनी टेंट सूझे नहीं और की फूली निहारे।

(सं) खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति। आत्मनो बिल्वमात्राणि

पश्यन्नपि न पश्यति (अं) Does not see the beam in one's own eyes but sees the mote in other's.

(उ) اپني آنکهه کا شهتير نهين سوجهتا—اورون کا تنکا سوجهتا هے

(फ़ा) عيب خرد هر کسے نمي بيند (अ) يکسو الناس ستة عاريه

अपनी डाढ़ी का मचरका ।

(सं) सदोषो वाऽसि निर्दोषो दण्डार्हस्त्वं न संशयः

(अं) Plough or not plough, you must pay your rent.

(उ) لڑکا روئے بالونکو نائي .وئے منڈائي کو (फ़ा) سلام روستائي بيغرض نيست

अपनी नरमी दुश्मन कों खाय ।

(सं) मृदुना दारुणं हन्ति (अं) A soft word turneth away wrath. Love disarms opposition.

(उ) ٹهنڈها لوها گرم کو کاٹتا هے

(फ़ा) دواے غضب خاموشي است (अ) اللين تطفي الغضب

अपने अपने ओसरे कुए भरे पनिहार ।

(सं) अपेक्ष्यते स्वावसरो ध्रुवं जनैः (अं) Every dog has his day.

(उ) کبهي گهورے کے بهي دن پهرتےهين (फ़ा) هر کسے پنج روز نوبت اوست

(अ) المريض يشفي و الفقير يغني

अपने जामे में सभी नंगे ।

(सं) वसनाभ्यन्तरे नूनं नग्नाः सर्वे न संशयः (अं) Every one is naked under his clothes.

(उ) بنده بشر هے چوک هي جاتا هے

(फ़ा) درجامه حيوان همه برهنه

अपने मन से पूछिये मेरे मन की बात ।

(सं) सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः

(अं) Love begets love. True hearts beat in unison.

(उ) دل کو دل سے راه هے (फ़ा) دل را بدل رهيست (अ) القلب يهتدي الے القلب

अपने मुँह से धन्ना बाई ।

(सं) स्वात्मानं श्लाघते मूढः (अं) Self-praise is no praise.

(उ) اپنے منهه سے ميان مٹهو مشک کو عطار کي تعريف کي حاجت نهين

(फ़ा) مشک آنست که خود ببويد نه که عطار بگويد

अपनो है फिर आपनो यामें फेर न सार । गोड़ नमत निज उदर को कहत सकल संसार ।

(सं) स्वजना उपकुर्व्वन्ति स्वजनानेव निश्चितम् । प्रकृत्या नमतः पादा-
बुदराऽभिमुखं यथा (अं) Near is my shirt, but nearer my skin.
(उ) گھٹنے پیٹ ھي کو جھکتے ھین (फ़ा) دگر دگر است جگر جگر است

अथ सतवन्ती बनी लूट खायो संसार ।

(सं) वृद्धा वेश्या तपस्विनी (अं) After a life of sin turns a holy ascetic. (उ) نو سے چوھے کھاکے بلي حج کو چلي
(फ़ा) من خوب میشناسم پیران پارسارا (अ) انا اعرف باسوارک

अभी सेर में पौनी भी नहीं कती ।

(सं) पदमेकं न चलितं क्रोशोऽप्यद्यावधि ध्रुवम् (अं) The task is not yet one-fourth done. (उ) رات بھر پیسا نجر چنگي بھر اٹھایا — پہاڑ کھود کو چوھا نکالا (फ़ा) کوہ کندن و کاہ برآوردن

अरजी हमारी आगे मरजी तिहारी है ।

(सं) कृतन्निवेदनं देव यदिच्छसि तथा कुरु (अं) We can but pray, fulfilment rests with you.
(उ) ھم نیک و بد حضور کو سمجھائے جاتے ھین * پر مانو یا نہ مانو تمھین اختیار ھے
(फ़ा) اختیار بدست مختار

अरे जौहरी बावले सुन मेरे दो बोल । बिन गाहक जनि खोल तू गठरी रतन अमोल ।

(सं) अरसिकेषु कवित्वनिवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख
(अं) Don't scatter pearls before swine.
(उ) جب کوئي سنتا ھے تب بات کہتا ھے (फ़ा) پیش کسے رو که طلبگار تست

अलख अखण्ड आदि अविनाशी ।

(सं) अखण्डं विभु ब्रह्म नित्याविनाशि समस्तादिरूपादिहीनं प्रशान्तम्
(अं) The Formless, the Indivisible, the One without Beginning, One without End. (उ) خدا کي ذات بینظیر ھے
(फ़ा) ذات خدا لایزال هست قدیم و بیمثال

अपना दूर से सूझता है ।

(सं) सर्वः स्वतां पश्यति दूरतो हि (अं) One's own is ever evident to one. (उ) اپنا کام دور سے سوجھتا ھے (फ़ा) کار خویش از دور نظر مي آید

अकेला चना भाड़ नहीं फोड़ता ।

(सं) न ह्येकं चणकं कुर्यात् खण्डशो भर्जनं सखे । (अं) United you can what singly you can't. (उ) اکیلا چنا بھاڑ نہیں پھوڑتا

(फ़ा) از یکے چہ ہو آید

अशरफ़ी लुटें कोयलों पर मुहर ।

(सं) रत्नं चौरा हरन्त्येव शीताङ्गारे महादरः (अं) Penny wise pound foolish. (उ) اشرفیوں کی لوٹ کویلوں پر مہر

(फ़ा) اشرفی ضایع شوند مہر بوانگشت نہند

अपने स्वार्थ को गधा चराते ।

(सं) स्वार्थिनः किं न कुर्वन्ति । (अं) One is slave to one's own interest. The selfish stick at nothing. (उ) غرضمند باؤلا

(फ़ा) برائے مطالب خود خران می چرایم

अपनी बुद्धि पराया धन कई गुना दिखाई देता है ।

(सं) अन्यस्य वित्तं स्वमतिश्च नैकगुणं प्रपश्यन्ति जना जगत्याम् ।

(अं) Intelligence of self and wealth of others look bigger.

(उ) اپنی عقل اور دوسرے کی دولت سب کو بڑی معلوم ہوتی ہے

(फ़ा) عقل خود و مال دیگران بکمال می نماید

अवसर चूकी डोमिनी गावे ताल बेताल ।

(सं) व्यतीते समये कार्य्यं व्यर्थतां वहते खलु । (अं) There is time for every work and work for every time.

(उ) ہر کام کے لئے وقت ہوتا ہے

(फ़ा) مشتے کہ بعداز جنگ یاد آید برکلہ خود باید زد

अरहर की टट्टी गुजराती ताला ।

(सं) अल्पस्य हेतोर्बहुलः प्रयासः । (अं) Laying a battery for killing a mosquito. (उ) ٹاٹ پر ریشم کی بخیہ

(फ़ा) قفل گجراتی بدریچہ نیانانی

अपनी नींद सोना अपनी नींद उठना ।

(सं) स्वतन्त्रस्य निजाधीनं शयनं जागृतिस्तथा । न स्वातन्त्र्यसमं सुखम् ।

(अं) Do as you need, not as you are told. (उ) اپنی نیند سونا اپنی نیند جاگنا

(फ़ा) آزاد باشی ہر چہ خواہی کن تا غم خواب ندانی معاش

अपनी नाक कटे तो कटे दूसरे का सगुन तो बिगड़े ।

(सं) प्रणाशयन्ते शकुनं परेषां छित्त्वाऽपि स्वीयां किल नासिकां वै ।

(अं) To cut one's nose to spite other's face. (उ) دوسرے کے برے شگون کے لئے اپنی ناک کٹانا (फ़ा) برائے نحس دیگران بینی خود برانیدن

अपने घर में कुत्ता भी सिंह होजाता है ।

(सं) स्वगृहे कुक्कुरोऽपि सिंहायते । स्वस्थाने बलवन्तः स्युः क्षुद्रा जीवगणा अपि । (अं) A cur is a lion in his own kennel.

(उ) اپنی گلی میں کتا بھی شیر ہوتا ہے (फ़ा) بمسکن خود سگے ہم شیر باشد

अर्क तरुन की डार तें कहुँ गज बाँधे जाहिं ?

(सं) गजो नैवाऽर्कवृक्षेषु बद्धः क्वचन दृश्यते । (अं). To lean upon a broken reed. (उ) مدار کی ڈال سے ہاتھی کا باندھنا ناممکن ہے

(फ़ा) پیلے بمیلے نہ توان بست

अपनी अपनी ढपली अपना अपना राग ।

(सं) अनैक्ये यान्ति संसारे व्यक्तिस्वाधीनतां जनाः । (अं) Dancing to one's own pipe. (उ) اپنی دھن میں سب مگن ہوں

(फ़ा) ہر کس بخیال خویش خبطے دارد

अमरौती खाकर कौन आया है ।

(सं) मरणं प्रकृतिः शरीरिणाम् । नाऽस्ति कोऽप्यमरो लोके ।

(अं) Every creature is mortal, die it must. (उ) موت سب کو لازم ہے

(फ़ा) جہان فانی است از پنجۂ موت کسے بیرون نیست

अनमांगे मोती मिले मांगे मिले न भीक ।

(सं) अयाच्ञया लभेन्मुक्तां याच्ञया न लभेत्तृणम् । (अं) Lots you get without begging, by begging you don't get a petty dole.

(उ) بنا مانگے موتی ملتا ہے مانگے سے بھیک بھی نہیں ملتی (फ़ा) بے طلب گوہر بگوہر با طلب درہم نبود

अमानत में ख़यानत ।

(सं) आशावतां श्रद्दधतां च लोके किमर्थिनां वञ्चयितव्यमस्ति ।

(अं) Treachery played where trust reposed.

(उ) امانت میں خیانت (फ़ा) خیانت امانت

अपना दाम खोटा तो परखनेवाले का क्यां दोष ?

(सं) परीक्षकस्य को दोषो मुद्रा चेद्दोषदूषिता ? (अं) What blame to fault-finder, when there is fault to find ?

(उ) اپني خطا کا دوسرے کو ذمہدار بناؤ (फ़ा) براے ناپاکي خود شیطان را مطعون نباید کرد

अयाना जाने हिया स्याना जाने किया ।

(सं) विदन्ति हृदयं बाला निपुणाः कार्यकौशलम् (अं) The wise look to deeds, the foolish to appearances.

(उ) معصوم دل پہچانتا ہے دانا کام (फ़ा) معصوم دل میشناسد دانا کاري بیند

अस्सी की आमद चौरासी का खर्च ।

(सं) आयादपि व्ययोऽधिकः (अं) Earning five, spending ten.

(उ) چادر سے پیر بڑا (फ़ा) خرچ از آمد افضل

अभी तो बेटी बाप की है ।

(सं) दानात्पूर्व्वं दातुरेवाऽधिकारः (अं) (Literally) Before marriage the daughter is in her father's hands. (उ) ابھي تیر ترکش میں ہے

(फ़ा) هنوز تیر از کمان نه جسته است هنوز آب از سر نگذشته است

अति भक्ति चोर के लक्षण ।

(सं) अत्यन्तं विनयो ज्ञेयं महावञ्चकलक्षणम् (अं) Too much piety is suspicious.

(उ) زیادہ وفاداري دغا کي دلیل ہے

(फ़ा) عصمت بیکران علامت بے ایمان

अटका बनियाँ दे उधार ।

(सं) ऋणं पौर्व्विकमादातुमृणं दत्ते पुनर्वणिक् (अं) Rules relax when times go hard. (उ) اٹکا بنیا سودا کرے (फ़ा) غرضمندراعی میشود

अपना वही जो आवे काम ।

(सं) काले सहायकः स्वीयः (अं) A friend in need is friend indeed. (उ) دوست کي پہچان مصیبت میں هوتي ہے (फ़ा) شعر — دوست آن دانم که گیرد دست دوست * در پریشان حالي و در ماندگي

अपना अपना कमाना अपना अपना खाना ।

(सं) स्वयमाहृत्य भुञ्जानाः प्राणिनो हि स्वभावतः । स्वार्थे सक्ता हि जन्तवः

(अं) (Lit)—Earned by self, enjoyed by self.

(उ) خود کھانا خود کمانا (फ़ा) دست خود دهان خود

अपनी फूटी न देखे दूसरे की फूली निहारे।

(सं) स्वदोषसङ्घं न विलोकयन्ते पश्यन्ति दोषञ्च परस्य स्वल्पम्

(अं) Sees the mote in other's eyes, but not the beam in one's own eyes.

(उ) دوسرے کا عیب بڑا معلوم ہوتا ہے-

(फ़ा) عیب دیگران افضل می نماید-

अन्नदान महादान।

(सं) सर्वेभ्योऽपि हि दानेभ्यश्चान्नदानं विशिष्यते (अं) No charity like feeding the starving.

(उ) پیٹ بھرنا سب سے بڑی خیرات ہے-

(फ़ा) گرسنہ رالقمہ دادن بہترین از ہمہ خیرات-

अपने मुँह मियाँ मिट्ठू।

(सं) आत्मानं श्लाघते मूढः (अं) Beating one's own drum. Blowing one's own trumpet.

(उ) خودستائی عیب ہے-

(फ़ा) ثنائے خود بخود گفتن نزیبد-

अपनी जाँघ उघारिये आपन मरिये लाज।

(सं) स्वगुप्तदोषानुद्घाट्य स्वयमेव हि लज्जते (अं) One is taken at one's own valuation.

(उ) اپنا بھید کہنا خود شرمندہ ہونا ہے-

(फ़ा) ران خود برہنہ کردن گوئی خود شرمندہ شدن است-

अभी होठों का दूध नहीं छूटा है।

(सं) अहो शिशुत्वं तव खण्डितन्न स्मरस्य सख्या वयसाप्यनेन

(अं) Still in swaddling clothes. Yet in leading strings.

(उ) ابھی دودھ پیتے ہیں-

(फ़ा) ہنوز شیر میخوری-

अब के बचे तो सब घर रचे।

(सं) लौकिकी बत गाथेयं कल्याणी प्रतिभाति मे। एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि॥ जीवन्नरो भद्रशतानि पश्येत् (अं) The crisis on which the whole future hangs. The crux of the situation.

(उ) بچینگے تو پھر لڑینگے- (फ़ा) زندگی بہتر از ہمہ شے-

अब की बार बेड़ा पार।

(सं) वारेऽस्मिन् सफलं ध्रुवम् (अं) On the last rung of success.

(उ) ابکے بیڑا پار ہے- (फ़ा) این بار سعی آخری است-

अब की अब के साथ, जब की जब के साथ।

(सं) यूयं वयं वयं यूयं इत्यासीन्मतिरावयोः । अधुना मित्र ! किं जातं ? यूयं यूयं वयं वयम् (अं) Do to-day what is to-day's, leave to to-morrow what is to-morrow's. Leave nothing for the morrow what can be done to day. (उ) آج کا کام کل پر مت ٹال-
(फ़ा) کار امروز بفردا مگذار-

अच्छे भये अटल, प्राण गये निकल।

(सं) दीपमुद्योतयेद्यावन्निर्वाणस्तावदेव सः (अं) The flaring up of the lamp before extinguishment. The fool's stand before the inevitable. (उ) موت سب کو تھوم دیتی ہے-(फ़ा) موت همہرا قیام ویدہد-

अधेला न दे अधेली दे।

(सं) रक्षत्यल्पं यच्छति बहुलम् (अं) Penny-wise, pound-foolish.

आ

आई थी मिलने बिठाली दलने।

(सं) किङ्कर्तुमागतः कस्मिन्नासक्तः

(उ) ضیافت کیا ہوئی آفت ہوئی-(फ़ा) صلا شد بلاشد-
(अ) ادعوت هی ام عداوة

आई बहू आयो काम गई बहू गयो काम।

(सं) यावद्गृहिणी तावत्कार्य्यम् । न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते
(अं) Keep no more cats than will catch mice.
(उ) ضرورت سے زیادہ سامان نہ رکھو (फ़ा) حرص قانع نیست بیدل ورنہ اسباب معاش * آنچہ ما درکار داریم اکثرے درکار نیست-(अ) الحریص محروم-

आकाश बाँधू पाताल बाँधू घर की टट्टी खुली।

(सं) परोपदेशे पाण्डित्यम् (अं) An unjust judge preaches justice. The devil quoting scriptures.

(उ) مشعلچی آپ اندھا—چراغ کے تلے اندھیرا-
(फ़ा) خودرا فضیحت و دیگران را نصیحت (अ) یکسوالناس واسہٗ عاریۃ-

आँख लजियाई बेटी पराई।

(सं) मौनम् स्वीकारलक्षणम् (अं) Silence gives consent.
(उ) خاموشی نیم رضا-(फ़ा) خاموشی علامت رضامندی است

आँखों देखी परशुराम, कभी न झूठी हो।

(सं) प्रत्यक्षस्य प्रमाणं किम् (अं) Seeing is believing.

(उ) آنکھہ اور کان میں صرف چار انگل کا فرق ہے۔

(फ़ा) مکن باور تو بر سخن شنیدہ * شنیدہ کے بود مانند دیدہ۔

आग को आग मारती है।

(सं) विषस्य विषमौषधम् (अं) Diamond cuts diamond.

(उ) هاتھی کی ٹکر هاتھی هی سہتا ہے۔ (फ़ा) سنگ را سنگ میشکند۔

आग फूस का बैर है।

(सं) तस्माद् घृतं च वह्निं च नैकत्र स्थापयेद्बुधः (अं) (Lit.) Fire is enemy of dried straw.

(उ) آگ اور روئی کی کیا دوستی۔

(फ़ा) آب و آتش راچہ آشنائی۔

आग बिना धुआँ नहीं।

(सं) पर्वतो वह्निमान् धूमात् (अं) No smoke without fire.

(उ) بات ہوگی تو بتنگڑ اڑیگا۔

(फ़ा) تانبا شد چیز کے مردم نگویند چیزها۔

आग लगन्ते झोपड़ी जो निकसे सो लब्ध।

(सं) सर्वनाशे समुत्पन्ने अर्द्धं त्यजति पण्डितः (अं) Better lose half than lose all. Half a loaf is better than no bread. Something is better than nothing.

(उ) تا دھندے جو کچھ هاتھہ لگے سو غنیمت۔

(फ़ा) از خرس موئے بس است۔ (अ) خذالقلیل من اللیم

आग लगाय तमाशा देखे।

(सं) अग्निमुद्दीप्य कौतुकं पश्यति (अं) Nero fiddles while Rome burns.

(उ) آگ لگاکے جمالو الگ—دوڑے پانی کو هیں کیا آگ لگانے والے۔

(फ़ा) آتش زدن و براے آب دویدن۔

आगे नाथ न पीछे पगहा।

(सं) रज्जुर्न पश्चान्न पुरोऽधिपाता (अं) Nothing before, nothing behind.

(उ) چولہے آگ نہ گھڑے پانی۔

(फ़ा) خانہ بدوش بیک بینی و دو گوش۔

आगे पग से पत बढ़े पाछे से पत जाय।

(सं) पुंसां प्रतिष्ठा स्वकरे विराजते (अं) Where there is a will there is a way.

(उ) همت کے آگے سب کچھ آسان هے۔

(फ़ा) بہر کارے کہ همت بستہ گردد * اگر خارے بود گلدستہ گردد

आज कल तो तुम्हारे नाम कमान चढ़ती है ।

(सं) त्वन्नामश्रवणान्मित्र ! कुरुते भ्रूकुटिभ्रमम् (अं) Rolling in wealth. (उ) پانچوں انگلی گھی میں ہونا–

(फ़ा) دلاخوش باش کہ نان مابروغن افتاد–(अ) العمیان قد تلقط–

आज कल तो ख़ूब छक्के पंजे उड़ाते हो ।

(सं) स्वैरं वर्त्तयसेऽधुना (अं) To live in clover.

(उ) گل چھرے اڑاتے ہو–(फ़ा) دلا خوش باش کہ نان مابروغن افتاد–

(अ) العمیان قد تلقط

आज के थपे आज ही नहीं जलते ।

(सं) सर्वं कालमपेक्षते (अं) Done in haste is really waste. Haste is waste. (उ) کہیں ہتھیلی پر بھی سرسوں جمتی ہے–

(फ़ा) کہ تعجیل کار شیاطین بود–

आठौं गाँठ कुम्मैत ।

(सं) वाच्येव शूरो न तु कार्यकाले (अं) Unready with hand, too ready with tongue. (उ) کام چور نوالے حاضر–

(फ़ा) روستایاں گیلان–(अ) ابن ھبنقہ–

आँत भारी तो माथ भारी ।

(सं) अन्तःसारो बहिर्भाति (अं) Still waters are deep. Sobriety, temperance and tranquility are Nature's best physicians.

(उ) کم کھانیسے انسان کو نقصان نہیں ہوتا ہے– (फ़ा) کہ کہ خورو کم کم خورو سیر مخور–(अ) البطنة تاقن الفطنة

आत्मा में पड़े तो परमात्मा की सूझे ।

(सं) तुष्टात्मा परमात्मानं द्रष्टुमर्हति पूरुषः (अं) A hungry man is an angry man. (उ) دل ٹھکانے ہو تو سب کچھ ہو سکے–

(फ़ा) پرا گندہ روزی پراگندہ دل–(अ) من قل دینارہ قل مقدارہ–

आदमी आदमी में अन्तर, कोई हीरा कोई पत्थर ।

(सं) विविधाः पुरुषा लोके क्वचित्काचः क्वचिन्मणिः (अं). Human nature varies as the human figure.–(उ) سب انسان انسان نہیں ہوتے–

(फ़ा) ہر مار مہرہ ندارد–(अ) ماکل سوداء تمرة و بیضاء شحمة–

आदमी का तोल एक बोल में पिछानिये ।

(सं) स्वल्पसँल्लापमात्रेण पुंसां परिचयो भवेत् (अं) One word of a man shows his worth.
(उ) آدمي کی بولي سے خبر پڑتی ھے-
(फ़ा) سخن آدمي بوے آدمی است-(अ) المرفي طي لسانه لافي طيلسانه-

आदमी की पैठ पुजती है ।

(सं) पुंसां गौरवहेतुः स्यात् सदा लोकेऽत्र प्रत्ययः (अं) Rank lends dignity to words.
(उ) تو کہے سو سچ بڑے تو کہے سو سچ-
(फ़ा) قلندر هرچه گوید دیده گوید-

आदमी को ओछी पूँजी मत जानो ।

(सं) माऽवगच्छ नरं तुच्छं मानवं बलमुत्तमम् (अं) Man is a worm, man is God.
(उ) آدم کو خدا مت کہو آدم خدا نہیں * لیکن خدا کے نور سے آدم جدا نہیں-(फ़ा) مفروش خویش ارزان که توبس گرانبهائي-

आदमी भूल चूक का पुतला बना है ।

(सं) सदोषाः खलु मानवाः (अं) To err is human.
(उ) ع ھے سہو و خطا بشر کا شیوہ-ع بشر شر سے خالي نہیں ھے کوئي-
(फ़ा) آدمي آخر شیر خام خوردہ است-

आधी छोड़ सारी को धावे आधी रहे न सारी पावे ।

(सं) यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते । ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेवहि ॥
(अं) Grasp all lose all.
(उ) گئے نماز بخشوانے روزے گلے پڑے-
(फ़ा) صباح برخاستم خضرے بهم خرسے دو چار شد-(अ) طالب الكل فوت الكل-

आप काज महा काज ।

(सं) यत् यत् आत्मवशं कर्म तत् तत् सेवेत यत्नतः (अं) Master's eye makes horses fat.
(उ) اپنا کام اپنے ھی سے خوب ہوتا ھے-
(फ़ा) مارهم ازدست خود باید کشت-

आपको जो चाहे उसे चाहिये हजार बार, आपको न चाहे वाके बाप को न चाहिये ।

(सं) यस्त्वामिच्छति तन्त्वमपीच्छ यस्त्वान्नेच्छति तं कदाचिदपि नेच्छ
(अं) Do as you would be done by.
(उ) جھکتے کے ساتھ جھکنا رکنے کے ساتھ رکنا
(फ़ा) کسیکه باتو کند لطف خاک پایش باش * وگر خلاف کند دردو چشمش آگن خاک-

आप डूबे तो जग डूबा ।

(सं) आत्मवत् सर्वभूतेषु सदा पश्यति वै नरः (अं) A man judges by his own standard.

(उ) جان ہے تو جہان ہے۔

(फ़ा) من مردم جہان مردہ۔

आप न जावे सासरे औरन को सिख देय ।

(सं) परोपदेशे पाण्डित्यम् (अं) An unjust judge preaches justice.

(उ) قاضی جی پہلے اپنا آپ دیکھ لیں پھر نصیحت کریں۔

(फ़ा) او خویشتن گم است کرا رہبری کند۔ (अ) یأمرون الناس و ینسون انفسہم۔

आप न जोगी गीदड़ी कागे न्यौतन जाय ।

(सं) नास्ते कपर्दिका गेहे द्वारे नृत्यति नर्त्तिका (अं) A mangy slut, a rich coat.

(उ) آپ ہی میاں مانگتے باہر کھڑے درویش۔

(फ़ा) یوسف کجا و دسترس پیرزن کجا۔ (अ) مافی بیتک دقیق — فاین تبتاع الرقیق۔

आप मिले सो दूध माँगे मिले सो पानी वह रक्त जामें खैंचा तानी ।

(सं) पानीयं वा निरायासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् । विचार्य्य खलु पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्वृतिः ॥ (अं) Priceless is the gift unbegged.

(उ) بے طلب دیں تو مزہ اسمیں سوا ملتا ہے ٭

جس گدا کو کہ نہو خوے سوال اچھا ہے ٭ (फ़ा) درحضرت کریم تقاضا چہ حاجت است

आपा तजे तो हर को भजे ।

(सं) अहंत्यागी हरिं लभेत् (अं) "Give thine all away and come unto me." Crosses are ladders that lead to heaven.

(उ) خود فنا ہو کے ذات میں ملنا ٭ یہ تماشا حباب میں دیکھا۔

(फ़ा) بے فنائے خود بسر نیست دیدار شما۔

आभ चमके बीजली गधे मरोड़े कान ।

(सं) रासभश्चरति क्षेत्रं तन्तुवायस्तु ताड्यते

(अं) The fool is subject to fancied terrors.

(उ) تیلی کا تیل جلے مشعلچی کا دل جلے۔ (फ़ा) مدعی سست گواہ چست۔

(अ) الشاہد حاضر یسعیٰ و صاحب الحق غائب یلغیٰ۔

आम टूट मस्तक पर पड़े, याको जतन कहा कोउ करे ।

(सं) प्रायो गच्छति यत्र दैवहतकस्तत्रैव यान्त्यापदः

(अं) No warding off unknown dangers.

(उ) کو تو تو او، نکو تو خدا کے غضب سے ڈر۔ (फ़ा) طوفان شیطان الله نگہبان۔

(अ) اعوذبالله من شر ما صنعت و من شر مالم اصنع۔

आम फले नीचो नमे एरँड (एरण्ड) ऊँचो जाय ।

(सं) आम्रा नमन्ति फलिन एरण्डा उच्छ्रयन्त्याधिकम् (अं) Towers are measured by their shadows. The talented are humble, fools vain —(उ) بھاري ھي پڑے جھکتا ہے—(फ़ा) نہد شاخ پر میوہ سر بر زمین—

√**आम बोओ आम खाओ, इमली बोओ इमली खाओ ।**

(सं) अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् (अं) As you sow, so shall you reap. (उ) جیسا بووگے ویسا کاٹو گے—جیسا تخم ویسا ثمر—

(फ़ा) گندم از گندم بروید جو ز جو (अ) کما تدین تدان—

आया है सो जायगा का राजा का रंक ।

(सं) मृत्युर्जन्मवतां वीर ! देहिनां सह जायते (अं) Man is mortal.

(उ) ایک دن سبکو مرنا ہے—موت کسیکی رعایت نہیں کرتي—

(फ़ा) گر تا قیامت زندہٴ آخر فنا—(अ) الموت حق—

आये वीर भागे पीर ।

(सं) तारा नैव प्रकाशन्ते भानौ भातीह भास्वरे

(अं) Stars are not seen by sunshine.

(उ) کالے کے آگے چراغ نہیں جلتا—(फ़ा) چراغ را پیش آفتاب فروغ نباشد—

आरती वक्त सोवै बालभोग वक्त जागे ।

(सं) नीराजनायां स्वपिति जागर्त्येहो द्रुतं मोदकभक्षणे पुमान्

(अं) Sleeping at devotions, waking to share offerings.

(उ) کھانیکو اونٹ کمانے کو مجنون—(फ़ा) وروستایان گہلان—

आलसी सदा रोगी ।

(सं) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः (अं) The idle are inclined to mischief. An idle brain is the devil's worship.

(उ) بیکار مباش کچھ کیا کر—(फ़ा) مرد بیکار شود دزد یا شود بیمار—

आव पड़ोसन लड़ैं ।

(सं) कलहङ्कुरुते निरुद्यमः (अं) A bad workman quarrels with his tools. The irritable ever pick quarrels.

(उ) آ بلا گلے پڑ—مصیبت مول لي—(फ़ा) سرود بمستان یاددھانیدن—

आव बैल मुझे मार ।

(सं) विपत्तिं स्वयमीहते (अं) Do not whip the old sores.

(उ) سوتي بھڑ جگانا اچھا نہیں—(फ़ा) فتنہ خفتہ را مکن بیدار •

आशा जिये निराशा मरे ।

(सं) आशा जीवनहेतुः स्यान्निराशा मृत्युकारणम् (अं) Hope is the anchor of the soul. Hope is life, despair death.

(उ) امید بڑی چیز ہے۔ (फ़ा) دنیا بامید قایم است۔

आश पराई जो तके जीवतही मर जाय ।

(सं) रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी । यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः (अं) Trust your own right arm.

(उ) انتظار بڑا آزار ہے۔ (फ़ा) انتظار بدتر از مرگ ست۔

(अ) الانتظار اشد من الموت

आहारे व्यवहारे लज्जा न कारे ।

(सं) आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सुखी भवेत् (अं) Business is business.

(उ) شروع میں شرم کیا۔

(फ़ा) از خدا شرم دار و شرم مدار۔

आँखों के अन्धे नाम नयनसुख ।

(सं) अन्धकारमयः सूर्यः (अं) Bishop in name, thief in deed.

(उ) (۱) نام کروڑی مل پاس ٹکہ نہیں-- (۲) آنکھ کے اندھے نام نینسکھ

(फ़ा) برعکس نہند نام زنگی کافور۔

आस्मान का थूका मुँह पर आता है ।

(सं) अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता (अं) To spit at the moon.

(उ) (۱) بڑوں کی عیب جوئی کرنا خود ذلیل بننا ہے— (۲) آفتاب پر تھوکو تو اپنے ہی منھ پر پڑتا ہے (फ़ा) عیب جوئی عاقلان دلیل جہالت است۔

आँधरी घोड़ी फोफले चना ।

(सं) सुलभं मूर्खवञ्चनम् (अं) Cheap and nasty.

(उ) بیوقوف کے لئے سبھی کرشمہ ہے۔

(फ़ा) پیش جاہل کرشمۂ بس است۔

आगे दौड़ पीछे चौड़ ।

(सं) गुरोरधीतं गुरवे समर्पितम् (अं) More haste, less speed.

(उ) جو دوڑ کر چلتا ہے وہ ٹھوکر کھاتا ہے (۲) عجلت کا کام شیطان کا ہوتا ہے۔

(फ़ा) (۱) کہ تعجیل کارشیا طین بود* (۲) مطالعۂ زودبازی در حافظہ نماند

आदमी का आदमी ही शैतान ।

(सं) जीवो जीवस्य भक्षकः (अं) Man is the worst enemy of man.

(उ) انسان کا سب سے بڑا دشمن انسان ہی ہے

(फ़ा) آدمی را آدمی دشمن بوده

आती बहू जनमता पूत सब को अच्छा लगता है।

(सं) वध्वा आगमनं तद्वत्पुत्रोत्पत्तिमहोत्सवः। सर्वेभ्यो रोचते ह्येषा लोकरीतिः सनातनी (अं) Expectancy lends enchantment to what is coming. (उ) جو مزہ انتظار میں دیکھا * وہ نہیں وصل یار میں دیکھا *
(फ़ा) (۱) انتظار مزہ دار (۲) مستقبل خوشگوار باشد۔

आम के आम, गुठलियों के दाम।

(सं) एका क्रिया द्व्यर्थकरी प्रसिद्धा (अं) Eat the fruit and sell the seed.
(उ) آم کے آم گٹھلی کے دام۔
(फ़ा) چہ خوش بود کہ بر آید بیک کرشمہ دوکار *

आम खाने कि पेड़ गिनने।

(सं.) प्रकृतमनुसरामः किं वृथा पल्लवितेन (अं) Gather in the harvest, why count the stalks?—
(उ) مطلب پھل کھانے سے ہے نہ کہ پیڑ گننے سے
(फ़ा) مطلب از ثمار است نہ از شمار اشجار۔

आती लक्ष्मी को लात मारना ठीक नहीं।

(सं) क वा निधिर्निर्धनमेति किञ्च तं स वाकपाटं घटयन्निरस्यति
(अं) Take the tide at the flood. Take time by the forelock.
(उ) آنیوالی دولت کا دروازہ مت بند کرو— (फ़ा) بر دولت آیندہ درمبند—

आप करे सो काम पल्ले हो सो दाम।

(सं) पुस्तकेषु च या विद्या परहस्ते गतं धनम्। प्राप्ते परीक्षासमये न सा विद्या न तद्धनम् (अं) Expected money is of no worth until obtained—
(उ) کتاب کا علم اور دوسرے کے ہاتھ کا پیسہ وقت پر کام نہیں دیتے—
(फ़ा) کار خود زدست خود—سیم خود بہ یاني خود بہتر باشد—

आठ कनौजिया नौ चूल्हे।

(सं) कान्यकुब्जा द्विजाः सर्वे चुल्लीपाकविभेदकाः
(अं) Sectarianism run riot.
(उ) آٹھ قنوجیوں میں نو چولہے—
(फ़ा) فرقہ بندي علامت پرا گندگي ست—

आओ बे पत्थर पड़ मेरे पाँव।

(सं) शलभतां भजतेऽर्चिषि मूढधीः (अं) To court trouble.
(उ) (۱) آبلا گلے پڑ (۲) آبیل مجھے مار— (फ़ा) مصیبت را مدعونباید کرد—

आदमी में नउवा जानवरों में कउवा।

(सं) नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः (अं) (Lit.) The barber is the cleverest amongst men, and the crow amongst animals.
(उ) آدمیوں میں حجام اور چڑیوں میں کوا مکار ہوتے ہیں—
(फ़ा) در مردمان حجام و در مرغان زاغ بسیار مکار میباشد—

आदमी जानिये बसे सोना जानिये कसे ।

(सं) सहवासी विजानीयाच्चरित्रं सहवासिनः । हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकाऽपि वा (अं) Trial tests worth.

(उ) سونا کسنے اور آدمی کام پڑنے پر پہچانا جاتا ہے۔

(फ़ा) خبث نفس بے امتحان معلوم نشود۔

आग खाय तो अंगारा उगले ।

(सं) कार्यं निदानाद्धि गुणानधीते (अं) Sow the wind and reap the whirlwind.

(उ) جیسی کرنی ویسی بھرنی۔

(फ़ा) کردنی خویش آمدنی پیش۔

आप बीती कि जग बीती ।

(सं) स्वतः प्रमाणं परतः प्रमेयम् (अं) Self-experience is the best proof.

(उ) اپنا قصہ جہاں کا قصہ ہے۔(फ़ा) قصہ خود قصہ جہان۔

आप लिखे खुदा पढ़े ।

(सं) स्वयमपि लिखितं स्वयं न वाचयति (अं) Illegible scrawl.

(उ) خود لکھے خدا پڑھے (फ़ा) تحریر عیسی برائے خوا دن خداست۔

आग लगी तब कुआँ खुदा ।

(सं) प्रोद्दीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः

(अं) To shut the stable-door after the horse has fled.

(उ) آگ لگنے پر کنواں کھودنا۔(फ़ा) چاہ کندن بعد از آتش زدگی۔

आमों की कमाई निबुओं में गमाई ।

(सं) एकत्रार्जितमपि वस्तु हारितमन्यत्र लोभेन (अं) Won by the right hand, lost by the left. Lightly got, lightly spent.

(उ) حرام کا مال حرام میں خرچ ہوتا ہے۔(फ़ा) مال حرام بود بجاے حرام رفت۔

आँख का अन्धा गांठ का पूरा ।

(सं) लोकव्यवहृतिविमतिः कुटिलजनैर्वञ्च्यते धनिकः (अं) Empty of brains but plenty in pelf.

(उ) آنکھ کا اندھا گانٹھ کا پورا۔ (फ़ा) توانگر بیدماغ افضل از زاغ۔

आँख बची माल दोस्तों का ।

(सं) असावधाना विपदो सखायः (अं) What is lost to sight is lost to hand.

(उ) نظر چوکی اور مال دوستوں کا۔

(फ़ा) مال بچشم زدن ہضم کردن۔

आँखें हुईं चार तो दिल में आया प्यार, आँखें हुईं ओट तो दिल में हुआ खोट।

(सं) परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्। वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् (अं) Love at first sight. Out of sight, out of mind.

(उ) نگاهیں چار هوتي هیں مروت آهي جاتي هے-

(फ़ा) دیده سے دور تو دل سے دور چار چشمي مروت مي آرد از دیده دور از دل دور-

आँख कान में चार अंगुल का फ़रक़ है।

(सं) कर्णौ च तृप्तौ न तु चक्षुषी मे (अं) There is great difference between hearing and seeing.

(उ) سنا اور دیکھا برابر نہیں-

آنکھ اور کان میں چار انگل کا فرق هے- (फ़ा) شنیده کے بود مانند دیده-

आस्मान से गिरा खजूर में अटका।

(सं) प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः

(अं) Swallowing a camel, straining at a gnat.

(उ) آسمان سے گرا تو کھجور پر اٹکا (फ़ा) از آسمان رست بر شجر به نشست-

आधे माघे कँबली कान्धे।

(सं) रोगे व्यपगते मित्र! भिषजः किं प्रयोजनम्

(अं) 'Of what use a gun' when the fight is done?

आदर न भाव झूठे माल खाव।

(सं) प्रदत्तमपमानेन भोजनं विषसन्निभम् (अं) Swift to promise, slow to fulfil.

(उ) بے محبت کي دعوت عداوت سے بدتر هے- (फ़ा) دعوت بے حب بدتر از عداوت باشد-

आधा तजे पण्डित सरबस तजे गँवार।

(सं) अर्द्धं जहति विद्वांसः सर्वं मुञ्चन्ति बालिशाः

(अं) Better to lose half than lose all.

(उ) کل گنوانے سے آدھا چھوڑنا بہتر هے- (फ़ा) نصف دادن بہتر از همه ز دست دادن-

आधा तीतर आधा बटेर।

(सं) अर्द्धेन तित्तिरो भाति अर्धेनास्ति च वर्तकः (अं) Neither fish nor flesh, nor good red herring.

(उ) آدھا تیتر آدھا بٹیر-

(फ़ा) گونا گون بو قلمون-

आधे गाँव दिवाली आधे गाँव फाग।

(सं) अर्द्धदुःखसुखमश्र्यनयस्त्वं साश्रुभानुविहसद्विधुनेत्रः।

(अं) Half the face smiling, half in tears. Part in sunshine and part in shade.

इ

इन नयनन का यही विशेष वह भी देखा यह भी देख।

(सं) दुःखमापतितं सेव्यं सुखमापतितं तथा। चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च (अं) It is a world of change, of sunshine and rain. (उ) کبھی کی دن بڑے اور کبھی کی راتیں بڑی

(फ़ा) دنیا بیک قرار نیست (अ) وتلک الایام نداولہا بین الناس

इन तिलों में तेल नहीं।

(सं) तिलपिञ्जा इमे कस्मादेतेषु तैलसम्भवः (अं) Sucked orange. Life without Love. (उ) پتھر نچوڑنے سے عرق نہیں نکلتا

(फ़ा) عرق از سنگ بر نیاید

इस हाथ दे उस हाथ ले।

(सं) अत्युत्कटैः पापपुण्यैरिहैव फलमश्नुते (अं) Lit.—Given with one hand and taken by the ,other.

(उ) کیا خوب سودا نقد ہے اس ہاتھ دے اوس ہاتھ لے (फ़ा) کن بدستے دگری گیر بدستے دگری

इक लख पूत सवा लख नाती ता रावण घर दिया न बाती।

(सं) दुर्गं त्रिकूटं परिखा समुद्रो रक्षांसि योधा धनदश्च बन्धुः। सञ्जीविनी यस्य मुखाग्रविद्या स रावणः कालवशाद्विनष्टः (अं) It is all a vanity of vanities. Pride goeth before destruction. (उ) غرور کا سر نیچا

(फ़ा) هر فرعونے راپایمالی است

इधर न उधर यह बला किधर।

(सं) कौतस्त्येयं विपन्मित्र ! न जाने किं करिष्यति (अं) Lit.—Bewildered by terror. Vagueness lends terror.

(उ) ادھر نہ اودھر یہ بلا کدھر (फ़ा) نہ چپ نہ راست این بلا از کجاست

इल्लत जाय धोय धाय आदत कभी न जाय।

(सं) स्वभावो दुरतिक्रमः (अं) Habit is second nature.

(उ) عیب جائے عادت نہ جائے (फ़ा) خصلت خلقت دو یمی ست

इल्म का परखना और लोहे के चने चबाना बराबर है।

(सं) अशक्यैव गुणज्ञता (अं) There is no plummet for sounding the depth of learning. (उ) علم کا پرکھنا اور لوہے کے چنے چابنا برابر ہے

(फ़ा) قدر گوہر شاہ داند یا بداند جوہری

ई

ईश्वर की गति ईश्वर जाने ।

(सं) अहिरेव विजानाति पादक्रममहेः स्वयम् (अं) Inscrutable are the ways of providence
(उ) غیب کي خبر خدا جانے
(फ़ा) کارهائے خدا خدادانند

ईर्ष्या द्वेष कभी ना कीजे आयू घटे और तन छीजे ।

(सं) ईर्ष्याद्वेषौ न कर्त्तव्यौ शरीरायुर्विनाशकौ (अं) No fever consumeth as envy and hate.
(उ) حسد بري بلا هے
(फ़ा) حسد باهل حسن کار میکند صائب * چنانکه آتش سوزنده میخورد خود را
(अ) الحسد یاکل الحسنات کمایاکل النارالحطب

ईंट का घर मिट्टी कर दिया ।

(सं) कृतं सर्वं विनाशितम् (अं) Lit.—Reduced a brick building into dust.
(उ) سب کو گوبر کر دیا
(फ़ा) خرمن را آتش زد

ईद के चांद हो गये ।

(सं) द्वितीयाचन्द्रवन्मित्र ! दुर्लभं दर्शनं तव । (अं) Made himself scarce.
(उ) عید کے چاند هو گئے (फ़ा) هلال عید

उ

उज्ज्वलता मन उज्ज्वल राखैं वेद पुराण सकल अस भाखैं ।

(सं) शुचि भूषयते वपुर्मनः इति वेदादिपुराणसम्मतम्
(अं) Cleanliness is next to godliness.
(उ) صفائي اچهي چیز هے (फ़ा) بدن و جامه خویشتن پاک دار

उठि प्रभात सुमिरिये श्रीगणेश देवा ।

(सं) ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्थाय चिन्तयेत्परमेश्वरम् (अं) Early to bed and early to rise makes man healthy, wealthy and wise.
(उ) فجر کا اوتهنا بهت مفید هے (फ़ा) سحر خیزی نشان فیروزي

उठ मुंवा भतीजी आई ।

(सं) निद्रां जहीहि भो मूढ भ्रातृजेयं समागता (अं) Lit—Awake

O fool ! niece is come. Note.—This is a proverb showing incongruousness.

(उ) کالے کے آگے چراغ نہین جلتا

(फ़ा) جائیکہ شاہین چنگ زند آید پاے کبک دررقص نخیزد

उठि पैंठ आठवें दिन ।

(सं) प्रतीक्षते जातु न काल आर्त्तम् (अं) Time and tide tarry for no man.

(उ) گیا وقت پہر ہاتہہ آتا نہین

(फ़ा) وقت راغنیمت دان (अ) الوقت یمر مرالسحاب

उतर गई मोह (लाज) की लोई तो क्या करेगा कोई ।

(सं) एकां लज्जां परित्यज्य सर्वत्र विजयी भवेत् (अं) Lit.—Nothing can shame the shameless.

(उ) اپنی اُتار بغل میں رکہی پہر دوسریکی اُتارتے کیا شرم

(फ़ा) یکے کردہ بے آبروی بسے-چہ غمدارد از آبروی کسے

उतरा घांटी हुआ मांटी ।

(सं) नाशो हि पतनाद्ध्रुवम् (अं) Slipping down is falling down.

(उ) سب زبان کا ذایقہ

(फ़ा) چون از گلو فرورفت چہ حلوا چہ زہر

उतावला सो बावला ।

(सं) सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् (अं) Do in haste repent at leisure. More haste less speed.

(उ) کاتے کاتے کلونت ہوتا ہے (फ़ा) شاگرد رفتہ رفتہ باوستاد میرسد

उद्यम के शिर लक्ष्मी पंखा कीसी ब्यार ।

(सं) उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः (अं) Where there is a will there is a way. Energy brings prosperity.

(उ) ہاتہہ پیر تو ہلا دینے والا خدا ہے (फ़ा) از تو حرکت از ما برکت

उद्यम से दारिद्र घटे ।

(सं) उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्य्याणि न मनोरथैः (अं) Where energy comes poverty disappears.

(उ) مار مار تو کے جانتہ داد آہی ہے

(फ़ा) کارکن پس تکیہ بجبار کن

उधार देना वैर बिसाहना ।

(सं) ऋणदानं शत्रुताक्रयः (अं) To lend to a friend is to lose a friend. (उ) ملادي کي ملادپ گئي بانس کے بانس کہائے

(फ़ा) زردا ن و دردسرخریدن (अ) القرض مقراض المحبت

उन धारी है देह वृथा जग में, जिन नेह के पन्थ में पांव न दीन्ह्यो ।

(सं) तेषां वृथा ज़न्म गतं जगत्यां प्रेम्णो न पन्था अवलोकितो यैः

(अं) God is love. Lit.—Vain is the life which has not trodden the path of love. (उ) جسکو نہوئے عشق وہ انسان‌هي نہين

(फ़ा) اگرچہ عشق مردم خواراست و لے مردم بے عشق خواراست

(अ) المجاز قنطرة الحقيقة

उलटा चोर कोतवाल को डांड़े ।

(सं) गृहे परिधृतश्चौरः प्रत्युताधिपतिं क्षिपेत् (अं) Lo ! the thief cries shame on the thief-catcher. (उ) چوري و سيفه زوري

(फ़ा) چہ دلاوراست دزدیکہ بکف چراغ دارد

उंगली पकड़कर पहुंचा पकड़ना ।

(सं) सूचीप्रवेशे मुसलप्रवेशः (अं) Give an inch and will take an ell. Entrée of the nose followed by the whole body of the camel.

(उ) اُنگلی پکڑتے پہونچا پکڑا

(फ़ा) دعوي بکاہ و قبضہ بکوہ

उधार का खाना फूस का तापना ।

(सं) अभ्रच्छाया खलप्रीतिर्नवसस्यमृणानि च । किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च (अं) Better do without than run into debt.

(उ) اودھار کا کہانا اور بہوس تاپنا برابر ھے

(फ़ा) آتش کاہ بدیر نپاید

उत्तम खेती मध्यम बंज निकृष्ट चाकरी भीख निदान ।

(सं) लक्ष्मीर्वसति वाणिज्ये तदर्द्धं कृषिकर्म्मणि तदर्द्धं । राजसेवायां भिक्षायां नैव नैव च (अं) Lit.—The best occupation is agriculture, medium trade, next service and the last and worst mendicancy. (उ) زراعت تجارت سے اور تجارت ملازمت سے بہتر ھے

(फ़ा) تجارت به از زراعت و زراعت به از ملازمت

उघरे अन्त न होय निबाहू कालनेमि जिमि रावण राहू ।

(सं) कपटं न निगुह्यते (अं) The thief has his day till caught.

(उ) مکر تھوڑی ہی دیر کام دیتا ہے (फ़ा) مکر تا دیر پوشیدہ نماند

उखली में सिर दिया तो मुसलों का क्या डर ?

(सं) मनस्वी कार्य्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् (अं) Why fear wetting when in for a swim (उ) اوکھلی میں سر دیا تو موسلوں کا کیا ڈر

(फ़ा) ہرچہ بادا باد ماکشتی در آب اندا ختیم

उधार दीजे दुश्मन कीजे ।

(सं) यदि चेद्विपुला प्रीतिस्त्रीण्येतानि न कारयेत् । वाग्वादो ह्यर्थसम्बन्धः पश्चाद्दाराभिभाषणम् (अं) Lit.—Indiscrimenate giving on credit ruins custom. (उ) دین لین کا آغاز دوستی کا خاتمہ ہے

(फ़ा) القرض مقراض المحبت

उधार दिया ग्राहक खोया ।

(सं) आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सुखी भवेत् । (अं) Do.

(उ) اودھار دیا گاہک کھویا (फ़ा) القرض مقراض المحبت

उगले तो अन्धा खाय तो कोढ़ी ।

(सं) विघ्नस्योभयथोदयः (अं) On the horns of a dilemma.

(उ) ادھر گرے تو کنواں ادھر گرے تو کھائیں (फ़ा) نہ این نہ آن جان درھیجان

ऊ

ऊंघते को ठेलते का बहाना ।

(सं) कृतापराधः परानाक्षिपति (अं) Lit.—Excuses come readily to the lips of the lazy. (उ) نہ کرنے کے سو بہانے

(फ़ा) دل بیزار بہانہ بسیار (अ) المعوج یعوج السوء

ऊंची दूकान फीका पकवान ।

(सं) अन्तःसारविहीनस्य बहिराडम्बरं बहु (अं) Great cry and little wool. Sounding brass. (उ) دور کے ڈھول سہاونے

(फ़ा) نامش کلان وھش ویران (अ) اسمع جعجعت ولاری طحنا

ऊधो जी ! रैन को सुपनो भयो ।

(सं) सखि ! म स्वप्नजातः प्रोषितस्य समागमः । (अं) Lit.—

O Udho ! it has become a night's dream. (उ) انسان بڑا غافل ہے

(फ़ा) درکودکی پستی و در جوانی مستی

ऊधो वो ए द्वार का जाने ।

(सं) किं किराता विजानीयान्मौक्तिकस्य महर्घताम् (अं) Lit—O Udho ! what can he know about this gate.

(उ) یہ دانتوں پیچ کی باتیں اوس سے کہو، جو تمکو نہیں جانتا ہو (फ़ा) ہر بس بخیال خویش خبطے دارد (अ) انا اعرف باسراری

ऊधो बन आये की बात ।

(सं) समय एव करोति बलाबलम् । (अं) Nothing succeeds like success. (उ) جو کام ہوا ہم سے وہ رستم سے نہوگا

(फ़ा) گاہ باشد کہ کودک نادان * بہ غلط برہدف زند تیرے (अ) الکذب قد یصدق

ऊषर खेत में केसर ।

(सं) शिलायां कमलोद्भवः (अं) Hair does not grow on the palm. (उ) ہتھیلی میں بال نہیں اُگتے (फ़ा) از بیضہ خالی جوزہ نزاید

(अ) ینبت الشعر علے الکف

ऊँट के मुँह में जीरा ।

(सं) समुद्रे पृषतः पातो रथ्ये दीपदर्शनम् (अं) A drop in the ocean. (उ) اونٹ کے منہہ میں زیرہ--ہاتھی کے منہہ میں الایچی دانہ

(फ़ा) قطرہ در دریا و جودی ندارد

ऊधो का लेना न माधो का देना ।

(सं) उदासीनो हि पुरुषो निश्चलं सुखमश्नुते (अं) Lit.—So indifferent as to be interested in nothing.

(उ) کسی کا دینا نہ کسی کا لینا (फ़ा) نہ مقروض مقصود نہ بخشاندۂ احمد

ऊंट की चोरी निहुरे निहुरे ।

(सं आमोदः पिहितस्यापि लशुनस्य विसर्पति (अं) Lit.—Going to lift a camel, but crouching to escape observation.

(उ) اونٹ کی چوری نہیں چھپتی (फ़ा) رازاہم پوشیدہ نماند

ऊंट के गले में बिल्ली ।

(सं) गजमपि अलयन्ति पिपीलिकाः (अं) Lit.—Cat at the throat of a camel. (फ़ा) ... (उ) اونٹ کے گلے میں بلی

ऊजड़ खेड़ा नाम निवेड़ा।

(सं) अक्षरशत्रुर्नाम्ना विद्याधरः (अं) Cripple christened Armstrong. (उ) پڑھے لکھے خاک نہیں نام محمد فاضل
آنکھوں کے اندھے نام نین سکھ (फ़ा) برعکس نہند نام زنگی کافور

ऊंट बहे गदहा थाह ले।

(सं) गजा यत्र विलीयन्ते गर्दभानां कथैव का (अं) Fools rush in where angel's fear to tread. (उ) اونٹ ڈوبے گدھا تھاہ لینے جائے
(फ़ा) شتر غرقاب وے خر پایاب

ए

एक आवत एक जात हैं या घर यही रीति।

(सं) जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च। (अं) Old order changeth giving place to new. (उ) تو چل میں آیا
(फ़ा) یکے آمد یکے رفت ابدا سلیمان کجا تخت

एक और एक ग्यारह।

(सं) सङ्घशक्तिः कलौ युगे (अं) Union is strength.
(उ) اتفاق بڑی چیز ہے (फ़ा) آرے با تفاق جہان میتوان گرفت
(अ) يد الله فوق الجماعت

एक कहो न दस सुनो।

(सं) परोद्वेगकरं वाक्यं नोच्येत हितकांक्षिभिः (अं) Least said soonest mended. Silence is golden. (उ) ہے یہ گنبد کی صدا
جیسی کہے ویسی سنے (फ़ा) سخن بد آواز گنبد است (अ) کما تقول تقال

एक को पानी एक को कींच।

(सं) विषमप्यमृतं क्वचिद्भवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया (अं) What is food to one is poison to another.
(उ) ذرا سی مانی اسمین بہی آنا کانی (फ़ा) دریک دیگ دوشکم نباشد

एक खजेली कुतिया सौ कुत्तों को खजेला करे।

(सं) एकेनैव स्फुलिङ्गेन दह्यते सकलं वनम् (अं) A diseased sheep infects the whole flock. One bad woman can be the undoing of a host of men. (उ) ایک گندی مچھلی سارے تالاب
کو گندہ کر دیتی ہے (फ़ा) افسردہ دل افسردہ کند انجمنے را
(अ) راے علیل علیل میباشد

एक खाय मलीदा एक खाय भूंस ।

(सं) भाग्यं फलति सर्वत्र (अं) Inequalities of fortune.

(उ) اپنی اپنی قسمت (फ़ा) هنر بکار نه آید چو بخت بد باشد

(अ) الفضل لاینفع اشقی

एक तो मियां बावले दूजे खाई भंग ।

(सं) मर्कटस्य सुरापानं तत्र वृश्चिकदंशनम् (अं) A mad man drunk.

(उ) ایک کریلے کی بیل دوسرے نیب چڑھی

(फ़ा) تاریکی شب و اشارۂ ابرو (अ) ظاطت مدت بماه

एक थैली के बट्टे ।

(सं) हर्म्येष्टकानि सर्वाणि समानानि भवन्त्यहो (अं) Chip of the old block.

(उ) ایک توے کی روٹی کیا چھوٹی کیا موٹی

(फ़ा) سگ زرد برادر شغال (अ) السامع للغیبت احد المغتابین

एक दिन पाहुना दूसरे दिन अनभावना ।

(सं) दिवसादेकात्परं परस्य गेहे भवति निवासाच्चिरादरोऽतिथीनाम्

(अं) A chronic guest overstays his welcome.

(उ) مان نه مان میں تیرا مہمان (फ़ा) مہمان عزیز است مگرتا سه روز

(अ) لا ضیافت الا بالاذن

एक नयन अमृत झरे एक नयन में विष बसे ।

(सं) विषकुम्भं पयोमुखम् (अं) Breathing hot and cold from the same mouth.

(उ) ایمن نه رهنا چاهئے طبع حلیم سے * غصه اگر هوا تو منایا نه جائیگا

(फ़ा) همه ترسند از اغیار و من از یار میترسم (अ) ایاک و غضب الحلیم

एक पड़े लोटते हैं दूसरे चोखी मांगते हैं ।

(सं) व्यसनोन्मत्तो व्यसनी जन्मान्ध इव परदुःखमपश्यन् कष्टं व्यसनस्य याचते भूरि (अं) Lit.—One drunkard rolls on the ground another calls for more drinks.

(उ) چلو میں الو

(फ़ा) شراب خوار همیشه خوار مے خوار مدام خوار باشد

(अ) لایجتمع الخمر و العقل فی جوف امرء ابداً ابداً

एक पापी नाव को डुबाता है ।

(सं) एकेनैव कुपुत्रेण नाश्यते कुलमुत्तमम् (अं) Lit.—One sinful

passenger is sufficient to bring disaster on a whole boat-load of fellow-travellers. Beware of evil company.

(उ) کرے موچھوں والا پکڑا جاے داڑھی والا (फ़ा) بلاے طویلہ بسر میمون

(अ) العبد یسرق والمولے یضمن

एक बेल के तूंबड़े ।

(सं) समानानि फलान्येकवृक्षजान्यखिलान्यहो (अं) Birds of the same feather.

(उ) ایک ترکش کے تیر

(फ़ा) سگ زرد برادر شغال. (अ) السامع غیبت احد المغتابین

एक मरता सौ पर भारी ।

(सं) प्राणैः पणतो वद किं न कुर्य्युः । (अं) Lit —One man is more than a match for a hundred if bent on fighting till death.

(उ) مرتا کیا نکرتا (फ़ा) وقت ضرورت چو نماند گریز – دست بگیرد سر شمشیر تیز

एक माला के मनके ।

(सं) समाना एव वर्त्तन्ते सूत्रे मणिगणाः स्रजः । (अं) A bead of the same rosary.

(उ) ایک چنے کی دو دال

(फ़ा) سگ زرد برادر شغال (अ) السامع اللغیت احد مغتابین

एक म्यान में दो खड़्ग दीठा सुना न कान ।

(सं) मृगेन्द्रद्वयमेकस्मिन् वने दृष्टं श्रुतं न च (अं) Two kings can't rule one kingdom.

(उ) ایک میان میں دو تلوار نہیں سما سکتی

(फ़ा) دریک نیام دو شمشیر نگنجد

एक रोता सौ को रुलावै ।

(सं) दुःखार्त्तः सूयते भूरि दुःखमेव समन्ततः (अं) A gloomy man sheds gloom on the whole company.

(उ) ایک کرے اور سب بدنام – ایک گندی مچھلی سب تالاب کو گندہ کرتی ہے (फ़ा) راے علیل علیل میباشد

एक हंसता भला न एक रोता भला ।

(सं) जगति हर्षविषादविकाशनं सहचरेण विना न विभाव्यते

(अं) Laughing by oneself and weeping by oneself are both

unnatural. (फ़ा) از یک تن چه آید (उ) اکیلا چنا کیا بھاڑ پھوڑ سکتا ہے
(अ) از یک گل بہار نیاید

एक हाथ से ताली नहीं बजती।

(सं) न तालिकैकैककरेण ताड्यते (अं) No clapping with one hand. (फ़ा) از یک دست صدا برنیاید (उ) تو مجھکو میں تجھکو

एते पांव पसारिये जेती लांबी सौर।

(सं) चेष्टितं सकलैः सर्व्वं स्वानुरूपं प्रशस्यते (अं) Cut your coat according to your cloth. (उ) چادر دیکھکر پانون پھیلاو
(फ़ा) طاقت دیدہ پادراز باید کرد

एरे ताड़वृक्ष एतो बढ़ के कहा कियो।

(सं) किन्तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्र स्थिताश्च तरवस्तरवस्त एव। मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण जम्बीरनिम्बकुटजा अपि चन्दनाः स्युः (अं) Lit.— O Palm tree! what good thy growing so tall. (उ) بے قوبش اگر یوسف ثانی ہے تو کیا ہے
(फ़ा) درختے کہ ازو میوہ نرسد بہ بے آبی خشک شود

एकनारी सदा ब्रह्मचारी।

(सं) स पुमान् ब्रह्मचार्य्येव एकनारीव्रतो हि यः (अं) Lit.— A man who is true to one woman may be called a brahmachari (*i. e.* one under the vow of chastity).
(उ) ایک ناری برھمچاری (फ़ा) قناعت بزنے بہتر از خرمنے

एक मछली तमाम पानी को गदला कर देती है।

(सं) एकेन शुष्कवृक्षेण दग्धं हि सकलं वनम् (अं) Lit.—One fish dirties the whole pond. (उ) ایک مچھلی تمام تالاب گندہ کر دیتی ہے
(फ़ा) چو از قومے یکے بیدانشی کرد نہ کہ را منزلت ماندنہ مہ را

एक पंथ दो काज।

(सं) एका क्रिया द्व्यर्थकरी प्रसिद्धा (अं) Killing two birds with one stone.
(उ) ایک پنتھ دو کاج
(फ़ा) چہ خوش بود کہ برآید بیک کرشمہ دوکار

एक तवे की रोटी क्या मोटी क्या छोटी।

(सं) क्षुद्रं वाऽथ विशालं वा पावनं तुलसीदलम् (अं) Coin of the

same mintage. (उ) ایک تکسال کے ڈھلے ھین
(फ़ा) بیضهٔ مرغ همه برابر

एक अनार सौ बीमार।

(सं) एकिकैव सगुणा दमयन्ती सर्व्वे एव विबुधाः कमितारः
(अं) One vacancy and innumerable candidates.
(उ) ایک انار سو بیمار (फ़ा) یک انار صد بیمار

एक से दो भले।

(सं) अपेक्षयैकस्य द्विकौ वरिष्ठौ (अं) Two heads better than one head (in making a decision). (उ) سایه کا ساتهه بهي غنیمت هے
(फ़ा) سایه هم یاري مي کند

एकान्तवासा झगड़ा न झांसा।

(सं) एकान्ते सुखमास्यतान्तु कुटिलैर्वादः परित्यज्यताम् (अं) Remote from cities livid a swain, Unvexed with any cares of gain.
(उ) هیچ آفت نه رسد گوشهٔ تنهاي را
(फ़ा) وحده لاشریک پاک از شرک رئیک

एक दम हज़ार उम्मैद।

(सं) अल्पशक्तेस्तु जीवस्य खल्वसंख्या मनोरथाः (अं) All hopes hanging by a single thread. (उ) ایک سر لاکهون بلائین
(फ़ा) ایک دم هزار امید

एक दर बंद हज़ार दर खुले।

(सं) गुप्तं प्रयत्नादपि निन्द्यकर्म्म प्रकाशमायाति यथेक्षुदण्डः
(अं) Lit.— If one door is shut thousand are open.
(उ) ایک در بند تو هزار در کهلے (फ़ा) یک در بند هزار درو ا

ऐ

ऐसी करनी ना करे जो करके पछताय।

(सं) अपरीक्ष्य न कर्त्तव्यं कर्त्तव्यं सुपरीक्षितम् (अं) Look before you leap. Do in haste repent at leisure. (उ) کنوان اور کهاي دیکهکر چلو
(फ़ा) چرا کاري کند عاقل که باز آید پشیماني

ऐसो को प्रकट्यो जगमाहीं प्रभुता पाय जाहि मद नाहीं ।

(सं) धनमदो मदयन्ति न कं नरम् (अं) Pride and power go together. (उ) دولت و حکومت آدمی کو اندھا اور بہرا بنا دیتی ہے

(फ़ा) بقدر مال باشد سرگرانی (अ) سکر الحکومت اسکرمن سکرالخمر

ओ

ओछे के घर खाना जनम जनम का ताना ।

(सं) दुःखदा खलसङ्गतिः (अं) No misery like owing obligation to the mean-minded. (उ) سچ ہے۔اوچھے کا بہی احسان برا ہوتا ہے

(फ़ा) اصالت تاب بیکرمتی ندارد

ओझ भरे न रोग बढ़े ।

(सं) यावद्भैषज्यबाहुल्यं तावद्रोगो विवर्द्धते । (अं) No overfeeding, no sickening. (उ) کم کھانے سے انسان کو نقصان نہیں ہوتا

(फ़ा) کہ کم خورو کم خورو بسیار مخور (अ) البطنت تاقی الفطنت

ओछे की प्रीत बालू की भीत ।

(सं) सङ्गतानि कुबुद्धीनां तडिद्विलसितान्यपि । क्षणद्वयं न तिष्ठन्ति घनारब्धान्यपि स्वयम् । (अं) Love of the base has no base.

(उ) کم ظرف کی صحبت پائدار نہیں ہوتی (फ़ा) صحبت ناکسان دیوار رنگ است

ओस के चाटें प्यास नहीं बुझती ।

(सं) कपर्दिकाप्रदानेन भूपतिर्न प्रसीदति । (अं) Toy gun to kill Tiger ! Dame Partington putting back the Atlantic Ocean with her mop and pail.

(उ) شبنم سے پیاس نہیں بجہتی

(फ़ा) از قطرۂ شبنم تشنگی نرود

ओछों के ढिग बैठकर अपनी भी पत जाय ।

(सं) संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति (अं) Society of the mean demeans.

(उ) برون کی صحبت سے تنہائی بہتر

(फ़ा) صحبت سگان به از صحبت ناکسان

औ

औगुन (अवगुण) चित न धरौ ।

(सं) दुर्गुणा दूरतस्त्याज्याः । क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः

श्रीमहादेव शम्भो। (अं) Save me from temptation! (Lit.)—Keep my mind off from evil. (उ) هے سہو و خطا بشر کا شیوہ

(फ़ा) هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

औगुन (अवगुण) ऊपर गुण करे ताको नाम सपूत।

(सं) उपकारपरो नित्यमपकारपरेऽप्यरौ। (अं) Returning good for evil. Noble revenge. (उ) گالیاں کہاتے هیں اور بیتھی دعا کرتے هیں

(फ़ा) بدی را بدی سہل باشد جزا * اگر مردی احسن الی من اسا

औघट (अवघट) चले न चौपट गिरे।

(सं) दत्तावधानस्य कुतः पराजयः। (अं) Follow the straight path! (Lit.) No following a bad road, no courting a bad fall.

(उ) اسي كي آمدنی چوراسي کا خرچ (फ़ा) خرج باندازہ دخل کن

✓और को औषध है सजनी पै स्वभाव को औषध है न कछु।

(सं) स्वभावो मूर्ध्नि वर्त्तते। (अं) Habit is second nature.

(उ) علت جاے عادت نہ جاے (फ़ा) خوے بد در طبیعتے کہ نشست * نرود جز بوقت موگ از دست (अ) العادت لاتزدالا بالموت

✓औलाती का पानी मँगरे पर नहीं चढ़ता।

(सं) त्वं वेश्नोचपथेन गच्छसि पयः कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः। (अं) (Lit.) Water in the valleys can never climb up to hill tops. How can the low and mean appreciate what is high and noble? (उ) دریاکا پانی پہاڑپر نہیں چڑھایا جاسکتا (फ़ा) آب دریا بکوہ نمیرود

अं

अन्तकाल सुधरा तो सब सुधरा।

(सं) यं यं वाऽपि स्मरन् भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम्। तं तमेवैति कौन्तेय! सदा तद्भावभावितः। (अं) All is well that ends well.

(उ) هو بخیر انجام محبت غم ناک کا (फ़ा) خاتمہ بالخیر باشد یا کریم

अन्त बुरे का बुरा।

(सं) कथाऽपि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः। (अं) He who sows thorns will never reap grapes. (उ) نتیجہ کار بد کا بد هے

(फ़ा) بدکرداري رابد انجامے (अ) وجزاء سئیت سئیت مثلها

अन्त भला सो भला ।

(सं) अन्ते वरं चेत्सकलं वरिष्ठम् । (अं) Right at the last is ever right. (उ) انجام بخير هوالهي (फ़ा) آلهي عاقبت محمود گردان

अन्त मता सो मता ।

(सं) अन्ते मतिः सा गतिः । (अं) Faith at the end alone availeth. (उ) سچ هے انسان كسي دهيان سے جب سوتا هے * جاگتا هے تو وهي پيش نظر هوتا هے (फ़ा) چو ميرد همينا ميرد چو خيزد همينا خيزد

अन्त राम सो काम ।

(सं) एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः । (अं) God at the last. (उ) هرن كتنا هي اونچا كودے آخر زمين هي پر آكر گرے گا (फ़ा) آخر كنز پوست :دبا جان است

अन्धा तब पतियाए जब दो आँखें पाए ।

(सं) विनैव चक्षुषोर्लाभं कथमन्धस्य प्रत्ययः । (अं) (Lit.)—The blind will only believe when he can see with both eyes.

(उ) خالي چكني چپڑي باتوں سے پيٹ نهيں بهرتا (फ़ा) بگفتن آتش دهن نسوزي

अन्धों में काना राज़ा ।

(सं) निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते । (अं) One eyed leading the blind. (उ) اندهوں ميں كانا راجه ريگستان ميں ارنڈ كا سايه غنيمت هے (फ़ा) يك چشم مجلس دا كوران

अन्धेर नगरी अनबुझ राजा ।

(सं) अबला यत्र प्रबला बालो राजा निरक्षरो मन्त्री । नहि नहि तत्र धनाशा जीवित आशाऽपि दुर्लभा भवति । (अं) Reign of Lawlessness. (Lit.)—The King an idiot and his Kingdom a chaos.

(उ) اندهير نگري چوپٹ راجه (फ़ा) حاكم نادان در اقليم خرابت حكمران

अन्धी पीसे कुत्ते खायँ ।

(सं) धर्मान्धो वञ्च्यते धूर्तैर्बडिशे मत्स्यवत् सदा । (अं) (Lit.) When the blind grinds the handmill, dogs eat the flour.

(उ) اندهے كمائيں آنكهوں والے كهائيں—بيوقوف دولتمند هو تو عقلمند كيوں نه مريں (फ़ा) لئيم را قهوم هم بايد شد

अन्धा क्या चाहे ? दो आंख ।

(सं) सर्वः स्वार्थं समीहते । (अं) Wish is father to the thought. (Lit.) The blind only yearns for her two eyes.

(उ) اندھا کیا چاہے دو آنکھیں (फ़ा) نابینا چشم میخواہد

अन्धे के हाथ बटेर ।

(सं) दैवाद्दरिद्रेण निधिर्यथाऽऽप्तः । (अं) What good is fortune to one who can't use it ? (उ) اندھے کے ہاتھ بٹیر

(फ़ा) گاہ باشد کہ کودکِ نادان * بغلط برہدف زند تیرے

अन्धा बांटे रेवड़ी फिर फिर अपने को दे ।

(सं) स्वार्थं हि साधयत्यन्धो निजान्धत्वप्रकाशनात् । (अं) The blind moving in a circle. (उ) خیرات بدوستاں محدود

(फ़ा) خیرات بدوستاں محدود

क

कछुए का काटा कठौती से डरे ।

(सं) रज्जौ यथाहेर्भ्रमः । न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम् । (अं) A burnt child dreads the flame tint. (उ) دودھ کا جلا چھاچھ کو پھونک پھونک پیتا ہے (फ़ा) مارگزیدہ از ریسمان مترسد

कजिया को कालो मोहड़ो ।

(सं) युधि शरेण कृतव्रणविग्रहो न कुसुमैरपि विग्रहमिच्छति ।

(अं) You must expect blows if you go into a fight.

(उ) لڑائی میں لڈو نہیں بٹتے (फ़ा) در جنگ حلوا بخش نمی کنند

कड़ कपूर कपास एक मोल है ।

(सं) सर्वार्थवित् पाणिनिरेकसूत्रे श्वानं युवानं मघवानमाह ।

(अं) Chalk and cheese at an equal price.

(उ) گدھے گھوڑے سب برابر (फ़ा) آواز خرونغمہ داؤدیکے است (अ) بیع الشکر والرمل بسعر واحد

कण कण जोड़े मण (मन) जुड़े ।

(सं) यथा बिन्दुप्रपातेन क्रमशः पूर्यते घटः । सा रीतिः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च । (अं) Little Little makes a mickle.

(उ) بوند بوند تالاب بھرتا ہے (फ़ा) قطرہ قطرہ دریا میشود

कतवारी को सुधरे बतवारी को बिगड़े ।

(सं) उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्य्याणि न मनोरथैः । (अं) The worker works and wins, the talker talks and talks. The critics will criticise, and writers will write. (उ) شکاري شکار کرین احمق ساتهه پهرین (फ़ा) کا بکارت است نه بدست

कदकी तेलन कदका पाला ।

(सं) पञ्चवर्षीयवालायाः पुत्रो द्वादशवार्षिकः । (अं) A thing of yesterday. (उ) کل کي دوکان اور کدرشاگرد (फ़ा) کے آدي کے پیرشدي

कपड़े का नाहर ।

(सं) यथा चर्ममयो मृगः । (अं) A bogey. Donkey in lion's skin. A figure of straw. (उ) بچهیا کا باوا (फ़ा) کندهٔ ناتراش (अ) ابن هبنقه

कपूर खिलाये सत नहीं चढ़ता ।

(सं) द्युतिं सैंहीं किं श्वा धृतकनकमालोऽपि लभते ? (अं) The King's uniform does not make a soldier of a coward.

(उ) مرد کهنے سے بهي نا مرد هوا هے کبهی وه (फ़ा) به مخنث سلاح جنگ چه سود

कभी घी घणा और कभी मुट्ठी चणा ।

(सं) क्वचिच्छाकाहारी क्वचिदपि च दध्योदनरुचिः । (अं) Life is full of ups and downs. (उ) انسان كي حالت كبهي يكسان نهين رهتي (फ़ा) بیک ساعت بیک لحظه بیک دم * دگرگون می شود احوال عالم (अ) احوال الانسان يتغيرفى كل آوان

कमला काहू की न भई ।

(सं) चञ्चला कमला सदा । (अं) Riches have wings.

(उ) یه دولت کسی پاس رهتي نهین * سدا ناؤ کاغذ کي بهتی نهین (फ़ा) دولت دنیارا بقاے نیست (अ) المال ظل دايل

कमानी न पहिया गाड़ी जोत मोरी मैया ।

(सं) प्रातराशो गृहे नास्ति ब्राह्मणानां निमन्त्रणम् । (अं) All show, no substance. (उ) بهاوزانه کدال بڑا نهیت هوا (फ़ा) آب ندیده موزه کشیده (अ) نم لعمو القريته ولكنجاءاتعارون

कमावै टोपीवाला उड़ावै धोतीवाला ।

(सं) ये कुमार्गगता नित्यममितव्ययकारिणः । अर्थोपार्जनकचित्तानां वृत्तीनैव विदन्ति ते । (अं) (Lit.) The hat-wearer earns and the dhoti-wearer spends. *Note.*—This note refers to the days when Bengalees (dhotee-wala) held most of the fat posts under English officers (topi-wala) in British India.

(उ) کماوے خانخانہ لٹاوے میاں فہیم (फ़ा) کوہ زافرہاد کندواجل رایرویز یافت

करकी नाड़ी करही जाने ।

(सं) विद्वानेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् । (अं) (Lit.) The wrist only knows of the pulse within the wrist.

(उ) جانہہ کو ہاتھہ پہچانتا ہے (फ़ा) دست را دست آشنا شود (अ) یعرف الوالد یا کل الولد

कर गुज़रान गरीबी से ।

साधारणयेन वर्तेत । (अं) Simple life is happy life.

(उ) خاک آبرو سمجہنا اکسیر ہے تو بعے (फ़ा) خاک شو پیش ازانکہ خاک شوی

करजदार, पत्थर खाय हरवार ।

(सं) अधमर्णः सदा दुःखं भुज्यते जन्मजन्मनि । (अं) He that goes a-borrowing goes a-sorrowing. (उ) قرض بری بلا ہے (फ़ा) قرض شوہر مردان است

करम (कर्म्म) न दे यारी ताको मैं कहा करूं ।

(सं) प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता ।

(अं) It is vain fighting against fate. (उ) جو ندے مولا تو کیا دے آصف الدولہ (फ़ा) خداندہد سلیمان کے دہد (अ) اللہم لا مانع لما اعطیت

करम बिना नर कौड़ी न पावे ।

(सं) भाग्यात्परं नैव ददाति किञ्चित् । (अं) No success without luck. (उ) جو ندے مولا تو کیا دے آصف الدولہ (फ़ा) خداندہد سلیمان کے دہد (अ) اللہم لا مانع لما اعطیت

कर्म्म रेख अमिट है ।

(सं) यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः । भाविनी कर्म्मरेख (अं) No one can withstand the decrees of Fate.

(उ) ہمنے قسمت کے نوشتہ کو نہ ٹلتے دیکھا

(फ़ा) آنچہ برلوح نوشتہ است ہمان خواہد بود (अ) جف القلم بما ہو کائن

कर्म्महीन खेती करे बैल मरे या सूखा पड़े ।

(सं) प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः । (अं) The unlucky wight never wins in the fight. All my swans have turned into geese. (उ) کرمہون کی بلیا پچھائی کھیر ہو گیا دلیا

(फ़ा) چغندر کاشتم زردک بر آمد (अ) زرع الشقي تمسک المطر

करलिया सो काम भजलिया सो राम ।

(सं) यत्नतः कुरु कर्त्तव्यं हरिस्मरणमेव च । क्षणादूर्ध्वं न ज्ञायेत विधाता किं करिष्यति । (अं) Do not leave for to-morrow the work for to-day. (उ) آج کا کام کل پر نہ چھوڑو

(फ़ा) کار امروز بفردا مگذار (अ) لاتؤخر شغل اليوم الى الغد

कर से कंघना खूटे ।

(सं) उपायेन हि यत्-सिद्धं न तत् सिद्धं पराक्रमैः । (अं) Strength is useless without skill. (उ) جو کام کل سے ہو وہ بل سے نہیں ہوتا

(फ़ा) کار بتدبیر است نہ بزور (अ) سہولة الامر بالتدبير لا بالتزوير

करी भलाई आपनी चित सों दे बिसराय । मानो डारी कूप में काहू सों न जनाय ॥

(सं) मय्येव लीनतां यातु यन्मयोपकृतं हरे ! नरः प्रत्युपकारार्थी विपत्तिमभिवाञ्छति । (अं) "Do not let thy left hand know the good thy right hand does." (उ) نیکی کر اور دریا میں ڈال

(फ़ा) نیکی کن ودر دریا انداز

करें कोई भरे कोई ।

(सं) क्षेत्रशस्यं खरो भुङ्क्ते तन्तुवायस्तु ताड्यते । (अं) One is to blame, others bear the shame. (उ) ناتی خصم کرے دوہتی ڈنڈ بھرے

(फ़ा) دیگی از بام اوفتاد و گردن دیگری شکست (अ) العبد يسرق والمولى يضمن

करेगा सेवा तो पावेगा मेवा ।

(सं) सर्वां गुरुगतां विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति । (अं) No sweat no sweet. (उ) خدمت سے عظمت ہے (फ़ा) ہر کہ خدمت کرد او مخدوم شد

करे सो डरे ।

(सं) यः करोति बिभेति सः । (अं) Guilty conscience.

(उ) پاک رہ بیباک رہ (फ़ा) آن کہ حساب پاک است ازمحاسبہ چہ باک

(अ) الامین امن والخائن خائف

कलियुग का पहरा है ।

(सं) हा कष्टं खलु वर्त्तते कलियुगे धन्या नरा ये मृताः । (अं) Evil times breed evil thoughts. (उ) روز بروز ابتری کا زمانہ ہے

(फ़ा) مشکل آن است کہ ہر روز بتری بینم

कहत बड़े जन सांच है बात हवा ले जात ।

(सं) षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः । दिवा निरीक्ष्य वक्तव्यं रात्रौ नैव च नैव च । धूर्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति वटे वररुचिर्यथा । (अं) Walls have ears.

(उ) دیوار کے بھی کان ہوتے ہیں (फ़ा) دیوار ہم گوش دارد

कहबे को अबला बोलबे को सबला ।

(सं) योषितः कलहप्रियाः । (अं) (Lit.) In name the weaker sex, in talking the strongest. "One tongue is sufficient for the woman" (उ) عورتوں کا مکر اور خدا کی پناہ

(फ़ा) واحدا نفسوکہ بردم سوزند آفاق را ۔ اے گر چشم دگر بنمود قوم ساز را

कहां कहां मन रुच करे दियो सो तन छुन भंग ।

(सं) अनन्तशास्त्रं बहुला च विद्या स्वल्पश्च कालो बहुविघ्नता च ।

(अं) " Art is long but time is fleeting."

(उ) رات تھوڑی اور سوانگ بہت (फ़ा) شب کو تاہ وقصہ بسیار است

(अ) اللیل قلیل والسمر طویل

कहाँ राजा भोज कहां गांगू तेली ।

(सं) क सूर्यप्रभवो वंशः क चाल्पविषया मतिः । (अं) Comparisons are odious. (उ) کو گرھی نے شکو شکرھی نے

(फ़ा) ذرہ راباآفتاب چہ نسبت

कहां राम राम कहां टांय टांय ।

(सं) वयं क वर्णाश्रमरक्षणोचिताः क जातिहीना मृगजीविनश्छिदः ।

(अं) (Lit.) The pet parrot cries 'Ram, Ram,' and also

"screeches tain, tain", but Ram Ram, is one thing and 'tain, tain' another thing. (उ) کہاں فیرنی اور کہاں فالودہ
(फ़ा) کجا آسمان کجا زمین

कहीं डूबे भी तिरे हैं।

(सं) गतायुर्नैव जीवति। (अं) Crows are never the whiter for washing. (उ) گدھا پیٹا، گھوڑا نہیں ہوتا (फ़ा) خر عیسیٰ اگر بہ مکہ رود
چون بیاید ہنوز خر باشد (अ) اذا کان الطباع طباع سوء فلیس بنافع ادب الادیب

कहे कुछ सुने कुछ।

(सं) कर्णस्पर्शे कटिचालनम्। (अं) I ask for a fork and you bring me cake. (उ) کہیں ہولی کی سنے دیوالی کی
(फ़ा) سوال دیگر جواب دیگر

कहे दिन की सुने रात की।

(सं) अम्रान् पृष्टः कोविदारानाचष्टे। (अं) (Lit.) Says about day, but is heard to say about night. (उ) کہیں ہو دے بہرا
(फ़ा) سوال ازآسمان و جواب از ریسمان

कहें रणधीर भाग जात पात खरके सों।

(सं) वीरम्मन्यो भेरिशब्दाद्बिभेति। (अं) Sounding brass.
(उ) پتا کھڑکا بندہ سرکا (फ़ा) بر عکس نہند نام زنگی کافور
(अ) صلت علے الاسد بلت عن النقد

कमाऊ पूत किसको अच्छा नहीं लगता।

(सं) कस्मै न रोचते पुत्रो यो धनार्जनकृद्गुणी। (अं) Who resents the kick of the milch cow? (उ) کماؤ بیٹا کسے برا لگتا ہے
(फ़ा) گاؤ پرا رنشیر لگد کوب بہ

कभी नाव गाड़े पर कभी गाड़ा नाव पर।

(सं) कदाचिन्नावि शकटं कदाचिच्छकटेऽपि नौः। (अं) Horse drawing the cart and the cart drawing the horse. (उ) کبھی گاڑی
ناو پر اور کبھی ناو گاڑی پر (फ़ा) گاہی کشتی بر آب و گاہ در آب

करघा छोड़ तमाशे जाय नाहक़ चोट जुलाहा खाय।

(सं) दुःखमाप्नोति सततं स्वकर्मत्यागतत्परः। (अं) (Lit.) He who

leaves his work for play suffers. Do with a will the work to hand. (उ) کرگہا چھوڑ تماشے جاے ناحق چوٹ جولاہا کہاے
(फ़ा) ہرکسے راکار خویش باید کرد

कमज़ोर मारखाने की निशानी।

(सं) दौर्बल्यं कष्टदं सदा। (अं) All troubles are for the weak.
(उ) کمزوری بدنصیبی کی دلیل ہے—سب تے کے لئے سبھی مارتے خان ہیں
(फ़ा) کمزوری دلیل، کم نصیبی ست

करे तो डर न करे तो भी डर।

(सं) पृष्ठे जलं पुरो वह्निः किं करोतु पिपीलिका। (अं) On the horns of a dilemma. (उ) کرو تو ڈر نہ کرو تو بھی ڈر
(फ़ा) از مکافات عمل غافل مشو

करनी करे तो क्यों डरे करके क्यों पछताय। बोवे बीज बबूल के आम कहां से खाय।

(सं) पुमान् भुङ्क्ते फलं लोके स्वकर्त्तव्यानुसारतः। (अं) As you sow, so you reap. If you sow the wind you must reap the whirlwind. (उ) جیسی کرنی ویسی بھرنی—اپنا کیا سامنے آتا ہے
(फ़ा) کردنی خویش آمدنی پیش

करनी खाक की और बात लाख की।

(सं) कर्त्तव्यशून्यो वचनेऽतिशूरः। (अं) Empty vessels sound much.
(उ) پاس ٹکہ نہیں بات لاکھہ ٹکے کی (फ़ा) کارخوب بہ ازگفتار مرغوب

करनी न करतूत चलियो मेरे पूत।

(सं) अकर्त्तव्यं न कर्त्तव्यम्। (अं) (Lit.) An improper thing must not be done: Come away, my son. (उ) کام میں مرے ناتی کہائینگے بریانی (फ़ा) ہیچکارہ را حلوہ خوش آید

करनी न करतूत लड़ने को मौजूद।

(सं) कार्य्ये शिथिलतामेति योद्धुं समुपतिष्ठते। (अं) (Lit.) Small in work, great in dispute. Incompetent in work, blatant in talk.
(उ) کام میں کپڑ اور بات میں شیر (फ़ा) ہیچکارہ بجنگ تیا

कड़ुआ स्वभाव डूबती नाव।

(सं) क्रोधी व्यसनमश्नुते। (अं) Sweet word turneth away

wrath. A bitter tongue makes many enemies.

(उ) بد مزاج کا کوئی ساتھی نہیں (फ़ा) ترش مزاجی دلہا تلخکلامی ست

कल का लीपा देउ बहाय आज का लीपा देखो आय।

(सं) गतस्य शोचना नास्ति प्रस्तुतं परिचिन्तय। (अं) Trust no future however pleasant, Let the dead past bury its dead, work, work in the living present, Heart within and God o'erhead.

(उ) کل کو جانے دو آج کو دیکھو

(फ़ा) گذشت انچہ در گذشت موجودہ بہ از سرنوشت

कसाई का खूंटा और खाली रहे।

(सं) यमकार्य्यं न रुद्ध्यते। (अं) Every bullet has its billet.

(उ) قصائی کا کھونٹا اور خالی رہے (फ़ा) دام صیاد خالی نماند

कहे तो मा मारी जाय और न कहे तो बाप को कुत्ता खाय।

(सं) गृहीत्वा भयमाप्नोति त्यक्त्वा न सुखमश्नुते। (अं) Between the Scylla and the Charibdes. (उ) گویم مشکل و گر نہ گویم مشکل

(फ़ा) گویم مشکل وگرنگویم مشکل

कहे से धोबी गधे पर नहीं चढ़ता।

(सं) आज्ञापितस्तु रजको नैवारोहति गर्दभम्। (अं) It is vain to request the mean. (उ) کہنے سے دھوبی گدھے پر نہیں چڑھتا

(फ़ा) گازر بعرض و منت بر خرنمی نشیند

का

काकड़ी के चोर को लाकड़ी।

(सं) यष्ट्याघातः कर्कटीचौरपृष्ठे। (अं) The fall of dew is tempest to the ant. Great fuss over a little thing.

(उ) جیسی خطا ویسی سزا (फ़ा) بقدر جرم میباشد سزاے (अ) القوم جزاء

काजर की कोठरी में कैसहू सयानो जाय एक रेख काजर कै लागि है पै लागि है।

(सं) मलिनयति चतुरपुंसामपि सुयशः कुत्सितं कर्म। (अं) No one can touch dirt without soiling one's fingers.

(उ) صحبت بدسے کنارا اچھا (फ़ा) هر کجا تهمت بود انجا نرود

काजल सब कोई दे चितवन भांति भांति ।

(सं) प्रकर्षमाधारवशं गुणानाम् । (अं) Tastes differ.
(उ) سب چیزوں کا ذایقہ جدا ھے (फ़ा) ھر گلے را رنگ وبوی دیگر است
(अ) لکل مطعوم طعمہ

काटने को आई चारा खेत पर इजारा ।

(सं) भृत्यत्वं कर्त्तुमायातः स्वयं राजायते वृथा । (अं) Given an inch, demands an ell.
(उ) انگلي پکڑتے پھونچا پکڑتے مین ۔
(फ़ा) یکےرا بگیرو دیگرے رادعوی کن

कांटा कांटे से निकलता है ।

(सं) कण्टकेनैव कण्टकम् । (अं) Diamond cuts diamond. Dog's hair for dog bite.
(उ) لوھا لوھے کو کاتتا ھے
(फ़ा) آھن باھن نرم تو انکرد

काठ की घोड़ी पावों नहीं चलती ।

(सं) सत्यमेव जयति नानृतम् । (अं) A lie has no legs to stand upon. Wooden horse.
(उ) جھوتھہ کے پانون کہان
(फ़ा) دروغے رافروغے نباشد

काणी को सराहे काणी का बाप ।

(सं) वात्सल्यं बलवत्तरम् । (अं) The Crow thinks his own mate the fairest creature on earth. Every dealer praises his own wares.
(उ) اپني مان کو کوئي ڈاین نہین کہتا
(फ़ा) لیلی را بچشم مجنون باید دید (अ) یحسب کل احد عقلہ ذاکمال و ولدہ ذاجمال

कांधे डाली झोली चमार छोड़ा न कोली ।

(सं) न जातिदोषं गणयन्ति भिक्षुकाः । एकां लज्जां परित्यज्य सर्वत्र विजयी भवेत् । (अं) The beggar has no choice.
(उ) اپني اتار بغل مین رکھي پھر دوسرے کي اتارتے کیا شرم (फ़ा) کے کردہ بے ابروئي بسے * چہ غم داردار آبروي کسے (अ) اذالم تستحي فاصنع ماشئت

काबुल में मेवा रच्यौ ब्रज में रच्यौ करील ।

(सं) नीचमाश्रयते लक्ष्मीरकुलीनं सरस्वती । अपात्रं भजते नारी गिरौ वर्षति वासवः । (अं) Literally. Cabul noted for fruits and

Brij for thorns ! N. B.—Proverb relating to contrariety and perverseness. (उ) هلومٰلدون سے پوجے جاتے هیں وان بے هنرپهلے

(फ़ा) به نادان آن چنان روزي رساند * که دانا اندران حیران بماند

(अ) حلاوت الدنیا للجهلا و مرارتها للعقلا

काम का न काज का दुश्मन अनाज का।

(सं) साक्षात् पशुः पुच्छविषाणहीनः। (अं) The wise man of Gotham. A carpet knight. (उ) کهانے کو اونٹ کمانے کو مجنون

(फ़ा) روستایان گیلان

काम पड़े ते जानिये जो नर जैसो होय।

(सं) व्यवहारेण मित्राणि ज्ञायन्ते रिपवस्तथा। कार्य्येणैव परीक्ष्येत नरो यो यादृशो भवेत्। (अं) A man knows his companion in a long journey or a small inn. A man is known by his deeds.

(उ) آدمي کام سے معلوم هوتا هے (फ़ा) مرداز معامله شناخته میشود

काम पड़े मूर्ख से तो मौन गहे रहिये।

(सं) मौनं मूर्खान्तिके वरम्। मूर्खस्य नास्त्यौषधम्। (अं) (Lit.) Keep your own counsel in dealing with a fool. (उ) ایک جهونها سو کو هراوے (फ़ा) پیش دروغگو هر شخص لا جواب ست

कामिनी मोहिनी रूप है।

(सं) स्मरणमपि कामिनीनामलमिह मनसो विकाराय। (अं) Woman the charmer !

(उ) زلف کا دام جهان خال کا دانه هوتا

(फ़ा) زلف خوبان زنجیر پاے عقل ست

कारज पीछे कीजिये पहिले जतन विचारि।

(सं) सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः। सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रियाम्।

(अं) Look before you leap. (उ) دور اندیشي بڑي چیز هے

(फ़ा) مردآخربین مبارک بنده است

काल के हाथ कमान बूढ़ा छोड़े न जवान।

(सं) मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवम्। (अं) Death's shaft flies for young and old alike. Death makes no distinction.

(उ) موت کا کوئی علاج نهین (फ़ा) مرت مرضے است که علاجے ندارد

(अ) ان الموت الذی تفرون منه فانه ملاقیکم

कांसा दीजिये वासा न दीजिये।

(सं) अज्ञातकुलशीलस्य वासो देयो न कस्यचित्। (अं) Familiarity breeds contempt. (उ) سب سے بہتر ہے میاں صاحب سلامت دوری (फ़ा) یار شاطرم نه بار خاطر

काला अक्षर भैंस बराबर।

(सं) निरक्षरो भट्टाचार्य्यः। अर्द्धाङ्गुलपरीणाहजिह्वाग्रायासभीरवः सर्वाङ्गीणपरिक्लेशमबुधाः कर्म्म कुर्वते। (अं) (Lit.) Utterly illiterate. (उ) جاہل مطلق

काल करे सो आज कर आज करे सो अब। पल में परलय होयगी फेर करोगे कब।

(सं) शुभस्य शीघ्रम्। श्वःकर्त्तव्यानि कार्य्याणि कुर्य्यादद्यैव बुद्धिमान्।

(अं) Never leave till to-morrow what can be done to-day.

(उ) آج کا کام کل پر نہ ڈال (फ़ा) کار امروز بفردا مگذار

काठ की हण्डी एकही बार चढ़ती है।

(सं) वैयाजिको न लोकेऽस्मिन् व्यवहाराश्चिरं सरेत्। (अं) The false can deceive but once. (उ) کاٹھ کی ہانڈی دوسری بار نہیں چڑھتی (फ़ा) دیگ چوبین نبرد بار دگر

कागा चले हंस की चाल।

(सं) आबद्धकृत्रिमसटाजटिलांसभित्तिरारोपितो मृगपतेः पदवीं यदि श्वा। मत्तेभकुम्भदलपाटनलम्पटस्य नादं करिष्यति कथं हरिणाधिपस्य। (अं) Jackdaw in peacocks' feathers.

(फ़ा) زاغی بپوشاک بلبل باغی

काले के आगे दिया नहीं जलता।

(सं) समीपे कृष्णसर्पस्य दीपो नैव प्रकाशते। (अं) (Lit) Light goes out before a black snake. It refers to a popular belief. It means that vain is wise counsel to a black heart.

(उ) کالے کے سامنے چراغ نہیں جلتا (फ़ा) بمیرد شمع به پیش افعی

काम जो आवे कामरी का लै करे कमाच।

(सं) वरं क्षारः कूपः पिबति सलिलं यस्य सततं, अये किं स्यात्तेनानधि-

गतपयःक्षीरनिधिना। (अं) A bird in hand is worth two in the bush. (उ) بھوک میں باجرہ بھی پکوان ہے
(फ़ा) چون کار از گلوم برآید حریر پیچہ شاید

काली भली न सेत दोनों मारौ एकै खेत।
(सं) कृष्णा वा श्वेतगात्री वा हन्तव्ये वासने सह। (अं) Necessity has no law. (उ) ضرورت اندھی ہوتی ہے (फ़ा) زن سیم تن ماسیہ فام باشد
بمرد مجبور گلہ کم باشد

काबुल में गदहे नहीं होते।
(सं) काश्यामपि निशाचराः। (अं) There are flies in paradise.
(उ) کیا کابل میں گدھے نہیں ہوتے (फ़ा) درکابل ہم خر باشد

काजी जी क्यों लटे ? शहर के अन्देशे से।
(सं) अकार्य्यचिन्ताकरणं वृथा तापाय कल्पते। (अं) Officious busybody. (उ) قاضی دبلے کیوں شہر کے اندیشہ سے
(फ़ा) قاضی از اندیشہ شہرمے کاھد

काले के काटे का यन्त्र न तन्त्र।
(सं) कृष्णसर्पेण दष्टस्य नार्हाः केऽपि विमोचने। (अं) No medicine for mortal malady. (उ) موت کی دوا لقمان کے پاس نہیں
(फ़ा) دوای موت عدیم الوجود

काम को काम सिखाता है।
(सं) जलावगाहनं त्यक्त्वा न कोऽपि तरणक्षमः। (अं) Work teaches how to work. (उ) کام کرنے سے کام آتا ہے
(फ़ा) تجربہ ہر کسے راپختہ کارمے کند

// **काम प्यारा है चाम प्यारा नहीं।**
(सं) गुणैर्हि सर्वत्र पदं निधीयते। (अं) (Lit.) One's worth is according to one's work, not one's complexion (beauty).
(फ़ा) کردار بہ خواھم نہ کہ ناز گفتار—کردار بہ از گفتار

काम रहे तो काजी नहीं तो पाजी।
(सं) गृहीतदक्षिणा विप्रास्त्यजन्ति यजमानकम्। रोगाक्रान्तो भिषग्भक्तो निर्मुक्तो द्वेष्टि तं नरः। (अं) An empty mind is the workshop of Satan. (उ) بیکاری بدکاری سکھاتی ہے—بیکار مباش کچھ کیا کر
(फ़ा) [illegible] مرابا توجہ کار

काल गया पर कहावत रह गई।

(सं) दिवमप्युपजातानामाकल्पमनल्पगुणगणा येषाम् । रमयन्ति जगन्ति गिरः कथमिव कवयो न ते वन्द्याः ।(अं) Time passes away but memory remains. (उ) مردوں کا آسمان کے تلے ام رھگیا
(फ़ा) وہ ـ رفت و نام ذبکان در گذاست

काठ की तलवार क्या करेगी वार।

(सं) दारुशस्त्रप्रहारेण मृगेन्द्रो नैव हन्यते। (अं) (Lit.) How can a wooden sword cut? A paper army. (उ) کاتھ کي تلوار میدان میں کام نہیں دیتي (फ़ा) کہ شمشیر چو بین نفاید بکار

काजी के घर के चूहे भी स्याने।

(सं) जगुर्गृहेऽभ्यस्तसमस्तवाङ्मयैः ससारिकैः पञ्जरवर्तिभिः शुकैः। निगृह्यमाणा वटवः पदे पदे यजूंषि सामानि च यत्र शङ्किताः।
(अं) Surroundings influence character. (उ) قاضي کے گھر کے چوہے بھي سیانے (फ़ा) جوزہ ھاے خانۂ قاضي ھم بانگ میدھند

का वर्षा जब कृषी सुखाने। समय चूकि पुनि का पछताने।

(सं) व्यतीतेऽवसरे लोके दीर्घोद्योगोऽपि निष्फलः। (अं) Strike while the iron is hot. (उ) گیا وقت پھر ہاتھ آتا نہیں
(फ़ा) وقت از دست رفتہ باز نیاید

कि

किस बिरते पर तत्ता पानी?

(सं) किं निमित्तं विकत्थनम्। (अं) (Lit.) What great thing you have done that you want hot water. (उ) گرہ میں کوڑي نہیں بازار کي سیر (फ़ा) زشت باشد روے نازیبا و ناز

किसी को बैंगन बावरे किसी को पथ्य समान।

(सं) विषमप्यमृतं क्वचिद्भवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया। (अं) One man's food is another man's poison. (उ) کسي کو بیگن مضر. کسی کو مفید (फ़ा) کسےرا منافع کسے رامضو

की

कीड़ी को तिनका भारत ।

(सं) पिपीलिकायै गोधूमो नितरां पर्वतायते । (अं) (Lit.) A bit of straw is a great load for the ant. (उ) موڑی کو تنکا کا گھاو بوجھ ہے
(फ़ा) مورچہ را قطرۂ شبنم طوفان ست (अ) طوفان النملة بالقطرات

कीड़ी संचे तीतर खाय पापी को धन परले जाय ।

(सं) दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य । यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति । (अं) (Lit.) The earnings of sin are never enjoyed by the earner. (उ) مال موذي نصيب غازي
(फ़ा) نه خود خوردنه به کس دهد گنده کند بسگ دهد

कु

कुछ खोके सीखते हैं ।

(सं) वञ्चितः पाटवं व्रजेत । (अं) Never lose never win.
(उ) تجربہ عقلمندي کي جڑ ہے (फ़ा) پیش طبیب مرو پیش تجربہ کار رو
(अ) الحكمت بالتجربة

कुत्ता चौक चढ़ाइये चाकी चाटन जाय ।

(सं यः स्वभावो हि यस्य स्यात्तेनाऽसौ दुरतिक्रमः । (अं) (Lit.) Allow the dog to enter the kitchen and it will take to licking the bread pan. It means, never be too kind to the undeserving.
(उ) کمینہ کو منھہ لگانا اچھا نہیں
(फ़ा) سگ را نشانی بہ تخت بلند * بلیسیدن آسیا مورود (अ) كل شیء یرجع الی اصله

कुत्ता टेढ़ी पोंछरी कभी न सीधी होय ।

(सं) अहर्निशं वर्षति वारिवाहस्तथापि पत्रं त्रिदलं पलाशे ।
(अं) (Lit.) the curled tail of a dog cannot be made straight.
(उ) کتے کي دم موٹے پر بہي ٹیڑھي ہے (फ़ा) ریسمان بسوخت لیکن کجي نرفت
(अ) العادت لاترد الابالموت

कुत्ते तेरा मुँह नहीं तेरे साईं का मुँह ।

(सं) स्थाने स्थितः कापुरुषोऽपि शूरः । (अं) Borrowed courage.
(उ) ... (फ़ा) اسپ داوغ جو نمیخورد

कुब्जा वे दिन क्यों न सम्भारे ?

(सं) समये जागरूको यो स एव चतुरो नरः। (अं) Missed opportunity seldom returns. Opportunity comes but once.
(उ) اپنی اوقات سے باہر نہو (फ़ा) اباز قد: خویش بشناس (अ) لاتعد قدرک

कुल्हिया में गुड़ नहीं फूटता।

(सं) यादृशः पशुस्तादृशं बन्धनम्। (अं) The whale cannot be caught in a fishe's net. (उ) اوکھلی میں سر دیا تو دھمکوں سے کیا ڈر
(फ़ा) چو آب از سر گذشت چہ یک نیزہ چہ یکدست (अ) الغریق لایخاف من القعر

कुसंग से इकन्त भली।

(सं) वरं वासोऽरण्ये न पुनरधमानां सह गणैः। (अं) A man is known by the company he keeps. Shun evil company.
(उ) بری صحبت سے تنہائی بھلی (फ़ा) از صحبت بد خلوت بہتر
(अ) الوحدت خیر من تقاریب الجلیس السوء

कुआर का सा भल्ला आया बरसा चला।

(सं) जीवनं शरदभ्रवत्। (अं) (Lit.) Like October showers, no sooner came than gone. (उ) کیا آگ لینے آئے تھے کیا آگ لیچلے
(फ़ा) دیر آمدن وشتاب رفتن (अ) ماابطا ایابک و ماسرع ذہابک

कुए की मिट्टी कुए में लगती है।

(सं) इक्षो रसः पच्यत इन्धनैः स्वैः। (अं) Stewed in its own juice.
(उ) جتنی آمد اتنا ہی خرچ
(फ़ा) نفع کاری ہمچو اخراجات اوست

कुंजड़ी अपने बेरों को खट्टा नहीं बताती।

(सं) स्वीयं कस्मै न रोचते। (अं) Every tradesman praises his own wares.
(उ) اپنے دھی کو کسنے کھٹا کہا ہے
(फ़ा) کس نگوید کہ دوغ من ترش است

कुछ दाल में काला है।

(सं) हेतुरत्र भविष्यति। (अं) There is a cloud on the horizon.
(उ) کچھ دال میں کالا ہے
(फ़ा) درین مہم ہیچ رازی ست

कुए की मेड़की कहा जाने समन्दर का फांट।

(सं) वराकी कूपमण्डूकी वेत्ति किं वारिधेर्जलम्? (अं) Frog in the well. How can golden fish in a glass globe know the vastness of the ocean? (उ) اونٹ پہاڑ کے نیچے آتا ہے جب اپنے کو چھوٹا سمجھتا ہے (फ़ा) بہ هیچ یار مده خاطر به هیچ دیار (अ) قل سیروا فی الارض

के

केसर की करि हैं कहा कीमत, है न परख जहां हरदी की।

(सं) यथा किराती करिकुम्भमुक्तां विहाय मुक्तां विचिनोति गुञ्जाम्।

(अं) How can the blind judge of colour?

(उ) بندر کیا جانے ادرک کا سواد (फ़ा) چه داند بوزنه لذات ادرک

(अ) لاتطرح الدر فی اعناق الکلاب

कै

कै बसे गुजर कै रहे उजर।

(सं) सर्वेषां मूर्ध्नि वा तिष्ठेद्विशीर्य्येताथवा वने। (अं) Better to rule in hell than to be a slave in Heaven. A bull is among the cows or at the butcher's. (उ) سر نہیں یا سروہی نہیں

(फ़ा) تخته تخت یا تخته تابوت (अ) اللحد او مهد

कै हंसा मोती चुगे कै लंघनही मर जाय।

(सं) किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी। (अं) (Lit.) Either the hansa (the swan of Hindu mythology) feeds on pearls or dies of hunger. (उ) یا بھینسا بھینسوں میں یا قصائی کے کھونٹے پر

(फ़ा) یا سرخ کلم روے زتو یا گردن

कै सोवै राजा के पूत कै सोवै योगी अवधूत।

(सं) यश्च मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः। द्वावेतौ सुखमेधेते क्लिश्यत्यन्तरितो जनः। (अं) Nothing before nothing behind. Literally:—Care-free sleep is for the Raja's son or the

wandering beggar. (उ) اپنی نیند سونا اپنی نیند اٹھنا * گھر والے کا ایک گھر بے گھرے کے سو گھر (फ़ा) خانہ بدوش یک بلنی دوگوش * غم نداري بز بخر (अ) فقير الله عتيق في الارض

को

कोई रोवै कोई मलार गावै।

(सं) कचिद्वीणानादः कचिदपि च हाहेति रुदितम्। (अं) One laments, another rejoices, such is the world. (उ) کہیں خوشی کہیں غم کہیں ہائے ہائے (फ़ा) یکے کامران و یکے مستمند * یکے شادمان و یکے دردمند (अ) منهم من يبكي و منهم من يضحك

कोठी जितनी धोवोगे उतना ही कीचड़ निकलेगा।

(सं) अङ्गारो बहुधौतोऽपि काष्ण्यमेव प्रसूयते। (अं) Positive men are often in error. (उ) جتنا چھانو اتنا کرکرا (फ़ा) اے روشنی طبع تو برمن بلاشدی (अ) الجواد قد يعثر

कोमल डार ज्यों नमावो त्यों नने।

(सं) नूतने भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत्। (अं) The tender twig may be bent as you choose, not the hard trunk. (उ) علم تو لڑکپن ہی میں آتا ہے (फ़ा) چوب تر را چنانکہ خواہی پیچ (अ) التعلم فی صغر لافي كبر

क्यों अन्धा न्योता क्यों दो बुलाये।

(सं) अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म्म शुभाशुभम्। (अं) Inviting a blind man is inviting two men (*i. e.* one, who leads the blind.) (उ) اپنے ہاتھوں میں آپ کلہاڑی ماری * اپنے راستے میں آپ کانٹے بوئے مصیبت مول لی (फ़ा) خود کردہ را علاجی نیست (अ) ذلک بما قدمت یدک

कोरो रह्यो रे सदिड़ा सदा तेल के सङ्ग।

(सं) शुष्कः कम्बुरिवाम्बुधौ। (अं) Uncorrupt in the midst of corruption. (उ) ساری زلیخا پڑھگیا اور یہہ نہیں جانا کہ زلیخا عورت تھی یا مرد (फ़ा) کوزالہ ماپیوشد و گاونشد (अ) کبرت فما رشدت

कोयले की दलाली में हाथ काले।

(सं) दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिश्चापि न कारयेत्। उष्णो दहति चाङ्गारः

शीतः कृष्णायते करम्। (अं) Can't trade in dirt and keep the hands unsoiled. (उ) کویلے کي دلالي مین هاتهه هي کالے هوتے هین

(फ़ा) در تجارت انگشت بجز سیاهی دست چه حاصل

कोढ़ी मरे सँगाती चाहे ।

(सं) स्वयमपि नष्टः परान्नाशयति । (अं) The evil friend drags down in his fall. (उ) خود هي نه جائین بلکه اورون کو بهي گهسیٹے جائین (फ़ा) آدم بد تنها نمیرود بلکه همصحبتان راهم بگیرد

कौ

कौन जाने किस विधि राजी राम ।

(सं) को जानाति कथं रामः सन्तुष्टो भविता सखे ! । (अं) Who knows the ways of Providence. Who knows what is pleasing to the gods. (उ) ایسا هنر نه آیا جس سے که یار ملتا

(फ़ा) تا یار کراخواهد و میلش بکه باشد (अ) ما اکتسبنا حیاة نجد به الحبیب الدرب له طریقان

कौन सिखावत है कहो राज हंस को चाल ।

(सं) न हि कस्तूरिकामोदः शपथेन विभाव्यते । (अं) The kitten catches mice by instinct. (उ) بڑے گهر کی بڑهي بلي * قاضي کے گهر کے چوهے بهي سیانے (फ़ा) بچه بط اگر شبینه بود * آب دریاے تابسینه بود

(अ) ابن الفقیه نصف الفقیه

कौड़ी नहीं गांठ में चलो बाग की सैर ।

(सं) वित्तेनैव विना कार्य्यारम्भो हि मूर्खलक्षणम् । (अं) To cut the coat according to the cloth. (उ) ساري سیر پیسے کی هے

(फ़ा) تهیدستے را مستے نشاید

कौड़ी नहीं हो पास तो मेला लगे उदास ।

(सं) सर्वशून्या दरिद्रता । (अं) Poverty poisons every enjoyment. (उ) مفلس کے سب طرف خالي هے

(फ़ा) تنگدستی جلاد مستي است

कौन किसी के आवे जावे दाना पानी लावे ।

(सं) विवाहार्थौ च मरणमन्नं जननमेव च । कराठे बद्ध्वा हठात्सूत्रं यत्र तत्र स्थं

तत्र नीयते । (अं) The decree of fate.
(उ) آب و دانه اور مرنے کي جگه آدمي کو پهنچاتي هے (फ़ा) دوشے مکشاں
آدمي را بزور * یکے آب و دانه دویم خاک گور

ख

खरा खेल फरुखाबादी ।

(सं) स्पष्टवक्ता सदा सुखी । (अं) (Lit.) Happy is the man who is plain-spoken. (उ) کیا خوب سودا نقد هے اس هاته دے اس هاته لے (फ़ा) ازسوداے نقد بوے مشک مي آيد * النقد خير من النسية

खरादी का काठ काटे ही कटे ।

(सं) गतानां पङ्कमग्नानां गजा एव धुरन्धराः । (अं) (Lit) Defer not till the evening what the morning may accomplish.
(उ) کل کسنے دیکهي (फ़ा) مبر نام فردا که فردا که دید * لاتوخر شغل اليوم الى الغد

खरी मजूरी चोखो काम ।

(सं) यथा दक्षिणा तथा प्रदक्षिणा । (अं) (Lit.) Good remuneration, good labour. (उ) دام کراوے کام
(फ़ा) که مزدور خوشدل کند کار بیش * نقده و حرينه

खरे माल के सौ गाहक ।

(सं) न किञ्चिदप्राप्यतमं गुणानाम् । (अं) Good wine needs no brush (to allure customers.) (उ) اچهي چيز کے هزار خريدار
(फ़ा) متاع نيک را خريدار بسيار * حسن الامتعه يكثر المشترين

खलक का हलक किसने बन्द किया है ।

(सं) लोकापवादो बलवान्मतो मे । (अं) (Lit.) Public voice cannot be throttled. (उ) مارتے کا هاته پکڑتے هوے بولتے کي زبان نهيں پکڑي جاتي هے (फ़ा) دهن مخالفان نتوان بست (अ) مانجى الله و الرسول معا * بلسان الورى فكيف انا *

खली गुड़ एक भाव है ।

(सं) बिभेति मूर्खात् सदसद्विवेकः । (अं) (Lit.) Good and bad at

equal value. (उ) گدھے گھوڑے سب برابر

(फ़ा) آواز خر و نغمۂ داؤد یکیست ۔ (अ) بیع السکر والرمل بسعر واحد

खरबूजे को देखकर खरबूजा रंग बदलता है।

(सं) संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति। (अं) A man is known by the company he keeps. (उ) جیسی سنگت ویسے گن

खा

खाड़ खने जो और को वाको कूप तयार।

(सं) परापकारनिरतः स्वयमायाति दुर्गतिम्। (अं) Harm set, harm get. (उ) جو کسی کے کانٹے بوتا ہے اوسکے لئے سوئی طیار ہے

(फ़ा) چاہ کن را چاہ در پیش (अ) من حفر بیرا لاخیہ فقد وقع فیہ

खांड़ खड़ी का एक भाव है।

(सं) सर्वधान्यं द्विविंशतिशेटकामितम्। (अं) Cheese and chalk at the same rate. (उ) شکر اور شورہ ایک بھاو ہے

(फ़ा) نرخ شکر و شورہ جداگانہ باشد.

खाना शराकत रहना फराकत।

(सं) वरीयान् सहभोजोऽस्ति सहवासो न कर्हिचित्। (अं) (Lit.) Better dine at the same table but never live together.

(उ) کھانا ایک ساتھہ حساب الگ الگ (फ़ा) دستر خوان مشترک خوب لیکن بود و باش غیر مشترک محبوب

खाय तो घी से नहीं जाय जी से।

(सं) अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम्। (अं) Better to rule in Hell than to be a slave in Heaven. (उ) شیر بھوکون مر جائیگا پر گھاس نہ کھا ئیگا (फ़ा) شیر شکار کند و یا فاقہ کشد.

खाक डाले चांद नहीं छिपता।

(सं) धूलिप्रक्षेपतो नैव चन्द्रज्योत्स्नाऽवरुध्यते। (अं) (Lit.) Moonlight cannot be darkened by dust thrown at it.

(उ) چاند پر دھول ڈالکر کوئی، اسکو میلا نہیں کر سکتا (फ़ा) از گرد و غبار مہ تیرہ و تار شود.

खाली बनियां क्या करे इस कोठी का धान उस कोठी धरे।

(सं) कार्य्यरहितो हि पुरुषो वृथा कर्म्म प्रकुर्व्वते। (अं) Ploughing the sand. (उ) بیکاری عیوب کا گہر ہے
(फ़ा) مردم بیکار برادر شیطان

खावे बकरी की तरह और सूखे लकड़ी की तरह।

(सं) दुर्बला भोजने शूरा निन्द्यन्ते जगतीतले। अजवत्खलु भुञ्जानः क्षयरोगीव शुष्यति। (अं) (Lit.) Blameworthy are the men who are clever in eating, but slow in getting fat. (उ) کہائیں بکری سا اور سوکہیں لکڑی سا (फ़ा) چنین قحط جرشن باین خورد و نوش

खाली चना बजे घना।

(सं) वाचालता मूर्खजनैर्निषेव्यते। (अं) Empty vessels sound much. (उ) زیادہ بولنا کم عقلی کی دلیل ہے
(फ़ा) گفتگو بسیار دلیل کم عقلی است

खि

खिचड़ी खाते पहुँचा उतरा।

(सं) प्रथमग्रासे मक्षिकापातः। (अं) Stumbling at the first step. (उ) وزہ مہان کالے خوب رنگ نکالے * مارا ازین گیاہ ضعیف این گمان نبود
(फ़ा) الکناس استکرہ مزریع الزبلتہ

खिलाये का नाम नहीं डाल देने का नाम।

(सं) अदातरि समृद्धेऽपि किं कुर्य्युरुपजीविनः। (अं) (Lit.) Miserly master, miserly attendants. (उ) نیکی برباد گنہہ لازم
(फ़ा) نیکی برباد گنہ لازم

खी

खीज के पचायबे को हाथ जोड़ आगे खड़ो।

(सं) प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनाम्। (अं) A fault confessed is half-redressed. (उ) اپنے قصور کی معافی چاہو
(फ़ा) اقرار جرم اصلاح جرم * الندم توبہ

खु

खुदा की बातें खुदा ही जाने ।

(सं) अचिन्तनीयो महिमा परेशितुः । (अं) Inscrutable are the ways of Lord.
(उ) خدا اپنی قدرت خود ہی جانتا ہے
(फ़ा) قدرت خدا خدا داند

खुशामद से आमद होती है ।

(सं) सुवर्णपुष्पितां पृथ्वीं त्रयश्चिन्वन्ति मानवाः । शूरश्च कृतविद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम् । (अं) (Lit.) Flattery succeeds in winning one's end.
(उ) سچ تو یہ ہے کہ خوشامد سے خدا راضی ہے
(फ़ा) آمد از خوشامد

खुदा गञ्जे को नाखून न दे ।

(सं) खल्वाटस्य नखो रिपुः । (अं) (Lit.) The bald is providentially deprived of nails.
(उ) خدا گنجے کو ناخن نہ دے
(फ़ा) خدا گنجہرا ناخن نمی‌دہد

खू

खून सिर पर चढ़कर बोलता है ।

(सं) स्वयं पापं प्रकाशते । (अं) (Lit.) The wrong is sure to come to light.
(उ) خون سر پر چڑھکر بولتا ہے
(फ़ा) خون صدامیدہد

खूंटे के बल बछड़ा नाचे ।

(सं) अजा सिंहप्रसादेन वने चरति निर्भयम् । (अं) (Lit.) Patron is the strength of the weak.
(उ) بچھڑا کھونٹے کے زور پر ناچتا ہے
(फ़ा) بزور میخ گوسالہ مہرقصد

खे

खेती हो चुकी हल खूटी ऊपर ।

(सं) उत्तीर्णे तु नदीपारे नौकायाः किं प्रयोजनम् । (अं) (Lit.) The tree ascended, the ladder is kicked away.

(उ) بس هو چكي نماز مصلا اٹھائیے (फ़ा) اے ترک من مناز که ترکي تمام شد
(अ) تمت العرا, فقط والسلام

खेल खिलाड़ियों के घोड़े असवारों के ।

(सं) यो यस्य जानाति गुणप्रकर्षं सदा स तस्मिन् रमते मनुष्यः ।
(अं) (Lit.) Merit is appreciated by the meritorious.
(उ) تخم تاثير صحبت اثر (फ़ा) كاربوزيد، نيست تجارى (अ) كل ميسرلما خلق له

खेती खसम सेती ।

(सं) अवश्यं विफला याति कृषिः स्वेनानवेक्षिता । (अं) (Lit.) No supervision, no work, or no pains, no gain.
(उ) اپنا كام اپنے هي سے بنتا هے (फ़ा) كار خودازدست خود خوب برآيد

खेले कूदे होय खराब पढ़े लिखे तो होय नवाब ।

(सं) विद्वान् सर्वत्र पूज्यते । विद्यावाल्लँभते लक्ष्मीमविद्यस्य कुतो धनम् ।
(अं) (Lit) No work but all play would make a fool of one.
(उ) علم سب سے بڑي دولت هے كهيلوگے كودوگے هوگے خراب * پڑهوگے لكهوگے هوگے نواب (फ़ा) بے علم بے مايه با علم(؟)ا پايه

खो

खोटा बेटा और खोटा पैसा भी समय पर काम आता है ।

(सं) सतां कार्य्यं कदाचित्तु दुर्जनेनाऽपि सिध्यति । तृणेन कार्य्यं भवतीश्वराणाम् । (अं) (Lit.) Even the trifles come to use if properly handled.
(उ) خدا نے كوئي شے بيكار نهين بنائي
(फ़ा) هر كسے رابهر كاري ساختند

खोदा पहाड़ और निकली चूहिया ।

(सं) बह्वारम्भो फलं लघु । अयं रत्नाकराम्भोधिरित्यासेवितवानहम् । धनं दूरेऽस्तु वदनमपूरि क्षारवारिभिः । (अं) (Lit.) Mountain in labour, producing a mouse.
(उ) پهاڑ كهود كر چوها نكالا
(फ़ा) كوه كندن وكاه برآوردن

खौ

खौड़ही कुतिया मखमली झूल ।

(सं) पङ्गुपादे सुपादुका । (अं) (Lit.) Shoes for the cripple.

(उ) گنجے سر پر زمردي تام (फ़ा) خارشتي رالعاب مخملی نزیبد

ग

गई को जान दे राख रही को ।

(सं) गतस्य शोचना नास्ति वर्तमानं समाचर । (अं) (Lit.) Let the dead past bury its dead. (उ) پیچھے نہ دیکھہ آگے دیکھہ

(फ़ा) گذشتہ را صلوات و آیندہ را احتیاط (अ) تدارک فی العمر مافات فی اوله

गड़े कुम्हार बरते संसार ।

(सं) एकेन सृष्टं बहुभिश्च भुज्यते । (अं) (Lit.) The potter makes and the world uses. (उ) کماوے رحمان لٹاوے لقمان

(फ़ा) کہ گرد کردو کہ خورد (अ) یکسب الوالد و یا کل الولد

गणेश को बुद्धि कौन दे ?

(सं) कः शिक्षयेत्पण्डितराजसिंहम् । (अं) (Lit.) Who can teach wisdom to the god of wisdom. (उ) کیا سکھاینگا سکھانا کوئي مجھہ سے سیکھہ جائے (फ़ा) بہ لقمان حکمت آموزی چہ سود

(अ) التعلم الطب الجالینوس

गति जानत है दरदी दरदी की ।

(सं) समदुःखी विजानीयात् दुःखं हि समदुःखिनः । (अं) The wearer only knows where the shoe pinches.

(उ) موزے کا گھاؤ میاں جانے یا پانوں دردمند درد کو جانتا ھے (फ़ा) دردرا پیش دردمند بگو (अ) لم یصب بمصیبتے

गधा पीटे धूल उड़े ।

(सं) नीचताडनतो नूनं स्वयं श्रान्तो भवेन्नरः । (अं) (Lit.) Beat the ass and raise the dust. (उ) کسي بیکس کو اے بیداد گر مارا تو کیا مارا * جو آپ ھی مر رھا ھو اوسکو گر مارا تو کیا مارا (फ़ा) خاک از تودہ کلان بردار (अ) کل صیدفي جوف الفرا

गधा मरे कुम्हार का और धोबन सत्ती होय ।

(सं) अहो ! खलभुजङ्गानां विचित्रोऽयं वधक्रमः । अन्यस्य स्पृशति श्रोत्रमन्यः प्राणैर्विमुच्यते । (अं) The cause is here, the effect elsewhere. (उ) یہاں نہ کودا کودی کون یہ تماشہ دیکھے کون

(फ़ा) نرگاؤ نہ جست جست خروار (अ) الشاهد حاضر یسعی و صاحب الحق غائب الحقی

गधों के गले में गजरा ।

(सं) कपेः करे यष्टिरहो हिरण्मयी । (अं) Fortune's favourite or (Lit.) A necklace of pearl round a monkey's neck.

(उ) اصطبل مرغے تکے ڈے (फ़ा) اسپ تازے شدہ مجروح بزیر پالان * طوق زرین ہمہ در گردن خری بینم — زمانہ سفلہ پرور است (अ) حلاوت الدنیا للجہال و مرارتہا للعقلاء

गये को सबने सराहा है ।

(सं) गतं सर्वे प्रशंसन्ति । (अं) (Lit.) One is valued when gone, or The past is always golden. (उ) اگلے جیسے بزرگ اب کہاں ہیں

(फ़ा) حریفان بادہا خوردند و رفتند (अ) السلف سلف

गये गुजरे लोगन की निन्दा अजोग है ।

(सं) वृद्धास्ते न विचारणीयचरिता येऽस्माच्चिरं स्वर्गताः ।

(अं) (Lit.) It is useless repenting the past, or Let by-gones be by-gones. (उ) گڑے مردے مت اکھاڑو

(फ़ा) مردا بہ بدی یاد مکن کہ سودے ندارد (अ) لاتسبوا الاموات فانہم قد افضوا الی ما قدموا

गरज बावली है ।

(सं) तृणाल्लघुतरस्तूलस्तूलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ मामयं याचयेदिति । (अं) Necessity has no law.

(उ) حاجت بری بلا ہے ضرورت میں سب روا ہے (फ़ा) گر ضرورت بود روا باشد انچہ شیرانرا کند روبہ مزاج * احتیاج است احتیاج است احتیاج (अ) صاحب الحاجت اعمی

गरीब का बेली राम ।

(सं) निर्धनानां धनं प्रभुः (अं) (Lit.) God is the friend of the

friendless. (उ) غریبوں کا اللہ مددگار ہے
(फ़ा) صبر مفتاح کارہا است (अ) الصبر مفتاح الفرج

गरीब की जोरू सब की भाभी।

(सं) भ्रातृजाया हि सर्वेषां दीनानां वामलोचना। दैवो दुर्बलघातकः।
(अं) The weakest go to the wall. (उ) مرے کو سب کوئی مارے
مرے کو مارے شاہ مدار (फ़ा) نرم چوب را کرم می خورد (अ) المادة الاسئة
تنزل علی عضو ضعیف

गल सेली लगी न नवेली लगी।

(सं) आवासः क्रियते गाङ्गे पापहारिणि वारिणि। स्तनमध्ये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि। (अं) Between two stools and you come to the ground. (उ) نہ خدا ہی ملا نہ وصال صنم
نہ ادھر کے ہوئے نہ اُدھر کے ہوئے (फ़ा) دو دل بودن بجز بیحاصلی نیست
(अ) مذبذ بین بین ذلک

गँवार की अकल गुद्दी में।

(सं) मूर्खा नैवाग्रशोचिनः। (अं) (Lit.) A fool cannot judge beforehand. (उ) گنوار کو سمارنا آسان سمجھانا مشکل
گنوار پہلی دے پیچھے نہیں دے (फ़ा) روستای راعقل از پس می آید
(अ) عقل الاحمق فی قفاہ

गँवार गँव का यार।

(सं) मूढः स्वार्थप्रियो नरः। (अं) Fools are ever selfish.
(उ) اپنے مطلب کی سب سمجھتے ہیں (फ़ा) دیوانہ بکار خویش ہشیار دیوانہ بکار
خویش عاقل (अ) الحمار یعرف طریق العلف

गहलो वस्त्र पर को कभी न धरिये अङ्ग।

(सं) उपवीतमलङ्कारं स्रजं करकमेव च। उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत्। (अं) Borrowed ornaments never fit well.
(उ) مانگے کے کپڑے کبھی ٹھیک نہیں بیٹھتے (फ़ा) کہن جامہ خویش آراستن
بہ از جامہ عاریت خواستن (अ) بئس المال العاریہ

गरीब की हाय सरबस खाय।

(सं) दीनानां पीडनं तात! कुलक्षयकरं मतम्। (अं) The curse

of the helpless is as the burning fire.

(उ) مظلوموں کی آہ میں خدا کے قہر کی تاثیر ہوتی ہے (फ़ा) آہ مظلوماں قہر خدا

गधों को गुलकन्द गँवार को पापड़ खुश्क।

(सं) अरसिकेषु कवित्वनिवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख।

(अं) To cast pearls before swine. (उ) سگ کے سامنے دستہ

(फ़ा) حلوا خوردن روی باید

गया वक्त फिर हाथ आता नहीं।

(सं) प्रत्यायान्ति पुनर्गता न दिवसाः कालो जगद्भक्षकः। (अं) Past time can never be recalled. (उ) گیا وقت پھر ہاتھ آتا نہیں

(फ़ा) وقت از دست رفتہ باز نہ آید

गद्हा धोने से बछड़ा नहीं होता।

(सं) अङ्गारः शतधौतोऽपि श्वेतो नैव भविष्यति। (अं) Leopard cannot change its spots. (उ) گدھا دھونے سے بچھڑا نہیں ہوتا

(फ़ा) خرار اطلس بپوشد خراست باجی بطواف کعبہ حاجی نشود

गधा गिरे पहाड़ से और मुरगी के टूटे कान।

(सं) भूपानां कलहो जातो म्रियन्ते सैनिका रणे। वैद्यवृत्तिः कुवृत्तिर्हि परदुःखेन दुःखितः। अहारि सीतादशकन्धरेण बद्धः पयोधी रघुनन्दनेन। न दृश्यते कुत्र विचित्रमेतत् परापराधेन परस्य दण्डम्। (अं) One doth the act, another suffereth the consequence.

(फ़ा) ببین تفاوت رہ از کجا است تا بکجا

गधे का जीना थोड़े दिन भला।

(सं) विपर्य्यस्तमनश्चेष्टैः शिलाशकलवर्ष्मभिः। मांसवृक्षैरियं मूर्खैर्भाराक्रान्ता वसुन्धरा। (अं) The life of a drudge, the shorter the better. (उ) بیوقوف زیادہ دن نہ جئے تو بہتر

(फ़ा) زندگی ابلہ بقلت بہتر

गरजता बादल बरसता नहीं बरसता है सो गरजता नहीं।

(सं) गर्जति शरदि न वर्षति वर्षति वर्षासु निःस्वनो मेघः।

(अं) Loud thunder little rain or Rain-cloud comes quietly on. (उ) جو گرجتا ہے وہ برستا نہیں

(फ़ा) کردار بہ از گفتار

गगरी दाना सूत उताना ।

(सं) श्रोष्ठे तैलं तरौ चास्ते सुपक्कं पणसं फलम् । (अं) To count one's chickens before they are hatched.

(उ) چهوٹا برتن جلد بهر چهلکتا هے (फ़ा) سفلہ بہ ال قلیل هم مغرو. گردد

गये कटक रहे अटक ।

(सं) मथुरायां गतः कृष्णो रुद्धस्तत्रैव कुब्जया । (अं) Give not to return.

(उ) گئے سودا خریدنے خودهی گرو هو گئے

(फ़ा) رفتن ببازارو گرویدہ شدن به دوکاندار

गंगा किसकी खुदाई है ।

(सं) गङ्गा केन विनिर्म्मिता । (अं) (Lit.) By whom is the bed of the Ganges dug ?

(फ़ा) این کار مردان نیست بلکہ کار یزدان

गा

गागर भर सागर ले जाना मूरख होकर जगत हंसाना ।

(सं) तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडुपेनास्मि सागरम् । प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्बाहुरिव वामनः । (अं) To laddle the sea into a pit-hole.

(उ) اُلٹے بانس بریلي لے جانا (फ़ा) آب بدریا انداختن

(अ) لایرجع الذهب اے معادنه

गाड़ी कुत्ते के बल नहीं चलती ।

(सं) शकटं श्वा न कर्षति । इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम् ।

(अं) (Lit.) A dog cannot draw a carriage.

(उ) جهان مرغ نهین هوتا کیاوهان فجر نهین هوتي (फ़ा) منہ - منهہ که خدمت سلطان همےکني منت شناس ازو که بخدمت بداشتت (अ) لایشکر الهمن لایشکر الناس

गाड़ी देख लाड़ी के पांव फूले ।

(सं) आदातुं सकृदीक्षितेऽपि कुसुमे हस्ताग्रमालोहितं, लाक्षा रञ्जनवार्तयाऽपि सहसा रक्तं तलं पादयोः । (अं) One feels unable to walk when a carriage is available.

(उ) شکر ملے تو گڑ کون کہائے

(फ़ा) جو که خردید کاه نمي خورد (अ) [illegible]

गाम गया सोता जागे ।

(सं) ग्रामं गते जाग्रति सर्व्वं एव । (अं) (Lit.) A new arrival in a village attracts everyone's notice. (उ) سویا اور موا برابر
(फ़ा) خفته مثال مرده (अ) النوم اخوالموت

गाय न बच्छी नींद आवे अच्छी ।

(सं) वैराग्यमेवाभयम् । शेते सुखं निःस्पृह एव लोके । (अं) (Lit.) The poor man sleeps sound. (उ) کہاں چین وہ بادشہ کو نصیب
کہ جس بے غمی سے ہیں سوتے غریب (फ़ा) بے زر بآرام و بازر بالام

गालवाला जीते और मालवाला हारे ।

(सं) विरोधिवचसो मूकान् वागीशानपि कुर्वते । जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिनां गिरः । (अं) Gift of the gab is the high road to success. (उ) منهه زور کی سب کہاں جیت هے
(फ़ा) کله دراز فتح یاب

गाडर राखी ऊनको बैठी चरे कपास ।

(सं) अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् विचारमूढो विबुधैर्निगद्यते ।
(अं) Sheep are kept for fleece but are fed on cotton crops (cotton is supposed to be dearer than wool.)
(फ़ा) گاه باشد که از اشیاء سود مند هم زیان میرسد

गाडी का नाम उखली ।

(सं) गोपाल इति कृष्ण! त्वां प्रचुरक्षीरवाञ्छया । श्रितो मातृस्त क्षी मध्य-लभ्यं त्वया कृतम् । (अं) To give the spade a different name. (उ) پلے نہیں چہدام نروتی مل نام (फ़ा) برعکس نہند نام زنگی کافورا

गि

गिरे जैसे संभल गये ।

(सं) पतन्नपि समुत्थितः । (अं) Hairbreadth escape. (उ) صبح کا بہولا شام کو گھر آئی اسے بہولا نہیں کہتے (फ़ा) هرچه عوض دارد گله ندارد (अ) . السیآت تسمحے بالکفارات

गिरे तो देव के पगों में पड़े ।

(सं) दिष्ट्या धूमावरुद्धदृष्टेरपि यजमानस्य पावक एवाहुतिः पतिता

(अं) It is not lost what a friend gets. (उ) پهسل پڑے تو هر نکا
(फ़ा) خطا شد چه بجاشد (अ) الخطا فاصاب

गिने पूये सम्हाल खाये ।

(सं) मितव्ययी सदा सुखी । (अं) To spend prudently what is limited, or Economy is a good policy.
(उ) کفایت شعاري دولتمندي کي کنجي هے (फ़ा) کفایت شعاري دلیل بیداري

गिरगिट के से रंग बदलना ।

(सं) क्षणे रुष्टः क्षणे तुष्टः रुष्टस्तुष्टः क्षणे क्षणे । (अं) Changing colours like a chameleon.
(उ) گرگٹ کي طرح رنگ بدلنا
(फ़ा) نیر نگي زمان وبو قلموني آسمان

गु

गुड़ न दे तो गुड़की सी बात तो कहै ।

(सं) वचने का दरिद्रता । (अं) Conciliatory manners command esteem.
(उ) زبان شیرین ملک گیري
(फ़ा) اگر نان گندمي نیست داري زبان گندمي راچه شد (अ) الکلام المحبوب صیاد القلوب

गुणवान् सब जगह पूजा जाता है ।

(सं) गुणैर्हि सर्वत्र पदं निधीयते । विद्वान् सर्वत्र पूज्यते । (अं) He who has an art, has everywhere a part or A sage is honoured everywhere.
(उ) هنرمند کبهي محتاج نهین رهتا
(फ़ा) هنر سر چشمهٔ دولت است (अ) القناعت کنز لایفني

गुदड़ी में गोलक ।

(सं) जीर्णशीर्णककन्थायां वैचित्र्यं धनसंस्थितिः । (अं) Hidden solomon in the straw.
(उ) گدڑی میں لعل
(फ़ा) یلے گنجینه در ویرانه باشد (अ) رفعت علي الرفعت

गुर गुर विद्या सिर सिर अकल ।

(सं) मुण्डे मुण्डे मतिर्भिन्ना विद्या चैव गुरौ गुरौ । (अं) Many men, many minds.
(उ) حقارت سے نه دیکهو تم کسیکو * کسي کو چهوٹا نه سمجهو
(फ़ा) جاے استاد خالی است (अ) وفوق کل ذي علم علیم

गुरु कहै सो करो करै सो न करो।

(सं) महतां वचनं कार्यं नत्वेवाचरितं क्वचित्। (अं)(Lit.) Follow the precept and not the practice. (उ) پیر کی پیروی سے کام یا اسکے فعلوں سے (फ़ा) بگفت ملا برو وبفعلش مرو (अ) انظر الی ما قال ولاتنظر الی من قال

गुरु गुड़ही रहे चेला शक्कर होगये।

(सं) प्रकर्षमाधारवशं गुणानाम्। (अं) (Lit.) A meritorious pupil in the long run goes far ahead of his master.

(उ) بارہ ھاتھہ کی ککڑی اور تیرہ ھاتھہ کا بیج (फ़ा) آفتابہ خرچ لحم (अ) کراء المال ازید علی راس المال

गुड़ खाय गुलगुलों से आन।

(सं) दिवा काकरवाद्भीता रात्रौ तरति नर्मदाम् (अं) A barrister but hating cross question. (उ) گڑ کھائیں گلگلونکا پرھیز

(फ़ा) شکر خوردن و از نیشکر پرھیز کردن (अ) قتلوا سبط النبي وحرموا قتل البعوضہ

गुरु कीजै जान और पानी पीजै छान।

(सं) दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम्। शास्त्रपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्। (अं) Look before you leap.

(उ) چھدام کی ھانڈی بھی ٹھونک بجا کر لیتے ھیں (फ़ा) چراکاری کند عاقل کہ باز آید پشیمانی (अ) ندم الخروج قبل الولوج

गू

गूंगे की सैन गूंगा जाने।

(सं) समानशीलव्यसनेषु सख्यम्। सहधर्मी विजानाति संकेतं सहधर्मिणाम्। (अं) One is very well-known to his constant companion.

(उ) چور کو چور خوب پہچانتا ہے (फ़ा) بدی ھمسایہ ھمسایہ داند (अ) یقیس المرء علی نفسہ

गे

गेहूं की रोटी और पोलाद का पेट।

(सं) फलमुत्पादयेत्पूर्णमधिकारगता क्रिया। (अं) Hand of steel

in a velvet glove. (उ) صورت انگور کي سيرت زنبور کي
(फ़ा) صورت انگور و سیرت زنبور

गै

गैर का सिर पसेरी बराबर ।

(सं) निर्दयः पुरुषो लोके परदुःखमुपेक्षते । (अं) The other fellow's jewel is but glass. (उ) دوسرے کا سر پنسیل برابر
(फ़ा) بادرد کسے رسد که دردي دارد (अ) لم يصيب بمصيبتے

गो

गोहरा के पाप से पीपला जले ।

(सं) रावणस्यापराधेन दग्धा लङ्का हिरण्मयी । (अं) One doth the blame another bears the shame, *or* One doth the scath, and another hath the scorn. (उ) طبیلے کی بلا بندر کے سر
(फ़ा) بلاے طبیله بر سر میمون (अ) العبديسرق والمولي يقطع

गों निकली आंख बदली ।

(सं) लब्धविद्यो गुरुं द्वेष्टि । (अं) When the object is won all thanks is done.
(उ) غرض نکلي آنکھ بدلي
(फ़ा) چون مصیبت رسد بحق نالد. (अ) اذامسنكم الضرفاليناترجعون

गं

गंगा आनहार भागीरथ के सिर पड़ी ।

(सं) यद्येनाक्षिप्यते तस्य तत्रैवान्वय उच्यते । (अं) A man is but a tool in the hand of nature. (उ) یه جهان عالم اسباب هے
(फ़ा) مارابغمزه کشت و قضارابهانه ساخت (अ) العالم سلسلة الانتظام

घ

घड़ी घड़ी की खैर मांगो ।

(सं) क्षणादूर्ध्वं न जानामि विधाता किं करिष्यति । (अं) (Lit.) Always pray to God for welfare. (उ) خدا محفوظ رکھے هر بلاے
(फ़ा) طوفان شیطان الله نگهبان (अ) اعوذبالله من شر ما صنعت ومن شر مالم اصنع

घर का जोगी जोगना आन गांव का सिद्ध ।

(सं) गृहस्थां देवतां हित्वा बहिश्चैत्यस्य पूजनम् । (अं) No man is a hero to his valet, *or* A prophet is not honoured in his own country. (उ) گهر کی مرغی دال برابر (फ़ा) گو هر درکان بیقدر است و دربازار بقیمت (अ) المرولايعزفي قريته

घर का परोसनियां और अन्धेरी रात ।

(सं) स्वार्थसिद्धिरनायासमानुकूल्ये नृणां भवेत् । (अं) To live in clover. (उ) یون نه هو گر سترہسیر (फ़ा) دلا خوش باش که مابروغن افتادیم (अ) العميان قدتلتقط

घर की खांड़ किरकिरी लगे पड़ोसी का गुड़ मीठा ।

(सं) अप्राप्ये ह्यादरो महान् । (अं) Difficulty of attainment increases the value of a thing. (Lit.) Sugar or molasses in possession does not taste so sweet as that belonging to a neighbour. (उ) مفت کی شراب قاضی کو بهي حلال هے (फ़ा) شراب مفت قاضي هم خورد (अ) اللقطت ملتقطت

घर की दाही वन गई वन में लागी आग ।

(सं) निर्वाप्यते मन्दिरदाहकोऽग्निर्निर्वाप्यते नैव वनं दहन् सः ।
(अं) Out of frying pan into the fire. (उ) آسمان سے گرا تو کهجور میں اٹکا (फ़ा) از دام جر آزاد شدم درقفس افتیم (अ) فرمن المطر وقف تحت الميزاب

घर की धुनियानी धुनै आग पानी ।

(सं) असङ्गताज्ञा विफला हि जायते । (अं) Trem. An impracticable order cannot be carried out. (उ) گهر بارسب تمهارا کونهلے میں هاتهہ مت لگانا (फ़ा) صاحب خانه و بیگانه (अ) ملكوني ممااطوني

घर घर मटिया चूल्हे हैं ।

(सं) त्रिभुवनवसतां कस्य दोषो न जातः । (अं) There is no one without defect. (उ) بے عیب ذات خدا کی هے (फ़ा) ناکردہ گناہ درجهان کیست بگو (अ) كل عارفي لباسه

घर घर मित्र न करसको तो गांव गांव में एक ।

(सं) यानि कानि च मित्राणि कर्त्तव्यानि शतानि च । (अं) Acquaintance is sometimes useful. (उ) جان پہچان بڑے کام کی ہے کبھی تو کام یہ صاحب سلامت آہی جاتی ہے (फ़ा) سگ گزیدہ ہمان بہ کہ آشنا باشد (अ) لمعرفت ینفع ولو بالکلب العقور

घर घर शादी घर घर चैन ।

(सं) नित्यश्रीर्नित्यमङ्गलम् । (अं) Where there is prosperity there is amusement and delight. (उ) شیر اور بکری ایک گھاٹ پانی پیتے ہیں (फ़ा) گرگ و میش باہم آب می خورند (अ) لکم دینکم ولی دین

घर में ब्याह बहू पीपलियां ।

(सं) वियति घनाघनरणितं दूरे दयिता किमेतदापतितं । हिमवति दिव्यौषधयः शीर्षे सर्पः समाविष्टः । (अं) The patient is in a critical state but the doctor is far away from the place.

(उ) گھر میں گھوڑا نخاس میں مول (फ़ा) ملاح در چین است و کشتی درفرنگ

(अ) ام تعمر القریة و قد جاء السارقون

घर मेरो दूर गागर सिर भारी ।

(सं) पिपासाव्याकुलः पान्थः कूपः क्रोशचतुष्टये । (अं) (Lit.) The way-farer is dying of thirst, but the well at a distance of many miles.

(उ) گھر دور بوجھ بھاری

(फ़ा) بر سرم بارگران ست و منزل دور است (अ) سفر طویل و زاد قلیل

घर रहे न तीरथ गये मूंड़ मुड़ा के योगी भये ।

(सं) इतो भ्रष्टस्ततो नष्टः । (अं) (Lit.) Deprived of this, and robbed of that. (उ) تیری وہ مثل ہوئی او رضی نہ الی الذي نہ اولے الذي

(फ़ा) دریک خانہ دو مہمان نہ گنجند (अ) مذبذبین بین ذلک

घर सब से उत्तम पूरब हो कि पच्छिम ।

(सं) वासः काञ्चनपिञ्जरे प्रतिदिनं राज्ञः करैर्माजनं । आस्वाद्यञ्च सुधासमं सुमधुरं द्राक्षारसं चाऽनिशम् ॥ पेयञ्चाऽमलगन्धवारि सरसं सर्वं सुखं हा ! मयां । शाखानीडसुखं तथाऽपि विपिने नाऽद्यापि विस्मर्यते ॥

(अं) (Lit.) One's own home is the happiest land to him

wherever it may be situated. (उ) سب کو اپنا وطن عزیز ہے

(फ़ा) حب الوطن از ملک سلیمان خوشتر (अ) حب الوطن من الایمان

घर की मुरगी साग बराबर ।

(सं) मलये भिल्लपुरन्ध्री चन्दनतर्विन्धनं कुरुते । (अं) Familiarity breeds contempt. (उ) گھر کی مرغی دال برابر

(फ़ा) برات عاشقان بر شاخ آهو — قدر کھو دیتا ہے ہر وقت کا ملنا جلنا

(अ) المرء لا يعز في قومه

घर खीर तो बाहर खीर ।

(सं) क भोग्यमाप्नोति न भाग्यभाग् जनः । (अं) (Lit.) When home is sweet all is sweet. (उ) گھر کھیر تو باہر کھیر

घर का भेदी लङ्का ढावे ।

(सं) अहो दुरन्तः स्वजनैर्विरोधः । (अं) (Lit.) No foe more dreaded than the kindred turned enemy.

(उ) گھر کا بھیدی لنکا ڈھائے (फ़ा) دوست جانی دشمن ثانی

घर में महुवा की रोटी बाहर लम्बी धोती ।

(सं) अन्तःसारविहीनस्य वहिराडम्बरं वहु । (अं) Beggar on horseback. (उ) ڈیوڑھ پاؤ آٹا پل پر رسوئی

(फ़ा) درخانه آردنے و درکوچه دوتنور (अ) ما في بيتك دقيق فلان تبتاع الرقيق

घड़ी भरे की बेशरमी सब दिन का आराम ।

(सं) क्षणं निर्लज्जतायां मे स्वीकृतायां महत्सुखम् । (अं) Bitter at first, and sweet in the long run.

(उ) گھڑی بھر کی بیشرمی سب دن کا آرام

घर में सूत नहीं कोयरी से लठालठी ।

(सं) हस्ते कपर्दिका नास्ति राज्यं क्रेतुं चिकरवते । क्षेत्रे शस्यं गृहे तस्य विवादः पाचनाय हि । (अं) Without a farthing's capital, going to launch a bank. *or* A penniless man bidding for a kingdom. (उ) سوت نہ کپاس جولاہے سے لٹھم لٹھا

(फ़ा) قبل از موسی واویلا (अ) لم يبصر القرية و قد جاء السارقون

घर के पीरों को तेल का मलीदा।

(सं) अतिपरिचयादवज्ञा। (अं) A prophet is not honoured in his own country.
(उ) گھر کے پیروں کو تیل کا ملیدہ
لعل قیمت کو پہونچتا ہے بدخشاں چھوڑ کر (फ़ा) گوہر درکان بیقدر و در دکان بقدر
(अ) المرء لایعرف فی قریتہ

घर आये नाग न पूजिये बांबी पूजन जाय।

(सं) गृहस्थां देवतां हित्वा बहिश्चैत्यस्य पूजनम्। (अं) Worshipping a new god while the family deity is not even taken notice of.
(उ) گھر آئے ناگ نہ پوجے بانبی پوجن جائے

घर में भूंजी भांग नहीं बाहर करता नाच।

(सं) गृहे कपर्दिका नास्ति बहिरस्ति महोत्सवः। (अं) Hardly gets a dry crust but talks of giving banquets.
(उ) جیب میں نہیں دانے بڑھیا چلی بھنانے (फ़ा) در خانہ آرد نے و در کوچہ دو تنور
(अ) مافی بیتک دقیق فاین تبتاع الرقیق

घर का द्वार खसम के हाथ।

(सं) गृहस्वामिन एव गृहाधिकारः शोभते। (अं) The wife makes home but the husband keeps it.
(उ) گھر کا دوار خصم کے ہاتھ (फ़ा) اختیار بہ خان سامان بہ دست زنان

घर ही में वैद्य मरे कैसे।

(सं) पार्श्वस्थवैद्यो हि कथं म्रियते। (अं) (Lit.) The doctor at hand, how would death be possible. ?
(उ) گھر میں وید مرے کیسے

घर ही में औलिया घरही में भूत।

(सं) कारणसत्त्वेऽपि कार्य्याभावः। (अं) He has made the poison and the antidote.
(उ) گھری میں اولیا اور گھری میں بھوت

घा

घायल की गत घायल जाने।

(सं) समदुःखी विजानाति विपत्तिं समदुःखिनः। (अं) He jests at

scars who never felt wounds. (उ) جانے بیچارہ قندر جسکا
پیوتے کملوس (फ़ा) سیرزاچہ غم گرسنہ (अ) لم یصب بمصیبتی

घायल दुश्मनों में सांस ले तो मरे न ले तो मरे ।

(सं) विलाद्बहिर्बिलस्यान्तःस्थितमार्ज्जारसर्पयोः । मध्ये चाखुरिवाभाति ह्याहतो वैरिमण्डले ॥ (अं) On the horns of a dilemma. *Or* To be between the Scylla and Charybdes.

(उ) کہوں تو ماں ماری جاےنہیں تو باپ کتا کہاے (फ़ा) نہ روے رہائی نہ راہ گریز
(अ) ان اقل امت وان اسکت یقت

घी

घी गिर गया मुझे रूखी भाती है ।

(सं) प्रासेन सन्तुष्यताम् । (अं) The grapes are sour.

(उ) انگور بہی کہٹے ہیں (फ़ा) اے حسن توبہ انگہ کردی * کہ ترا طاقت گناہ نماند
(अ) یشتہی بقلب وینکر بلسانہ

घी गिरो बेंसाद्र में (खिचड़ी में)

(सं) भोगे व्ययो न व्ययः । (अं) It is not lost what a friend gets. (उ) گہی ڈھلکا کہچڑی میں (फ़ा) کرد خطاے و خطاے نہ کرد
(अ) اخطانا صاب

घी सुधारे सालना बड़ी बहू का नाम ।

(सं) सेनाः कुर्वन्ति संग्रामं नायकेनाप्यते यशः । (अं) God cures and doctor takes fees. (उ) لڑے سپاہی نام سردار کا
(फ़ा) کوہ رانوہاد کندامل رابرویزیافت (अ) بکسب الوالدیا ئل الولد

घी खाना शक्कर से दुनियां ठगिये मक्कर से ।

(सं) सम्पूज्यन्ते कलौ धूर्त्ताः । (अं) Cleverness secures praise.

(उ) گہی کہانا شکر سے اور دنیا ٹہگنا مکر سے (फ़ा) دنیا جاے فریب است
(अ) اندنیا مقام المکر

घु

घुसिया हाकिम मुसिया चाकर ।

(सं) रक्षको भक्षको नेष्टो भृत्यश्चोत्तरदायकः । (अं) (Lit.) The bribe

taking Judge and an insubordinate servant, both undesirable.

(उ) چاکر چور حاکم رشوت خور

(फ़ा) از حاکم راشي وچاکر دزد امید حفظ مدار

घो

घोड़ा चाहिये विनायक को फिरते से आना।

(सं) यावत्ते श्रुतिगं वृत्तं तावन्मे मरणं भवेत्। (अं) (Lit.) It would be all over with the patient before the medicine is applied.

(उ) خاک هوجاينگے هم تمکو خبر هونے تک

(फ़ा) تاتریاق از عراق آورده شود مار گزیده مرده شود (अ) الملدوغ يموت حتى يركب الترياق

✓घोड़ों को घर कितनी दूर।

(सं) किं दूरं व्यवसायिनाम्। (अं) Where there is a will there is a way.

(उ) همت سے کوئي شے دور نهين

(फ़ा) از همت چيزي دور نيست

घोड़ा घास से यारी करे तो खाय क्या।

(सं) तृणानामुपरि कियान् स्नेहः स्यादाशुशुक्षणेः। भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपत्तेरेव कारणम्। (अं) Be prudent in your mercy.

(उ) گهوڑا گهاس سے دوستي کرے تو کهائيگا کيا (फ़ा) رحم را نيز حدے ست

घोड़े का गिरा सम्हल सकता है नज़र का गिरा नहीं।

(सं) न हि पुनर्घटते विमनस्कता। उत्तिष्ठतेऽश्वात्पतितो न विश्वासात् कदाचन। (अं) Honour lost all lost. (उ) گهوڑے سے گرکر اوٹهتے هين نظر سے گر کر نهين (फ़ा) نام بلند به از بام بلند (अ) الاعتبار خير من القنطار

च

✓चतुरन की बलिहार समझ जात एक सैन मों।

(सं) अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः। (अं) A word is enough to the wise.

(उ) عاقل کو اشاره بس هے

(अ) العاقل تكفيه الاشارة

(फ़ा) عاقلے را اشارۀ کافي است

चमड़ी जाय पर दमड़ी न जाय।

(सं) शरणं किं प्रपन्नानि विषवन्मारयन्ति चेत्। न त्यज्यन्ते न भुज्यन्ते कृपणेन धनानि यत्। (अं) A miser prefers putting up with miseries to spending money. *or* A miser's wealth, to be hoarded and not to be spent. (उ) دینے کے نام گھر کے کیواڑ بھاپ نہیں دیتے (फ़ा) چربی ازروے دوش میگیرد (अ) ابخل البخلاء

चमारों की देवी को जूतियों का हार।

(सं) यस्य देवस्य यद्रूपं तथा भूषणवाहनम्। यादृशी शीतलादेवी तादृशो वाहनः खरः। (अं) Like master, like man.

(उ) چمار کو چمڑے کا سکہ (फ़ा) از انگشت راست روغن برنمی آید

(अ) لایعذر من یقتل

चलती का नाम गाड़ी।

(सं) विपरीता जगद्रीतिः। (अं) Destitute of eyes, but called lotus-eyed.

(उ) آنرا شدند مردک نام

(फ़ा) نا سزاي را چوبيني بختيار * عاقلان تسليم کردند اختيار (अ) رايت الناس قد ذهبوا * الي من عنده ذهب

चतुर को चौगुनी मूरख को सौ गुनी।

(सं) विज्ञोऽल्पेनैव जानाति मूर्खस्तु बहुबोधितः। (अं) A hint is enough for the wise. (उ) عاقل کو اشارہ بس ہے

(फ़ा) عاقلے را اشارۃ کافي ست (अ) العاقل تكفية الاشارة۔

चना और चुगल मुंह लगे अच्छे नहीं।

(सं) चणकः सूचकश्चैव द्वावेतौ मुखलग्नकौ। त्यज्यमानौ न त्यज्येते भवेतां च क्षतिप्रदौ। (अं) Beware of the backbiter.

(उ) چغلے کو منھ لگانا اچھا نہیں

चा

चाकर है तो नाचाकर ना नाचे तो ना चाकर।

(सं) आदेशपालकत्वं हि केवलं भृत्यलक्षणम्। (अं) (Lit.) A servant is to carry out the command of his master.

(उ) چاکر ھے تو ناچاکر نا ناچے تو نا چاکر * نوکري میں نخرہ کہا
(फ़ा) نوکر راچہ عذر (अ) المامور معذور

चाकरी चौदहवां रत्न है ।

(सं) भृत्यत्वमतिगर्हितम् । (अं) Slavery is a curse.

(उ) نوکري کیمیا ھے (फ़ा) گل بے اذیت خاربدست نیاید (अ) من خدم خدم

चाकरी में आकरी कैसी ।

(सं) पराधीनो हठं त्यजेत् । (अं) Service requires submission.

(उ) نوکری ھي کي بہائي بلدي (फ़ा) معاملہ نوکري مجبوري است
(अ) المامور معذور

चातुर तो वैरी भलो मूरख भलो न मित्र ।

(सं) पण्डितो हि वरं शत्रुर्न मूर्खो हितकारकः । (अं) (Lit.) A learned enemy is preferable to a foolish friend. (उ) نادان دوست سے دانا دشمن اچھا (फ़ा) دشمن دانا بہ از دوست نادان (अ) عدوعاقل خیر من صدیق جاهل

चाहे मार चाहे तार ।

(सं) दुःखं देहि सुखं वापि यथेच्छसि तथा कुरु । (अं) (Lit.) Keep or kill, do as you please. *or* Life or death, depends on God.

(उ) سر تسلیم خم ھے جو مزاج یار میں آئے
(फ़ा) مردہ بدست زندہ (अ) امرک علي الراس و العین

चार दिना की चांदनी फेरि अन्धेरी रात ।

(सं) विहरस्व कियत्कालं पुनस्तद्गह्वरं व्रज । (अं) (Lit.) Bright fortnight does not last long.

(उ) بہار دنیا چند روزہ ھے
(फ़ा) این بہار باغ دنیا چند روز

चि

चिकने मुंह को सब चूमते हैं ।

(सं) सौन्दर्य्यं कस्य न प्रियम् । (अं) (Lit.) Who is not fond of beauty? *or* Beauty is liked by everyone. (उ) خوشبودار گل ہر شخص کو قبول (फ़ा) شاخ گل ھر جاکہ رویدهم گل است (अ) حسن الاداء یکثر المشترین

चिकना मुंह पेट खाली ।

(सं) नोदरेऽन्नकणा भाति मुखे ताम्बूलचर्वणम् । (अं) A smiling face hiding a heavy heart. (उ) چکنا مونہ پیٹ خالی

चिराग़ तले अन्धेरा ।

(सं) तमोऽधस्तात्प्रदीपस्य । कोऽपि वेत्तुं न शक्नोति स्वाधिकारं स्वतो जनः।

(अं) Darkness under the lamp. (उ) چراغ کے تلے اندھیرا

مشعلچی آپ اندھا (फ़ा) پاے چراغ تاریک میباشد (अ) یکسبوالناس واستہ عاریۃ

चिकने घड़े पर पानी ।

(सं) सच्छिक्षया न मूर्खान्तः स्पृश्यते वारिणाऽब्जवत् । (अं) Water on duck's wings. (उ) چکنے گھڑے پر بوند نہیں ٹھہرتی

(फ़ा) هیچ تاثیرے ندارد پند بر نالایقے (अ) بهدے فلایهدے

चिड़ियों के शिकार में शेर का सामान ।

(सं) स्वल्पेऽपि कार्य्ये सुमहान् प्रयत्नः । (अं) Levelling a gun to kill a mosquito. (उ) گیدڑ کا شکار کرنے جاو تو شیر کا سامان کرو

(फ़ा) عاقل آنست کہ اندیشہ کند پایان را (अ) من اوی الفکر فی العواقب امن من سهام القدم

ची

चील के घर क्या पारस होता है ?

(सं) भूतगृहे का वरिवर्त्ति सम्पत् । (अं) (Lit.) Can you expect a philosopher's stone from the nest of a hawk ?

(उ) بلی کے گھر پیپاس نہیں لگتی (फ़ा) بلے گنجینہ درویرانہ باشد

(अ) زنعۃ علی الرفعت

चीज़ न रखावे आपनी चोरे गाली दे ।

(सं) अव्यवस्थितचित्तानां विनिपातः पदे पदे । (अं) The door kept unlocked invites the thief. (उ) اپنا دروازہ بند نہ رکھے پڑوسی کو چور سمجھے

✓ **चींटी के मरते समय पर आते हैं ।**

(सं) विनाशकाले विपरीतबुद्धिः (अं) The ant grows wings

but to die. (उ) گیدڑ کی جب موت آتی ہے تو گاؤں کی طرف دوڑتا ہے
(फ़ा) اجل سگ کہ آید در مسجد خراب کند
(अ) اذا جاء اجل البعیر دام حول البیر

चु

चुन्नी कहै मोहि घी से खावो ।

(सं) दुर्जनः साधुसङ्गेन साधुर्भवितुमर्हति । (अं) Empty vessel makes much noise. (उ) بادل جو گرجتے ہیں وہ برسا نہیں کرتے
(फ़ा) صدای دہل از خالی بودن شکم است (अ) رب صلف تحت الراعدة

चुपको रह चन्दन यहां करीलन को वन है ।

(सं) विद्वत्सभासु मूर्खेण विदुषा मूर्खमण्डले । तूष्णीमेव सदा स्थेयं नोचेद्भवति दुर्गतिः । (अं) In an assembly of fools the wise must hold his tongue, *or* Do not cast pearls before swine.
(उ) بھینس کے آگے مردنگ کا بجانا (फ़ा) باسفلہ دل چہ سود گفتن وعظ * نرود میخ آہنی در سنگ (अ) انک لاتسمع الموتی ولاتسمع الصم الدعاء

चू

चूहे का जना बिलही खोदता है ।

(सं) पयसा पोषितः सर्पः स्वभावान्न निवर्तते । (अं) Blood tells.
(उ) سانپ کے بچے سپولے ہی ہوتے ہیں (फ़ा) بچۂ بط اگر شبینہ بود * آب دریای تابسینہ بود (अ) ابن الفقیہ نصف الفقیہ

चो

चोर जाने चोर की सार ।

(सं) खगस्य भाषां खग एव वेत्ति । सहवासी विजानीयाच्चरित्रं सहवासिनः ।
(अं) A soothsayer must laugh when he meets another.
(उ) ریچھ کی بولی تو قلندر ہی خوب جانتے ہیں (फ़ा) بدمعہ را بدمی بیلد
(अ) یقیس المرء علی نفسہ

चोर न प्यारी चांदनी जैसी कारी रात ।

(सं) चौराणां चन्द्रमा रिपुः । न ज्योत्स्ना रोचते तद्वच्चौरेभ्यस्तामसी यथा ।

(अं) (Lit.) A moon-lit night is unpleasant to a thief.
(उ) مطالب کے وقت مصاحبت بہی راحت معلوم ہوتی ہے (फ़ा) تاریکی سرمہ
چشم کور موش است (अ) الزينة دون المرام نعمت الراحت

चोर बन्दीखाने तलवार सिरहाने ।

(सं) कारागारे गतश्चौरः खड्गस्य किं प्रयोजनम् । (अं) (Lit.) The thief confined, the sword has no use. (उ) بس ہو چکی
نماز مصلا اوٹھایئے (फ़ा) قلم اینجارسید وسر بشکست (अ) تم المرام فقطاوالسلام

चोरों कुतियां मिल गईं पहरा दे अब कौन ।

(सं) मिथो विरोधिनां मेलः सदाऽमङ्गलहेतुकः । (अं) (Lit.) No thief can be detected should the guard join hands with him.
(उ) چوری کتیا جلیبیوں کی رکھوالی (फ़ा) پاسبان اگر دزدی کند پاسبانی
از نه آید (अ) من استرعي الذئب الغنم فقد ظلم

चोरी और मुंहजोरी ।

(सं) चौर्य्यं कृत्वाऽपि कत्थसे । (अं) (Lit.) Doing harm and still being in temper. (उ) اُلٹا چور کوتوال کو ڈانٹے * چوری اور سینہ زوری
(फ़ा) چه دلاور است دزدی که بکف چراغ دارد (अ) لايقضي الخصم على القاضى

चोर गये कि अन्धियारी ।

(सं) गता तमोमयी रात्रिः किंवा चौरोऽगमद्द्रुतम् (अं) (Lit.) A thief does not like a moon-lit night, *or* A thief likes darkness. (उ) چور گئے کہ اندھیاری

चोर की दाढ़ी में तिनका ।

(सं) स्वैर्दोषैर्भवति हि शङ्कितो मनुष्यः । (अं) A guilty mind is always in dread. (उ) چور کی داڑھی میں تنکا
(फ़ा) هر که خیانت ورزد دستش از محاسبه بلرزد (अ) الامين امن والخائن خائف

चोर से कह तू चोरी कर और शाह से कह तू घर पै रह ।

(सं) दत्त्वैव शिक्षां हि मनोऽनुकूलां सर्वाञ्जनान्मोहयतीह धूर्त्तः ।
(अं) Hunting with the hound and running with the hare.
(उ) چور سے کہنا چوری کرو اور ساہوکار سے کہنا جاگتے رہو

चोर चोर मौसाइते भइया।

(सं) समानशीलव्यसनेषु सख्यम्। (अं) Birds of a feather flock together.

(उ) چور کا بهائی گره کترا

(फ़ा) سگ زرد برادر شغال (अ) السامع للغيبة احد المغتابين

चोर चोरी से गया तो क्या हेरा फेरी से गया?

(सं) स्वभावो दुरतिक्रमः। (अं) (Lit.) Habit is a sting to be given up. *or* Black will take no other hue.

(फ़ा) جبل گردد جبلي نگردد

(उ) علت جاے عادت نجاے

(अ) العادت لاترد الا بالموت

चोर का माल चण्डाल खाय।

(सं) अन्यायार्ज्जितवित्तानां कुमार्गेषु व्ययो भवेत्। (अं) Ill got, ill spent.

(उ) پاني کی کمائي پاني میں جاتي هے

(फ़ा) مال حرام بود بجاے حرام رفت (अ) الخبيثات للخبيثين

चौ

चौधरी हो या राव अपने काम न आवे तो ऐसी तैसी में जाव।

(सं) किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्र स्थिताश्च तरवस्तरवस्त एव। (अं) (Lit.) A great man too is no better than worthless, should he be of no service.

(उ) جو بنده نوازي

(फ़ा) آتش زن

نوے جان اوسپه فدا هے * بے فیض اگر یوسف ثاني هی تو کیا هے

در آن خانه که دودش کسے نه بیند (अ) خير الناس من ينفع الناس

चौबे गये छब्बे होने दूबे हो आये।

(सं) प्रदीपं द्योतयेद्यावन्निर्वाणस्तावदेव सः। (अं) All grasp, all lose.

(उ) گئے نماز بخشوانے روزے گلے پڑے

(फ़ा) طمع راسه حرفست و هر سه تهي (अ) طلب الكل فوت الكل

चं

चन्द देखे चन्दमुखी याद आवे।

(सं) पङ्कजं पश्यतस्तस्या मुखं मे गाहते मनः। (अं) (Lit.) The moon reminds the lover of his sweetheart.

(उ) کتھلیاں دیکھہ آم یاد آتے ہیں (फ़ा) سخن از سخن بر می خیزد

(अ) الشيء بالشيء يذكر

चन्दन की चुटकी भली गाड़ा भरा न काठ।

(सं) वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि। (अं) (Lit.) A little of what is useful is more valuable than a heap of trifles. (उ) سپوت ایک اچھا کپوت سو برے

(फ़ा) از پسر ناخلف دختر بہتر است (अ) الخلف خاف والخلف حلف

छ

छटांक भर चून चौबारे रसोई।

(सं) बह्वारम्भो लघुक्रिया। अन्तःसारविहीनस्य प्रायेणाडम्बरो महान्।

(अं) Much cry little wool. (उ) چنے بھر کی کوٹھری میاں محلہ دار

(फ़ा) در خانہ آردنے و در کوچہ دو تنور (अ) مالی بیتک دقیق فاین یبتاع الرقیق

छप्पर पर फूस नहीं ड्योढ़ी में नक्कारा।

(सं) गृहे कपर्द्दिका नास्ति द्वारे नृत्यति नर्तकी। (अं) An ounce of meal and a kitchen upstairs. (उ) ڈیرہ لگایئں میاں باغ میں

(फ़ा) یوسف کجا و دسترس پیرزن کجا (अ) مافی بیتک دقیق فاین تبتاع الرقیق

छछूँदर के सिर में चमेली का तेल।

(सं) मुक्ताहारः कपेर्हस्ते। (अं) (Lit.) A necklace of pearl in a monkey's neck, *or* To cast pearl before swine.

(उ) چھچھوندر کے سر پر چمیلی کا تیل (फ़ा) زشت باشد روی ناز پیداو ناز

(अ) وجهها وجه القرد وتطلب لبس الحور

छठी का दूध जवाँ पर आगया।

(सं) षष्ठीदुग्धस्मृतिर्मेऽद्य जायतेऽत्यन्तक्लेशतः। (अं) Strong enough to recall the forgotten days. (उ) چھٹی کا دودھ زبان پر آگیا

چھٹی کا دودھ یاد آگیا

छज्जे की बैठक बुरी पड़छाहीं की छांह।

(सं) अमार्गे गमनं पुंसामस्थाने स्थितिरेव च। उभौ भयङ्करौ लोके सर्वथा धर्म्मनाशकौ। (अं) (Lit.) It is dangerous to dwell in a building on sand. (उ) نا پایدار کا کیا بھروسہ

छीं

छींके कोई नाक कटावे कोई।

(सं) अपराधे कृतेऽन्येन दण्डोऽहोऽन्येन भुज्यते। (अं) One doth the scath another hath the scorn, *or* One doth the blame another bears the shame.

(उ) بھوي کرے باندي پکڑي جاے

(अ) العبد يسرق والمولی يقطع

(फ़ा) گناہ کنندگانوان وریس دہ دهن تاوان

छींकते ही नाक कटी।

(सं) काकेह्युपविशत्येव तालपातोऽभवद्द्रुतम्। (अं) (Lit.) Nose is cut in cleansing the nostrils.

(उ) چھینکتے ھی ناک کٹی

छु

छुरी पेठे पै गिरे तो पेठे का ज्यान और पेठा छुरी पर गिरे तो पेठे का ज्यान।

(सं) उभयतः पाशारज्जुः। (अं) (Lit.) Do this way or that the result would be the same.

(उ) آسمان کا تھوکا منھہ کو آتاھے

(अ) من نظر ... (फ़ा) هرکہ بافولادبازو پنجہ کرد ساعدسیمین خودرا رنجہ کرد

الي السماء رجع الى فمه

छो

छोड़ी तेरी आंगी घर जान दे नांगी।

(सं) आत्मानं सततंरक्षेद्दारैरपि धनैरपि। (अं) Let me bear the cost and save my life.

(उ) چھوڑي تيري، چھاچھوه گاون سے بچا

(अ) رضيتامن نوالكـ بالرحيل

(फ़ा) مرابخير تو اميد نيست بدمرسان

छोटे मुंह बड़ी बात।

(सं) अत्युच्चैर्भवति लघीयसां हि धार्ष्ट्यम्। (अं) A minnow talking like a whale.

رقيب سی جان سو گز کي زبان

(उ) چھوٹے منھہ بڑي بات * (अ) اذن انت واذن كلامك.

(फ़ा) امور مصلحت ملک خسروان دانند

छोड़े गांव से नाता क्या ?

(सं) का चिन्ता त्यक्तवस्तुनः। (अं) Why glance back at what has been renounced ?

(उ) چھوڑے گانون سے کیا رشتہ

ज

जड़ काटें वा डार की बैठे जाही डार।

(सं) न ह्यात्मनीनं क्रियते मदान्धैः। (अं) (Lit.) Laying are at the joint of the branch whereon seated.

(उ) جس هانڌي مين كهائين اُسى مين چهيد كرن (फ़ा) نمک خوردن و نمکدان شکستن (अ) کفران النعمت اشد من الکفر

जड़ से बैर पत्तों से यारी।

(सं) स्वामिना क्रियते वैरं भृत्यैः सार्द्धन्तु मित्रता। (अं) (Lit.) To be friends with the son and in enmity with the father.

(उ) گُر كهائين گلگلوں سے پرہيز (फ़ा) شکر خوردن و از نیشکر پرهیز کردن

(अ) قتلوا سبط النبي و حرموا قتل البعوضه

जनती न ढोल बजते।

(सं) पुत्रे प्रजायमाने वै श्रूयते ढोलनिस्वनः (अं) (Lit.) A great fool.

(उ) کاٹھ کا اُلو (फ़ा) روستایان گلبدن

(अ) ابن هبنقه

जनम न देखो बोरिया सुपने आई खाट।

(सं) आजन्म काकिणी येन नेक्षिता जगतीतले। सौवर्णपेटिका तेन स्वप्ने दृष्टेति कौतुकम्। (अं) Honey is not for the ass.

(उ) يه مونهه اور مسور كي دال (फ़ा) حلوا خوردن را روے باید (अ) لباس الحرير لا يليق بالفقير

जने कोई गोंद मखाने खाय कोई।

(सं) विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत्। (अं) God cures and doctor takes fees.

(उ) اَنڈے سيوين بی فاختہ کوے میوے کھائيں

(फ़ा) کوه را فرهاد کند و لعل را پرویز یافت (अ) یکسب الوالد یا کل الولد

जब आवे बरसन को चाव पुरवा गिने न पछुवा बाव।

(सं) अनवः सनवश्चैव सानुकूले विधातरि। भाग्यं फलति सर्वत्र।

(अं) (Lit.) Fortune favouring, everything becomes favourable. or, Lucky men need little counsel.

(उ) خدا دیتا ہے تو چھپر پھاڑ کے دیتا ہے (फ़ा) با ہر کہ راست آید از چپ و راست آید (अ) فضل اللہ یوتیہ من یشاء

जब तब दिल्ली तँवरों की।

(सं) यदा कदा क्षत्रियाणां राज्यं स्याद्भारते भुवि। (अं) (Lit.) Sometimes the kshatriyas reigned in Delhi.

(उ) ہرن کتنا ہی اونچا کودے آخر زمین پر ہی آگرینا (फ़ा) آخر گذر پوست بد باغان است (अ) انا للہ وانا الیہ راجعون

जब नटनी बांस पर चढ़ी घूंघट क्या ?

(सं) युद्धे किं दुन्दुभेर्भयम्। (अं) (Lit.) A Dancing girl, but hiding the face under a veil! (उ) عشق میں تیرے کوہ غم سر پہ لیا جو ہو سو ہو (फ़ा) ہرچہ بادا باد ما کشتی در آب انداختیم (अ) المیت یخاف من القبر

जब बोलो जब रामही राम ठाली जिह्वा कौने काम।

(सं) रामनामाख्यपीयूषं पिब जिह्वे निरन्तरम्। (अं) (Lit.) Always think about God. or, Vain is the tongue not uttering the name of God (उ) یاد مولیٰ میں شاد رہ ہردم (फ़ा) ہردم خدا را یاد کن دل از غم آزاد کن (अ) اذکرو نی اذکرکم

ज़बरदस्त के बीसो बिस्वे।

(सं) समर्थो यो नित्यं स जयतितरां कोऽपि पुरुषः। (अं) Might is right. (उ) جسکی لاٹھی اُسکی بھینس (फ़ा) دست زور بالا (अ) الملک لمن غلب

ज़बरदस्त के दो भाग।

(सं) भाग्यं प्रभूणां बलवत्तरं हि। (अं) (Lit.) The powerful have the lion's share. (उ) جسکی تیغ اُسکی دیگ (फ़ा) دست زور بالا (अ) الملک لمن غلب

जबलग सनहकी में भात तब लग तेरो मेरो साथ।

(सं) लोकः स्वार्थानुगः सदा। (अं) (Lit.) A bee haunts the flower so long as it has honey. or, Prosperity gains

friends. (उ) آنا نیرا بوجا سنا (फ़ा) هرکرا دیدم بعالم آشنائے مطلب است
(अ) اللهم اغفرلی

जबलग सांसा तब लग आशा ।

(सं) वृद्धो याति गृहीत्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् । (अं) (Lit.) While there is life, there is hope.
(उ) امیدهی سے آدمی جیتا ہے (फ़ा) تاریشه در آب است امید ثمر هست
(अ) الاموال خیر من الاقوال

जब भये सौ तो भाग गया भौ ।

(सं) सङ्घशक्तिः कलौ युगे (अं) There is strength in numbers.
(उ) سوت بٹنے پر رسا هوتا هے (फ़ा) دو دل یک شود بشکند کوه را * پرا گندگی آرد انبوه را (अ) یدالله فوق الجماعت

ज़बान से ही बेटा बेटी पराये हो जाते हैं ।

(सं) स्वकन्यापुत्रयोः पितृवाग्दानादेव जायते । विवाहो निश्चितो लोक इयं धर्म्मव्यवस्थितिः । (अं) (Lit.) A word is as good as a contract. or, A promise of marriage is as good as the marriage itself. (उ) وعده آسان هے وعده کی وفا مشکل هے
(फ़ा) اے من غلام آنکه دلش بازبان یکے است (अ) الکریم اذا وعدوفی

ज़बान से निकली अम्बर चढ़ी ।

(सं) षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः । (अं) Once out always out.
(उ) بات کہی اور پرائی هوئی (फ़ा) رازخود رابکسے مگوی
(अ) کل سرجاوزا لاثنین شاع

ज़र है तो नर है नहीं पंछी बे पर है ।

(सं) यस्यार्थाः सपुमान् लोके । ऽन्यथाऽपक्षो विहङ्गमः ।(अं) A man without money is like a bow without arrow. (उ) ناداري سو عيبون كا ايك عيب هے (फ़ा) انسان بے زر طائر بے پر است (अ) من قل دینا ره ذل مقداره

जलता घर कृष्णार्पण ।

(सं) छिन्नवन्धं मत्स्यमवलोक्य धीवरो भणति धर्म्मो मे भविष्यतीति ।
(अं) To make virtue of necessity.
(उ) اُڑا ستوا پتروں کو (फ़ा) آب دریا مي بخشد (अ) التصدق بالمال الذي

जल लकीर जिमि जीवणो है स्थिर रहवो नाहीं।

(सं) आयुष्यं जललोलविन्दुचपलम्। (अं) Life is short.
(उ) موت سے کسکو رستگاري ہے * آج وہ کل ھماري باري ہے (फ़ा) انسان فانی
است وزندگانی او مثل حباب نقش بر آب است (अ) کل نفس ذايقة الموت

जहां मुरगा नहीं वहां क्या सबेरा नहीं होना?

(सं) कुक्कुटै रहिते देशे किं प्रभातं न जायते? (अं) Cock-crow does not make the dawn. (उ) جہان مرغ نہ ہون کیا وھاں سویرا
نہیں ھوتا (फ़ा) شعر — منت منه که خدمت سلطان همی کنی * منت شناس ازو
که بخدمت گماشتت (अ) لایشکر الله من لایشکر الناس

जमात से करामात।

(सं) संहतिः श्रेयसी पुसां सकुलैरल्पकैरपि। (अं) Unity is strength.
(उ) جماعت سے کرامات ہے (फ़ा) آرے باتفاق جہان میتوان گرفت
(अ) يدالله فوق الجماعت

जन्म के दुःखी नाम चैनसुख।

(सं) गर्भदासस्य नाम कुबेरः। (अं) Call a spade a spade
(उ) کہانے کو نہ ملے کہلي نام نجب علی (फ़ा) برعکس نهند نام زنگی کافور
(अ) صلت علی الاسدو بلت عن النقد

जबतक जीवक़ डंख में तबतक बीन बजाउ।

(सं) यावत्तैलं तावद्व्याख्यानम्। (अं) (Lit.) Go on playing on harp so long as life is in me. (उ) اب تو آرام سے گذرتی ہے
عاقبت کی خبر خدا جانے (फ़ा) دنیا بامید قائم است (अ) المامول خیر من الماکول

जब आया देही का अन्त जैसा गदहा वैसा सन्त।

(सं) यमस्य करुणा नास्ति नास्ति जाति विचारणा। (अं) Death is a great leveller. (उ) قبر میں ہر شخص او ساڑھے تین ہاتھہ
جگہ ملتی ہے

जब भी तीन अब भी तीन जब पाये तब तीन ही तीन।

(सं) [illegible] गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः।

(अं) There is strength in numbers. or (Lit.) Misfortune follows the hopeless wherever they may go.

(उ) پورب جاؤ یا دکھن وہی کرم کے لچھن

जवानी दिवानी होती है।

(सं) यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता । एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्। (अं) Lit.) Youth makes one mad.

(उ) انسان کو جوانی میں کچھ سوجھتا نہیں (फ़ा) درایام جوانی چنانکہ افتدودانی

(अ) الشباب شعبة من الجنون

जहां कांसा वहीं बिजली का सांसा।

(सं) प्रकर्षमाधारवशं गुणानाम्। (अं) (Lit.) It is the bell metal that glitters under the flash of lightning.

(उ) روپیہ کے سب لاگو ہیں (फ़ा) مال خود را بدوست و دشمن مفمای

(अ) وانه لحب الخیر لشدید

जहां गढ़ा होता है वहीं पानी मरता है।

(सं) छिद्रेष्वनर्था वहुली भवन्ति। (अं) (Lit.) Water naturally flows downwards.

(उ) چور کی داڑھی میں تنکا

(फ़ा) گردن بے طمع بلند بود (अ) الامین امن والخائن خائف

जहां गाय वहीं गाय का बछड़ा।

(सं) यत्र गुरवस्तत्रैव शिष्याः। (अं.) (Lit.) Where there is the cow, there is the calf. or, Where there is the king there is the Court.

(उ) ملا کی دوڑ مسجد تک

(फ़ा) دیوانہ کجا باشد درکوہ وبیابان نہا (अ) مہما تکن اکن

जहां जाय भूखा वहां पड़े सूखा।

(सं) दुर्भगा यत्र गच्छन्ति यान्ति तत्रैव चापदः। (अं) (Lit.) Ill luck follows an unfortunate man wherever he may be. or, All my swans have turned out geese.

(उ) جہاں گئے داڑھو رانی وہاں پڑا پتھر پانی (फ़ा) دولت ومساعدت نکند بےنصیب را

(अ) زرع الشقي يمسك المطر

जहां तेल देखा वहीं जनने को बैठ गई ।

(सं) भुज्यते यत्र लभ्यते । (अं) Wasps haunt the honey-pot

(उ) جہاں ملا کوندا پرات وہاں گنوائی ساری رات (फ़ा) شکم بندہ برائے نان دهد جان (अ) الجایع لایخاف المهالک

जहां दुल्हा वहीं बारात ।

(सं) यत्र रामस्तत्रैवायोध्या । (अं) Where the king is there is the court.

(उ) دولہا کے دم کے ساتھہ یہ ساری برات ہے

(फ़ा) خیال درهمه عالم بگشت و بازآمد * که از حضور تو خوشتر ندید جاے را

(अ) مهماتکن اکن ۔

जहां फूल वहां कांटा ।

(सं) यत्र रत्नानि तत्रैव मकराः । (अं) No rose without thorn.

(उ) گل کے پہلو میں خار ہوتا ہے (फ़ा) هر جا که گل است آنجا خاراست

(अ) مع کل راحت آفة

जहां मेरो सैयां वही मेरो गइयां ।

(सं) अस्ति प्राणपतिर्यत्र तत्रैव वसतिर्मम । (अं) Where there is the king there is the Court.

(उ) بے میربازی بتر

(फ़ा) دیوانه کجا باشد درکوه وبیابا نها (अ) مهماتکن اکن

जहां रूख नहीं वहां अरण्डा ही रूख ।

(सं) निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते । (अं) A figure among cyphers.

(उ) اندهوں میں کانا راجه

(फ़ा) خوس درکوه بوعلی سینا (अ) الهرت سلطان فی الفیران

जब भूख लगी भडुए को तब तन्दूर की सूझी और पेट भरा तब दूर की सूझी ।

(सं) सर्वः स्वार्थं समीहते । (अं) The bond of self-interest lasts till the end is gained.

(उ) پیٹ بہرے پر کہتا میٹھا

(फ़ा) سنگ سبز قلیه ترش (अ) الکلب الشبعان یخلص الحلیب

जब बिगड़े जब सुघड़ नर क्या बिगड़ेगा कूढ़ । मट्ठे का क्या बिगड़े जब बिगड़े जब दूध ।

(सं) कलङ्किते कः कलङ्कः महतामेव तद्द्वयम् । (अं) The black cannot be further blackened.

(उ) بنے والا ہی بگڑتا ہے

जहां न पहुँचे रवि तहां पहुँचे कवि।

(सं) अद्भुतेयं कवेः सृष्टिर्ब्रह्मणोऽपि गरीयसी। कवयः किं न जल्पन्ति।

(अं) There is nothing in creation beyond the poet's fancy. or, the flight of fancy surpasses all.

(उ) جہاں سورج اور چاند نہ پہونچیں وہاں شاعر کا تخیل پہونچتا ہے

जबां शीरीं मुल्कगीरी।

(सं) यदिच्छसि वशीकर्त्तुं जगदेकेन कर्म्मणा। परापवादशस्येभ्यो गां चरन्तीं निवारय। (अं) Soft word turneth away wrath

(उ) میٹھا بچن سب سے زبردست جادو ہے (फ़ा) الم نیکو دام دلہا

(अ) کلام المحبوب ضیاء القلوب

जगन्नाथ का भात जगत पसारे हाथ।

(सं) तेजीयसां न दोषाय वह्नेः सर्वभुजो यथा। (अं) God's gifts are for all.

(उ) خدا کا فضل سب پر یکساں ہے

(फ़ा) رویم بوصف زندان وهرچه باداباد (अ) الميت لايخاف من القبر

जब ओढ़ लीनी लोई तब क्या करेगा कोई।

(सं) निर्लज्जस्य कुतो भयम्। एकां लज्जां परित्यज्य सर्वत्र विजयी भवेत्।

(अं) No shame for the shameless. (उ) بے حیا سب سے زبردست ہے

जा

जाकी अपकीरति छाय रही जग सो यमलोक गयो न गयो।

(सं) सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते। (अं) Death is better than disgrace.

(उ) بے عزتی کے جینے سے عزت کا مرنا بھلا ہے

(फ़ा) مردن به نیکنامی به از زیستن به بدنامی (अ) الموت في عز خيرمن حياة فى ذل

जाके फटी नहीं बिवाई वह क्या जाने पीर पराई।

(सं) न हि वन्ध्या विजानीयाद्गुर्वीप्रसववेदनाम्। लक्ष्मीवन्तो न जानन्ति दरिद्राणां हि वेदनाम्। (अं) The wearer only knows where the shoe-pinches.

(उ) جس پر گذرتی ہے وہی خوب جانتا ہے

(फ़ा) تندرستان را نباشد درد ریش (अ) لم تصيب لمصيبتي

जाको प्रभु विपता देहीं वाकी मति पहिले हरलेहीं ।

(सं) विनाशकालेविपरीतबुद्धिः । प्रायः समापन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिनीभवन्ति । (अं) Fate drives one to despair.

(उ) گیدڑ کی موت آتی ہے تو گانوں کی طرف دوڑتا ہے (फ़ा) اجل سگ آید در مسجد خراب کند (अ) اذا جاء اجل البعیر حام حول البئر

जाको राखे साइयां मार न सकिहै कोय । बाल न बांका कर सकै जो जग बैरी होय ।

(सं) अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं, सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति । जीवत्यनाथोऽपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे न जीवति ॥ (अं) (Lit.) Whom god keeps, none can kill. (उ) مارنے والے کا ایک ہاتھ بچانے والے کے ہزار ہاتھ (फ़ा) دشمن اگر قویست نگہبان قوی تراست (अ) ومن یعصمہ اللہ فلا یضرہ شئی

जाट कहै सुन जाटनी मोको तो यहां रहनो, ऊंट बिलैया ले गई हांजी २ कहनो ।

(सं) प्रभोर्वचो न प्रतिवादयन्ति भृत्यास्त एवेह समृद्धिभाजः । (अं) (Lit.) Flattery is the chief thing necessary in service.

(उ) زمانہ سازی بھی بڑی دانائی ہے (फ़ा) خلاف رای سلطان رای جستن بخون خویش بایددست شستن (अ) مخالفت الملوک عارفی العاجل ونارفی الاجل

जागेगा सो पावेगा सोवेगा सो खोवेगा ।

(सं) जाग्रता प्राप्यते सर्वं स्वपता हीयतेऽखिलम् । (अं) First come, first score. or, A sleepirg fox catches no poultry.

(उ) سویا سو رویا (फ़ा) گربۂ خفتہ موش نمیگیرد

(अ) من لزم الرقاد عدم المراد

जात पांत पूछे नहिं कोई हर को भजे सो हरका होई ।

(स) यो मे भक्तः स मे प्रियः । (अं) Fair is not fair but that which pleaseth.

(उ) جسے پیا چاہے وہی سہاگن کہلائے

(फ़ा) بندگی باید پیمبر زادگی منظور نیست (अ) یختص برحمتہ من یشاء

जात मद पिये लखाय ।

(सं) जातिर्निर्णीयते सम्यक् स्वभवाक्यात्तथा मदात् । कुलमाख्याति

भाषणम्। (अं) (Lit.) Drink often leads to the disclosure of truth. (उ) شراب انسان کی کسوٹی ہے (फ़ा) گوهر هر کسي از باده پديدارشود (अ) يعرف همه الرجل بشرب الخمر

जादू टोना है सखी भूल करो मत कोय। पिया कहै सो कीजिये आपही वश में होय॥

(सं) वशीकरणमन्त्रोऽयं भर्तुरादेशपालनम्। (अं) (Lit.) Devotion is the secret of influencing the husband.

(उ) کام پیارا یا چام (फ़ा) مهتري در قبول فرمان است

(अ) الامرفوق الادب

जा विधि राखे राम ताही विधि रहिये।

(सं) ईश्वरेच्छा गरीयसी। (अं) (Lit.) Be content in the state in which Ram (God) has placed you.

(उ) راضي هين هم اوسي مين جسمين توي رضا هے (फ़ा) راضي برضاي دوست بودن خوشتر (अ) الرضاء بالقضاء

जाने चोंच दी वही चुग्गा देगा।

(सं) येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरितीकृताः। मयूराश्चित्रिता येन स ते वृत्तिं विधास्यति॥ गर्भादुत्पतिते जन्तौ मातुः प्रस्नवतः स्तनौ।

(अं) God never sends mouth but He sends meat.

(उ) رزق تو رازق کے هاتهہ هے (फ़ा) هرکه جان دادنان خواهدداد

(अ) هوالرزاق ذوالقوة المتين

जावो लाख रहो साख।

(सं) विश्वासो यदि रक्ष्येत का प्रभूतधनक्षतिः। कीर्तिर्यस्य स जीवति।

(अं) (Lit.) Honour is worth any cost.

(उ) نام بهلا یا دام (फ़ा) نام بلند به از بام بلند (अ) الاعتبار خيرمن القنطار

जान है तो जहान है।

(सं) प्रतीयते हि लोकोऽयं जीवत्येव मृते न तु। (अं) Live and all is attainable, and, die and all is gone.

(उ) جان هے تو جهان هے * آپ توبی تو جگ توبا

जाको जौन स्वभाव मिटै नहिं जी से । मीठी नीमि न होय सींचो गुड़ घी सें ॥

(सं) या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते । निम्बः सिञ्चित आदरेण पयसा पुष्णाति नेक्षोरसम् ॥ (अं) Leopard never changes his spots, or, Black takes no other hue.

(उ) نیم کي کڑواهت کو کسنے دور کیا ہے (फ़ा) دم سگ راست نشود

(अ) العادت لاتردا بالموت

जाओ पूत दक्षिण वही कर्म्म के लक्षण ।

(सं) भाग्यं फलति सर्वत्र । (अं) Better death than dishonour.

(उ) پورب جا یا دکھن وهي کرم کے لچھن

जाकर जेहिपर सत्य सनेहू । सो तेहि मिले न कछु सन्देहू ॥

(सं) सती च योषित् प्रकृतिः सुनिश्चला पुमांसमभ्येति भवान्तरेष्वपि ।
(अं) Free love is never unresponded.

(उ) سچا عشق بے اثر نہین هوتا

जा मन होय मलीन सो पर सम्पदा सहेना ।

(सं) दृष्ट्वा परेषामुत्कर्षं दुःखमाप्नोति दुर्जनः । (अं) The mean-minded chafes at other's prosperity.

(उ) حسد سے دوسرون کي ترقي نہین دیکھي جا سکتي

जाका कोड़ा ताका घोड़ा ।

(सं) वीरभोग्या वसुन्धरा । अधिकारः परं बलम् । (अं) Might is right.

(उ) جسکي تیغ اسکي دیگ (फ़ा) دست زور بالا

(अ) الملک لمن غلب

जाके घर में नौसौ गाय सो क्या छांछ पराई खाय ।

(सं) भवन्ति गोमायुसखा न दन्तिनः । (अं) (Lit.) A king never goes a-begging. (उ) جاکے گھر مین نو سو گاے سو کیا چھاچھ پرائي کھاے

जाके घर में माई ताकी राम बनाई ।

(सं) जीवन्मातृकपथ्यनूनमतुलं भुङ्क्ते सुखं स्वालये । (अं) (Lit. There is nothing higher than mother's love.

(उ) جاکے گھر مین مائي تاکي رام بنائي

जाके हित चोरी करों सोइ बनावे चोर।

(सं) यदर्थं क्रियते चौर्य्यं चोरस्तैरेव कथ्यते। पुत्रदारादिभिर्लोकस्तदर्थं तस्करोऽभवत् ॥ सुदुस्त्यजास्त्यज्यमानाः कामाः कष्टा हि शत्रवः। (अं) The black tooth of ingratitude.

(उ) جسکے لئے چوری کی جاے وہی چور بناے

जि

जिजमान चाहे नरक को जाय चाहे स्वर्ग को मुझे अपने दही पुड़ी से काम।

(सं) यजमानहितं भूयादहितं वा भवेदिह। प्रयोजनं ममैतद्धि भवेत् स्वोदरपूरणम् ॥ (अं) Plough or not plough, you must pay your rent. (उ) مردہ دوزخ میں جاے یا بہشت میں ملا کو حلوا مانڈے سے کام

(फ़ा) پیغمبر اول دعاے براے خود کند (अ) اللهم اغفرلي

जिधर जलता देखें उधर तापें।

(सं) अन्यच्छिद्रं समासाद्य कार्य्यं साध्नोति दुर्जनः। छिद्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः। (अं) A villain is like a weather-cock.

(उ) بے پیندے کا لوٹا (फ़ा) طور ملا قناعة خوب نیست

(अ) لاالي هذا ولاالي ذالک

जिनके पड़े स्वभाव जायगा जीव से। नीम न मीठा होय सिंचो गुड़ घीव से॥

(सं) स्वभावो दुरतिक्रमः (अं) Habit is a second nature.

(उ) رسي جل جاے پر بل نہین جاتا (फ़ा) ریسمان سوخت لیکن کجي نرفت

(अ) العادت لاترد الا بالموت

जिन ढूंढ़ा उन पाया।

(सं) अन्विष्टं येन लोकेऽस्मिन् लब्धं तेनैव निश्चितम्। (अं) (Lit.) Ask about, and you will find it out.

(उ) جو کہوجتا اسکے لئے کہولا جائیگا (फ़ा) ه كه جست یافت

(अ) من جد و جد

जिसका अगुआ अन्धा उसका लश्कर कुआं में।

(सं) अन्धस्येवान्धलग्नस्य विनिपातः पदे पदे। (अं) A blind leading a blind, both shall fall into the pit.

(उ) جاهل کا پیر کنوین مین گرے پر گرے (फ़ा) هر کراکور رهنما باشد

(अ) اذاکان الغراب دلیله قوم سیهدیهم طریق انها لکینا

जिसके पास नहीं पैसा वह भलामानुस कैसा।

(सं) अर्थेन तु विहीनस्य पुरुषस्याल्पमेधसः। क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति ग्रीष्मे कुसरितो यथा॥ (अं) Money makes a man.

(उ) ماں پدر برادر جو کچھ کہو سو زر هے (फ़ा) اشراف کیست که اشرفیم دارد

(अ) عزت الدنیا بالا موال لا بالفضائل

जितने मुँह उतनी बातें।

(सं) पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना। (अं) Babel of voices, babel of talk.

(उ) گئے پیچھے چیز کی قدر هوتی هے

(फ़ा) قدر هر نعمت است بعدزوال (अ) النعمت اذا فقدت عرفت

जिसकी लाठी उसकी भैंस।

(सं) वीरभोग्या वसुन्धरा। (अं) Might is right.

(उ) جسکی لاتهی اسکی بهینس * زبردست کا تهپاکا سر پر (फ़ा) دست زور بالا

(अ) الملک لمن غلب

जिसकी जूती उसका सिर।

(सं) शत्रोः साहाय्यमासाद्य तेनैव तन्निकृन्तनम्। (अं) Beat him with his own stick.

(उ) میان کی جوتی میان کا سر

जिसको पिया चाहे वही सुहागिन।

(सं) सर्वत्रादरभाग्भवेन्नृपतिभिः सम्मानितः सेवकः। (अं) (Lit.) Fortunate is she who is loved by her husband.

(उ) جسکو پیا چاهے وهی سهاگن (फ़ा) هر عیب که سلطان بپسندد هنراست

(अ) یختص برحمته من یشاء

जितना गुड़ डालो उतनाही मीठा होगा।

(सं) अधिकस्याधिकं फलम्। (अं) The more you will exert, the better you will grow.

(उ) مال کا مول هے (फ़ा) ارزان بعلت وگران بحکمت
(अ) الرخيص بالعلت والعالي بالحکمت

जिसका खाइये उसका गाइये।

(सं) दातुर्गेयं यशो नित्यम्। (अं) (Lit.) Whose bread I eat, his praise I sing. (उ) جسکا کھانا اسکا گانا
(फ़ा) خلاف راي سلطان راے جستن * بخون خويش باشد دست شستن (अ) مخالفت الملوک عارفي العاجل و نارفي الاجل

जिसके हाथ डोई उसका सब कोई।

(सं) द्रव्येण सर्व्वे वशाः। (अं) Summer friends.
(उ) بنے کي سب خوشامد کرتے هين (फ़ा) ناسزاي را چوبيني بختيار * عاقلان تسليم کردندواختيار (अ) رايت الناس قدذهبوالي من عنده ذهب

जिय बिनु देह नदी बिनु वारी। तैसे नाथ पुरुष बिनु नारी॥

(सं) यथा प्राणैर्विना देहः सरिता वारिणा विना। तथा पत्या विना पत्नी विद्यतेऽत्र मृतैव सा। (अं) (Lit.) No woman can live without protection. (उ) بے مرد کي عورت کا دل رنجيدہ
(फ़ा) زن بے مرد پر ازبيم ودرد

जी

जीते थे तो लीखों भरे मर गये तो मोतियों जड़े।

(सं) मृते परमसत्कारो जीविते तु निरादरः। (अं) A thing when lost, is valued most. (उ) گئے پيچھے چيز کي قدر هوتي هے
(फ़ा) قدر هر نعمت است بعد زوال (अ) النعمت اذافقدت عرفت

जीना तब लग सीना।

(सं) न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्म्मकृत्। (अं) (Lit.) Work is the mission of life. (उ) دنيا کے کام تو کبھي هوتے نہين تمام
(फ़ा) کار دنيا کسے تمام نکرد هر چه گيريد مختصر گيريد (अ) ماتم الرحل بالعمام

जीयेगा सो खेलेगा फाग।

(सं) जीवन्नरो भद्रशतानि पश्येत्। (अं) Who live unto this day, will *holi* play. (उ) کل کي خبر کسکو هے
(फ़ा) تا بسال دگرے که خورد زنده که ماند (अ) انک لاتدري ماعبدالله مااسمک غدا

जीती मक्खी कोइ न खावे ।

(सं) दोषं ज्ञात्वा दोषिणो वै नैव क्रियेत संग्रहः । विज्ञाय मक्षिकां नात्ति ।

(अं) No one with eyes open can fall into a sink.

(उ) جیتي مكهي نهين نگلي جاتي (फ़ा) ديده ودانسته در بلاافتادن نشايد

जु

जुत जुत मरें बैलवा बैठे खायें तुरंग ।

(सं) अन्येनोपार्जितं वित्तं सुखमन्यैश्च भुज्यते । (अं) (Lit.) One labours hard and another eats the fruit.

(उ) محنت کرکر مرغی مرے بچہ کھائیں بلو (फ़ा) کوه رافرهاد کند ولعل را پرویزيافت

(अ) يكسب الوالدويأكل الولد

जू

जूठा खाइये मीठे की लालच ।

(सं) मिष्टान्नस्य प्रलोभेन ह्युच्छिष्टं भुज्यते नरैः । लोभः पापस्य कारणम् ।

(अं) (Lit.) Temptation leads to hell.

(उ) گناه اور بے لذت (फ़ा) يكے حرام دوم شلغم (अ) لايحسن الاساءة من غير التلذذ

जूठे हाथ से कुत्ता भी नहीं मारते ।

(सं) अतिलोभो न कर्त्तव्यः । (अं) He that grasps at too much, holds nothing fast.

(उ) حاتم طائی کی گور پر لات مارتا ہے

(फ़ा) برگور حاتم طائي لكد ميزند روغن از رنگ ميكشد (अ) ابخل البخلاء

जे

जेते मुख तेती बारता ।

(सं) भिन्नरुचिर्हि लोकः । जनाननेकः करमर्पयिष्यति । (अं) As many men, as many words.

(उ) جتنے منهه اُتنی بات

(फ़ा) هرزبان را گفتگوے ديگراست (अ) كل يتكلم بلسانه

जेह जेतो निश्चय तेतो देत दई पहुँचाय । शक्कर खोरे को मिले जैसे शक्कर आय ॥

(सं) निश्चिताध्यवसायो ना फलमाप्नोति निश्चितम् । (अं) He that

eats good meat, Shall have good meat (उ) جیسی نیت ویسی برکت (फ़ा) خدا خود میر سامان است ارباب توکل را (अ) الاعمال بالنیات

जै

जैसा काछु काछे वैसा नाच नाचे।

(सं) यादृशं हि तपस्तप्तं तादृशं फलमश्नुते। (अं) (Lit.) Act according to the dress you put on. (उ) جیسی دیکھی گانون کی ریت ویسی اوٹھائی اپنی بھیت (फ़ा) با مسلمان الله الله با برهمن رام رام (अ) در مع الدینا حیث دارات

जैसा देश वैसा वेष।

(सं) यत्र यादृश आचारस्तत्र वर्त्तेत तादृशम्। (अं) When you are in Rome, do as the Romans do. (उ) گنگا گئے گنگاداس متھرا گئے متھراداس (फ़ा) جاے گل گل باش و جاے خار خار (अ) درمع الدینا حیث دارات

जैसा माल वैसा मोल।

(सं) यादृशं वस्तु लोकेऽस्मिन् मूल्यं तस्य तु तादृशम्। (अं) (Lit.) As is the tree, so is its fruit. (उ) مہنگا روئے ایک بار سستا روئے بار بار (फ़ा) ار زان بعلت گران بحکمت (अ) الرخیص بالعلت والغالی بالحکمت

जैसा मुँह वैसी थाप।

(सं) प्रारब्धं यादृशं यस्य भोगमाप्नोति तादृशम्। (अं) (Lit.) As is the man, so are his words. (उ) جیسی خطا ویسی سزا لکڑی کے چور کی گردن نہیں مارتے (फ़ा) بقدر جرم میباشد سزاے (अ) الجرم بغرائم

जैसा सोता वैसी धारा।

(सं) यादृक् स्रोतस्तादृगेव प्रवाहः। (अं) Like father, like son. (उ) جیسے کا تیسا (फ़ा) زادهٔ ظالم ستمگر می شود * بشکاد چون تیغ خنجر می شود (अ) کماتدین تدان

जैसी करनी वैसी भरनी।

(सं) यादृशं कुरुते कर्म्म तादृशं फलमश्नुते। (अं) (Lit.) As you sow, so you shall reap. (उ) جیسا کروگے ویسا بھروگے (फ़ा) نیکی نیک را بدی بد را (अ) کماتدین تدان

जैसी जात वैसी बात।

(सं) यादृशी वर्तते जातिर्भाषणं तादृशं भवेत्। (अं) The words indicate the position of a man. (उ) زبان سے ملک کی پہچان ہوتی ہے
(फ़ा) تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد (अ) المرء في لسانه لا في طيلسانه

जैसी पड़े औदशा वैसी सहे शरीर।

(सं) आपतेत्कुदशा यादृक् तामेव सहते वपुः। (अं) Bear and blame not what you cannot help, or, What cannot be cured, must be endured.
(उ) خدا کا دیا سر پر
(फ़ा) مرضي مولي از همه اولي (अ) من رضي بالقضاء لم يسخط بعد

जैसी माई वैसी जाई।

(सं) यादृशी जननी लोके पुत्री भवति तादृशी। (अं) Like father, like son.
(उ) جیسا سوت ویسا پھیٹا جیسا باپ ویسا بیٹا
(फ़ा) مار نزاید جز مار بچه (अ) الولد سر لابيه

जैसे कन्था घर रहे वैसे रहे विदेश।

(सं) वासो विदेशे गेहे वा पत्युः क्लीवस्य वै समः। (अं) Far or near, all the same.
(उ) هونا نهونا برابر (फ़ा) عدم وجود یکسان است
(अ) سواء العاكف فيه والباد

जैसे जल वैसे मच्छ।

(सं) कार्य्यं निदानाद्धि गुणानधीते। (अं) Great men, great views.
(फ़ा) فکر هرکس بقدر همت اوست
(उ) بڑوں کی بڑی بات
(अ) كلام الملوك ملوك الكلام

जैसे ऊधो वैसे माधो।

(सं) उद्धवो यादृशः प्रेमी तादृगेवाऽस्ति माधवः। (अं) (Lit.) Paul or Peter both alike.
(उ) چور کا بھائی گرہ کٹ
(फ़ा) سگ زرد برادر شغال (अ) السامع الغيبة احد المغتابين

जैसे तेरी कोमरी तैसे मेरे गीत।

(सं) यादृशी शीतला देवी तादृशो वाहनः खरः। (अं) As the pay of the piper, so is the play.
(उ) جیسے کملی ویسا گیت

जैसे गङ्गा न्हाये तैसे फल पाये।

(सं) भावानुसारेण फलं नृणां भवेत्। (अं) As you sow, so you reap.
(उ) جیسا بویا ویسا کاٹا (फ़ा) کردنی خویش آمدنی پیش
(अ) کما تدین تدان

जैसे नागनाथ तैसे सांपनाथ।

(सं) यथा पुत्रस्तथा पुत्री। (अं) What is twelve pence is a shilling. (उ) ایک توے کی روٹی کیا چھوٹی کیا موٹی
(फ़ा) سگ زرد برادرشغال (अ) السامع للغیبت احدالمغتابین

जैसी बहै बयार पीठि तैसी तब दीजे।

(सं) प्रसङ्गसदृशं कार्य्यं कुर्वाणो न विनश्यति। (अं) To trim the sail according to the wind. (उ) گنگا گئے گنگاداس جمنا گئے جمناداس
جیسی دیکھی گانوں کی ریت ویسی اوٹھائی اپنی بھیت ـــ ہوا کا رخ دیکھکر پیٹھ پھیرنی
چاہئے (फ़ा) زیر کی با زمانہ ساختن است (अ) درمع الدنیا حیث دارت

जैसी जाकी भावना तैसी ताकी सिद्धि।

(सं) यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी। (अं) As the motive is, so will be result attained. (उ) بلی کو خواب میں
بھی چھیچھڑے ہی نظر آتے ہیں (फ़ा) تشنہ درخواب آب میبیند
(अ) الجوعان لایری فی منامہ الاالطعام

जो

जो इच्छा करिहौ मन माहिं। हरि कृपा कछु दुर्लभ नाहिं॥

(सं) हरौ तुष्टे मनुष्यस्य किमप्राप्यं धरातले। (अं) When God wills, all winds bring rain, or God willing nothing is impossible, or, despair is infidelity. (उ) خدا کی رحمت سے نا امید نہ
ہونا چاہئے (फ़ा) از رحمت یزدان مباش (अ) لاتقنطوا من رحمت اللہ

जोगी जुगुत जानी नहीं, कपड़े रँगे तो क्या हुआ।

(सं) अप्राप्ततत्त्वस्य न वेशतः फलम्। (अं) The gown does not constitute the churchman. (उ) کملی پہنے سے زاہد نہیں ہوتا

(फ़ा) در عمل کوش و هرچه خواهی پوش تاج برسرنه وغم بردوش
(अ) ان اللهلاینظر الے صورکم ولکن ینظرالی قلوبکم ونیاتکم

जो चोरी करता है वह मोरी भी रखता है।

(सं) व्यभिचारे प्रवृत्तो जारः प्राक्पलायनोपायं कुरुते। (अं) (Lit.) A thief is careful enough of his means of escape.

(उ) عیب بھی کرنے کو هنر چاهئے-عقلمندوں کی دور بلا (फ़ा) عیب کردن را هنری باید (अ) الحکمت مفتاح السعادت

जो जाके मन में बसे सो सपने दरसाय।

(सं) जाग्रद्दशायां यत्किञ्चित् दृष्टं वापि श्रुतं जनैस्तदेव स्वप्नावस्थायामनुभूयेत निश्चितम्। (अं) A cat always dreams of mice.

(उ) بلی کو خواب میں بھی چھچھوندرے هی نظر آتے هیں (फ़ा) شتر در خواب بیند سیب وانبه (अ) الجوعان لایری فی منامه الاالطعام

जोड़ जोड़ मर जायेंगे माल जमाई खायेंगे।

(सं) अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि। (अं) The miser-hoards for other's enjoyment.

(उ) مال موذي نصيب غازي
(फ़ा) نیاز پیران حق فقراست (अ) السعيدمن اكل و زرع والشقي من مات وودع

जोतेगा हल तो पावेगा फल।

(सं) उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः। (अं) No gain without pain, or, Fortune favours the industrious.

(उ) خدمت سے عظمت هے (फ़ा) تارنج نبري گنج نيابي (अ) من خدم خدم

जो बन आवे सहज में वाही में चित्त दे।

(सं) सुखसाध्यं समाचरेत्। (अं) Never do by force what can be done by fair means.

(उ) گڑ سے مرے تو زهر کیوں دے
(फ़ा) کاریکه به نرمي برآید درشتي درو نشاید (अ) المدارات تخرج من حجرها دية

जो विधि लिखी ललाट न कोऊ मेटि है।

(सं) यत् पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः। (अं) There is no avoiding the decrees of Fate.

(उ) هماے قسمت کے نوشته کو نه ٹلتے دیکها (फ़ा) نگردد قلم زانچه گردانده
(अ) جف القلم بماهو كائن

जो मीठा खायगा वह कड़ुआ भी खायगा ।

(सं) अश्वमारोहते यस्तु स कदाचित्पतत्यपि । (अं) Whoever is desirous of profit must be prepared loss.

(उ) مزے ھمنے اوٹھاے ھمین مصیبت کون جھیلے گا (फ़ा) بقدر عیش می باش مصیبت (अ) ثم لتسألن یومئذ عن النعیم

जो धन दीखे जात आधा दीजे बांट ।

(सं) सर्वनाशे समुत्पन्ने अर्द्धं त्यजति पण्डितः । (अं) Cut off the limb to save the body, or, Half a loaf is better than no bread.

(उ) آدھا دیکر سب بچانا فرض ھے

जोगी जोगी लड़े खप्परों की हानि ।

(सं) साधूनां कलहे नूनं केवलं खर्परक्षतिः । (अं) (Lit.) The hermits fight only to break the begging bowls.

(उ) شاھونکی لڑائی مین پیادون کی موت

जो चढ़ेगा सो गिरेगा ।

(सं) पतनान्ताः समुच्छ्रयाः । (अं) No rise without a fall.

(उ) هر کمال کو زوال لازم هے (फ़ा) هر کمالی را زوالی

(अ) رب صاعد انقاعد

जो किसी को कुआं खोदता है, उसको खाई तैयार रहती है ।

(सं) वञ्चको वञ्च्यते स्वयम् । (अं) He who digs other's grave falls into it himself, or, The evil recoils upon the doer.

(उ) دوسرے کے لئے کنوان کھودنے والا خود اسمین گرتا ھے (फ़ा) چاہ کنندہ را چاہ در پیش (अ) من حفر بیرالاخیہ فقد وقع فیہ

जोगी काके मीत कलन्दर किसके भाई ।

(सं) भिक्षुकः कस्य बन्धुः स्यात् योगी कस्य सखा भवेत् । (अं) What is the bond of kinship with the wandering mendicant ?

(उ) جوگی کسکا میت قلندر کسکا بھائی

जोरू चिकनी मियां मजूर ।

(सं) पत्नी विलासिनी भर्त्ता निर्द्धनः श्रमजीविकः । (अं) Ill assorted pair.

(उ) بی بی حور میان مزدور (फ़ा) شوھر مزدور وزن دختر حور

जो तोको कांटा बुवे ताको बुवे तू फूल ।

(सं) अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्भिरुच्यते । (अं) Return good for evil. (उ) جو تمہارے راستے میں کانٹا بکھیرے اسکے واسطے تم پہول بچھاؤ (फ़ा) بجاے خار دشمن را گل انداز

जो बोले सो घी को जाय ।

(सं) मुखरस्तत्र हन्यते। (अं) Silence is golden.
(उ) جاهلون كي مجلس مين چپ رهنا عقلمندي هے (फ़ा) جواب جاهلان باشد خموشي (अ) واعرض عن الجاهلين

जोगी था सो उठ गया आसन रही भभूत ।

(सं) गताः सर्व्वे महात्मानः परकार्यविधायकाः । तेषां स्मरणमात्रं हि विद्यते जगतीतले । (अं) (Lit.) The sages have gone, only their memory is left behind, or, Lords gone, empty chairs.
(उ) جوگي اوتهه گيا بهبوت رهگئي سطوطا از گيا پنجرا پڑا هے

झगड़ा झूठा कब्जा सच्चा ।

(सं) सत्योऽधिकारो ह्यनृतं निवादः । (अं) Possession is nine points of the law.
(उ) قبضه سب سے بڑا استحقاق هے

झरबेरी के जंगल में बिल्ली शेर ।

(सं) स्वगृहे कुक्कुरोऽपि चण्डो भवति । (अं) (Lit.) A coward is a hero in his own house.
(उ) اندهون مين كانا راجه
(फ़ा) خرس د كوه بوعلي سينا (अ) الهرة سلطان في الغيران

झार भी बनियेका बैरी है ।

(सं) दुर्बले शशकः सिंहः। (अं) (Lit.) A hare proves a lion to the weak.
(उ) كمزور كے لئے سپاهي بهادر هين

झटपट की घानी आधा तेल आधा पानी ।

(सं) सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । मूर्खः स्वल्पविधिं कृत्वा समिच्छति महाफलम् । (अं) More haste, worse speed.
(उ) جهت پٹ كي گهاني آدها تيل آدها پاني

झारि बिछाई कामरी रहे निमाने सोई।

(सं) यदर्थं सुमहान् यत्नस्तस्मै किञ्चिन्न रोचते। (अं) Not liked by him for whom intended. (उ) بندر کیا جانے ادرک کا سواد

झोपड़ी में रहे महलों के सपने देखे।

(सं) वन्यः शृगालः कलभत्वमिच्छेत्। (अं) Alanaschar's dream. (उ) رهنا جهوپڑے میں خواب محلوں کا (फ़ा) کوری و نظربازی

(अ) وجهها وجه الغول وتطلب لباس الحور

ट

टट्टी की ओट शिकार।

(सं) मधुरेणैव गीतेन हरिणानां वधो वने। (अं) Attacking from behind. (उ) اوٹ سے نشانہ بازی

टके की बुढ़िया नौ टका मूड़मुड़ाई।

(सं) अल्पस्य हेतोर्बहुहातुमिच्छा। (अं) A pound's fare on a penny's luggage (उ) دمڑی کی روٹی ٹکا دھنکائی

(फ़ा) آفتابہ خرج لحم (अ) كراية المال ازيدعلي راس المال

टके के वास्ते मसजिद ढाहना।

(सं) अल्पहेतोर्बहुत्यागः। (अं) A kingdom for a horse, or, To sell the religion for money, or, I suffer a great loss for a trifling gain. (उ) ٹکے کے واسطے مسجد ڈھانا

टके की मुरगी छः टके महसूल।

(सं) स्तोकं फलञ्चैव महान् प्रयासः। (अं) A pound's tax on a penny's luggage. (उ) دمڑی کی بڑھیا ٹکا منڈائی

(फ़ा) آفتابہ خرج لحم (अ) كراية المال ازيدعلي راس المال

टु

टुकड़े देकर बछड़ा पाला सींग लेकर मारन आया।

(सं) मातुर्जङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भो भवति बन्धने। (अं) To return evil for good. (उ) ہماری تو بلی اور ہمیں سے میاؤں

(फ़ा) کس نیاموخت علم تیراز-ن که مرا عاقبت نشانه نه کرد (अ) جزو الذئب یغدے بدر الشاۃ فیکبرو یا کلہا

टू

टूटी कमान दो जने डरे।

(सं) धनुर्भङ्गे द्वयोर्भयम्। (अं) (Lit.) The break of a bow is doubly dangerous.
(उ) ایک تر دو طرف هوتا هے
(फ़ा) جنگ دوسو ارد (अ) الحرب لهطریقان

टूटी की बूटी नहीं।

(सं) भ्रष्टस्य काऽन्या गतिः। मूर्खस्य नास्त्यौषधम्। (अं) What cannot cured, must be endured.
(उ) موت کے آگے کوئي نهیں چلتي
(फ़ा) موت را دوائے نیست (अ) ان الموت الذي تفرون منه فانه ملاقیکم

टूटे पीछे फिर जुड़े गांठ गठीली होय।

(सं) त्रुटितानां सुसन्धाने दृढा ग्रन्थिः प्रजायते। (अं) (Lit.) The torn pieces being tied together the knot become big.
(उ) ناتا ٹوٹے کا تھہ کہاے یہ عیب کبھي نه جاے (फ़ा) پیکان اگر از زخم بیرون آید خلش باقي ماند (अ) ولاتکونوا کا لتي نقضت غزلها من بعد قوة انکاثا

ठ

ठगाने से ठाकुर कहाता है।

(सं) वञ्चितो बुद्धिमाप्नुयात्। (अं) (Lit.) Deception brings wisdom.
(उ) ٹھگانے سے ٹھاکر کہاتا هے
(फ़ा) رر ریزد زرد ر شود (अ) الدرهم بالدرا هم تکسب

ठग जाने ठगही की भाषा।

(सं) शठस्य शाठ्यं शठ एव वेत्ति। (अं) (Lit.) The wickedness of a man may be detected by one who is himself wicked.
(फ़ा) رموز عاشقان عاشق بداند
(उ) چور کو چور خوب پهچانتا هے
(अ) یقیس المرء علي نفسه

ठगाये ठाकुर बजे।

(सं) प्रतारितः शिक्षति पाटवं नरः। (अं) (Lit.) Deceptions

brings money.

(उ) روپیہ سے روپیہ پیدا ہوتا ہے

(फ़ा) زر ریزد زرداز شود (अ) الدراهم با دراهم تکسب

ठठेरे ठठेरे बदलाई ।

(सं) ब्राह्मणो ब्राह्मणं दृष्ट्वा श्ववाहो घुर्घुरायते । (अं) Exchange in kind.

(उ) کائیں کائیں کوے کی آواز ہے

(फ़ा) سخن بد-آواز غیبد است (अ) کماتقول تقال

ठा

ठाकुर चाकर दोऊ नीके ।

(सं) यथा राजा तथा प्रजा । (अं) Like master like man.

(फ़ा) وزیرے چنین شہریارے چنان

(उ) جیسا آیا ویسا چاکر

(अ) العبدعلی خصال مولاہ

ठाढ़ा मारे और आगे धरले ।

(सं) शूराः स्वदोषं नहि गोपयन्ति । (अं) (Lit.) To beat and to cares.

(उ) زبردست مارے اور رونے نہ دے

(फ़ा) دست زور بالا (अ) الملک لمن غلب

ठाढ़ा मारे तो गरीब क्या कोशने से भी गया ।

(सं) बलिनां शासने किं न दुर्बलाः क्रोशितुं क्षमाः ? (अं) (Lit.) Harm to be returned at least with abuse.

(उ) زبردست کا ہاتھ چلے غریب کی زبان (फ़ा) ہر کہ دست ازجان بشوید ہرچہ دردل داردبگوید (अ) اذا یئس الانسان طال لسانہ

ठाले से बेगार भली ।

(सं) अकरणात् किमपि करणं श्रेयः । (अं) (Lit.) Better to be impressed than to remain idle. (उ) خالی بیٹھے شیطان سوجھے

(फ़ा) مردبیکار باشود دزد یاشود بیمار (अ) الکسل باب من الزندقۃ

ठो

ठोकर खावे बुद्धि पावे ।

(सं) बाधां प्राप्तो भवति कुशलः सर्वकार्येषु धीरः । (अं) Failure

is the pillar of success. (उ) تجربہ عقلمندی کی جڑ ہے

(फ़ा) آزمودہ‌کار بازی نخورد (अ) الحکمت بالتجربۃ

ठोकर लगे जब आंख खुले ।

(सं) भवति विज्ञतमः परिबाधितः । (अं) Failure makes one cautious. (उ) ضرورت ایجاد کی جڑ ہے

(फ़ा) حاجت مادر اختراع است (अ) الاحتیاج ام‌الاختراع

डा

डाकनवारो घरो सिर पै फिर लाज कहां खर पै चढ़िवेकी ।

(सं) शोचामि गोपगृहिणी कथमद्य तकम् । (अं) (Lit.) It is not disgraceful to mount upon an ass with the custodian of honour at the back. (उ) اونٹ کی چوری تو کیا نیوھرے نیوھرے

(फ़ा) زدیم بر صف رندان وہرچہ باداباد (अ) المیت لایخاف من القبر

डाकिनी खाय तो मुँह लाल न खाय तो मुँह लाल ।

(सं) मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः । (अं) Once a thief always a thief. (उ) نامی چور مارا جائے

(फ़ा) نام رستم بہ از رستم (अ) تسمع بالمعیدی خیرمن ان تراہ

डू

डूबते को तिनके का सहारा बहुत है ।

(सं) वचनेनापि साहाय्यमापन्नस्य महाबलम् । (अं) Drowning man catches at a straw. (उ) ڈوبتے کو تنکے کا سہارا بہت ہے

(फ़ा) غریق دست اندازد نکا ہے (अ) الغریق یتشبث بالحشیش

डूबा वंश कबीर का उपजा पूत कमाल ।

(सं) कुपुत्रेण कुलं नष्टम् । (अं) (Lit.) Kabir, the renegade had for his son, Kamal, the great saint.

(उ) ڈوبا بنس کبیر کا کہ اوپجے پوت کمال

डूबी कन्त भरोसे तेरे ।

(सं) आशा हि परमं दुःखम् । (अं) (Lit.) To be hoping is

very trying.

(उ) انتظار بڑا آزار ھے

(फ़ा) انتظار بدتراز مرگ است (अ) الانتظار اشد من الموت

डो

डोकरी को और राजकथा से क्या मतलब।

(सं) अधिकारविहीना या चर्चा सा नैव शोभते। (अं) (Lit.) What has an old woman to do with the politics?

(उ) رتي سي جان سرا گز كي زبان (फ़ा) گداے گوشہ نشینی توحا فظا مخروش × رموز مصلحت ملک خسروان دانند (अ) اين انت واين كلامك

डोमन बजावे चपनी जात बतावे अपनी।

(सं) कर्म्मणा ज्ञायते जातिः। (अं) A dog, even if a crowned king, will continue to gnaw a bone.

(उ) كمينہ كو منهہ لگانا اچھا نهيں (फ़ा) باز گردد باصل خود ہرچیز

(अ) كل شئ يرجع الي اصلہ

ढ

ढलती फिरती छाया कभी इधर कभी उधर।

(सं) दशा नराणां परिवर्तते सदा। (अं) The world is shifting from side to side.

(उ) ہر گهڑي منقلب زمانہ ہے يهي دنيا كا كارخانہ ہے (फ़ा) جہان را حالہايكسان نماند (अ) وتلك الايام

لہ نداولہابين الناس

ढा

ढाक के सदा तीन पात।

(सं) अहर्निशं वर्षति वारिवाहः तथापि पत्रत्रितयं पलाशे। (अं) (Lit.) To bear three leaves in every stem is the nature of the *palasha* tree.

(उ) پهاڑ كهودا چوها نكلا (फ़ा) كوہ كندن و كاہ برآوردن

(अ) آلاں كماكان

ढो

ढोल गवांर शूद्र पशु नारी ये सब ताड़न के अधिकारी।

(सं) ताडनाक्षमा[illegible] शूद्राश्च योषितः। (अं) Beat a

drum and it will give out sound. (उ) گڈا پیسنے سے ھي رس

دیتا ہے (फ़ा) اگر نیک بودے سر انجام زن زنان را مزن نام بودے نہ زن

(अ) لاترفع عصاک عن اھلک

त

तजी प्रतिज्ञा मोर मैं तोर प्रतिज्ञा काज।

(सं) अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति। (अं) Sacrifice your interest for other's sake. (उ) توري خاطر همين ٠قدم ہے

(फ़ा) اگر ساقي تو باشي مے تواں خورد (अ) رضاء الحبيب يتقدم علي رضاء

तन तकिया मन विश्राम जहां पड़े वहीं आराम।

(सं) उदारचरितानान्तु वसुधैव कुटुम्बकम्। (अं. (Lit.) To a lofty-minded man every one is a relation.

(उ) جہاں پہتن گئي کملي فقير خانہ هوا (फ़ा) درویش هر کجا کہ شب آمد سرائے اوست

(अ) اين بيت الفقر فهوبيته

तन तजा तो कलन्दर ही राजा।

(सं) त्यक्ते शरीरेऽधिपतिर्मितम्पचः। (अं) Death is destroyer of all cares. (उ) ایک تندرستي اور هزار نعمت

(फ़ा) یک تندرستي به از هزار نعمت (अ) الصحت و الفراغ نعمتان

तन पर नहीं लत्ता भिस्सी मले अलबत्ता।

(सं) नूपुरौ नैव शोभेते वस्त्राभावे हि पादयोः। (अं) Wearing ornaments on a naked body. (उ) کالي گهوڑي بدهوا چار

(फ़ा) یوسف کجا ودسترس پیرزن کجا (अ) ساقي ببتک دقيق فاين تبتاع الرفيق

तय की तेरी हाथ की मेरी।

(सं) वस्तु स्वायत्तमेवाहो जनेभ्यो रोचते सदा। (अं) Plough or not plough, you must pay your rent.

(उ) پهلے اپنا پهر پرایا (फ़ा) آشنائي ملا تا سبق (अ) اللهم اغفرلي

तलवार गिरी और परजा फिरी।

(सं) दण्डो दमयते प्रजाः। (अं) Spare the rod and spoil the child.

(उ) حکومت زور کي ہے

(फ़ा) ریاست بے سیاست نمي باشد (अ) ادب الرياست صعب السياست

तलवार से भी बड़ा बात का घाव होता है।

(सं) अस्त्रादपि कठोराणि दुर्वाक्यानि सतां हृदि। (अं) Pen is mightier than the sword. (उ) چھری کا تیر کا تلوار کا تو گھاو بھرا لگا جو زخم زبان کا رہا ہمیشہ ھرا

तमाम रात पीसा और पारी में सकेला।

(सं) सकृत्स्मा जीवनमेव सञ्चितं वित्तं क्षणाद्भ्रातृगणैर्विभाजितम्।
(अं) Labour without fruit. (उ) رات بھر پیسا اور مٹھی بھر اٹھایا (फ़ा) کوہ کندن وکاہ بر آوردن (अ) الآن کماکان

तबेले की बला बन्दर के सिर।

(सं) भूपस्य दोषेण प्रजा निपीडिता:। (अं) Putting Jack's blame on John's shoulders. (उ) طویلے کی بلا بندر کے سر بی بی کرے باندی پکڑی جاے (फ़ा) بلای طویلا بر سر میمون (अ) العبد یسرق والمولی یضمن

तले घेरा ऊपर सेहरा।

(सं) अन्तः पापं वहिः शौचः। (अं) Cutting at the root, and watering at the top. (उ) تلے گھیرا اوپر سہرا

तख्ती पर तख्ती और मियां जी की आई कमबख्ती।

(सं) ॐ नमः सिद्धं गुरुः पतङ्गम्। (अं) Too many works, but too small hands. (उ) تختی پر تختی میاں جی کی آئی کمبختی

ता

तांत बाजी और राग पहिचाना।

(सं) नेत्रवक्त्रविकारेण गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः। (अं) The straw shows which way the wind blows. (उ) اُنکی چیت سے معلوم ھوا کہ نام بزخان ہے (फ़ा) قیاس کن ز گلستان من بہار مرا (अ) العیان لایحتاج البیان

ताजी मारे तुर्की कांपे।

(सं) अन्यस्य दण्डे हि बिभेति चान्यः। (अं) One is beaten and another is frightened. (उ) تازی مارے ترکی کانپے

ताजी पर बश नहीं तुर्की के कान उमेठे।

(सं) अपराधं स्वयं कृत्वाऽऽश्रितान् ताडयते जनः। (अं) The weak are always oppressed. (उ) آدمی سے هارے تو گدھے کے کان امیٹھے

ताल बजा के मांगे भीक उसका जोग रहा क्या ठीक?

(सं) असंयतात्मना योगो दुष्प्राप्य इति मे मतिः। (अं) A bard is not a saint. (उ) تال بجا کے مانگے بھیک اُسکا جوگ رہا کیا ٹھیک

ताकी न रक्खे वाकी।

(सं) ऋणशेषं न कारयेत्। (अं) Never do things by halves. (उ) طاقی نہ رکھے باقی

ति

तिनके का भारत।

(सं) स्वल्पकारणमाश्रित्य विराट् कर्म्म कृतं महत्। (अं) To make a mole-hill of a mountain. (उ) بات کا بتنگڑ
(फ़ा) قطرۂ شبنم را طوفان نوح ساختن (अ) یقول بحیث الخردل انه قبل حلیمان

तिरिया तेल हमीर हठ चढ़े न दूजी बार।

(सं) सकृत् कन्या प्रदीयते। (अं) Great men never retract their words, or, Great men are as good as their words.
(उ) جان جاتی رہے کیا غم ہے مگر بات رہے (फ़ा) قول مردان جان دارد

तिल गुड़ भोजन नीच मिताई आगे मीठ पाछे कडुआई।

(सं) दिनस्य पूर्व्वार्द्धपरार्द्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्।
(अं) Beware of what looks sweet but has a bitter effect.
(उ) دوں کے ساتھہ ہوتا ہے نفع پہلے ضرر پیچھے

ती

तीन बुलाये तेरह आये।

(सं) शष्कुलीशङ्कमात्रेण किं दूरं योजनत्रयम्। (अं) Sowing the wind, reaping the whirlwind. (उ) تین بلائے تیرہ آئے

तीतर की बोली बटेर क्या जाने।

(सं) विद्वानेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम्। (अं) (Lit.) A crow

cannot sing like a cuckoo. (उ) تیتر کی بیاکیا بٹیر کیا سمجھے

तीन पाव आटा पुल पर रसोई ।

(सं) बह्वारम्भो लघुक्रिया । (अं) Much ado about nothing.
(फ़ा) درخانه آردنے ودر کوچه درتنور
(उ) ذت کا لڈوتا نواب سے یابی
(अ) ماءی بیت۔ دقیق فاین تہتاع الرقیق

तीरथ गये मुड़ाये सिद्ध ।

(सं) तीर्थंगो मुण्डनात् सिद्धः । (अं) Veni vedi vici.
(उ) تیرتھ گئے مڑائے سدھ

तीतर के मुँह लक्ष्मी ।

(सं) तित्तिराणां वचः शुभम् । (अं) A trifling thing, but doing a great service.
(उ) تیتر کے منھ لچھمی

तीनों पन नहीं एक समान ।

(सं) न समानाऽखिलाऽवस्था । (अं) (Lit.) Time does not always run smoothly.
(उ) کبھی کے دن بڑے کبھی کی راتیں
(फ़ा) بیک ساعت بیک لحظه بیک دم * دگرگون می شود احوال عالم (अ) احوال الانسان تتغیر فی کل أوان

तीर नहीं तो तुक्का ।

(सं) काले प्राप्तं भवति सुमहत् वस्तुजातं हि तुच्छम् । (अं) Use to the best what little you have.
(उ) تیر نہیں تو تکا

तीन लोक में मथुरा न्यारी ।

(सं) मुरारेस्तृतीयः पन्थाः । (अं) A way peculiar to one.
(उ) یہاں کا باوا آدم ہی نرالا ہے (फ़ा) این خانه تمام آفتاب است (अ) اهل هذه الدار کلهم مختار

तु

तुझको पराई क्या पड़ी अपनी निबेड़ तू ।

(सं) स्वार्थमेव समीहस्व किं परार्थस्य चिन्तया । (अं) Oil your own machine.
(उ) قاضی جی دبلے کیوں شہر کے اندیشہ سے
(फ़ा) هر کسے آن درود عاقبت کار که کشت (अ) لنا اعمالنا ولکم اعمالکم

तुरत दान महाकल्यान ।

(सं) शीघ्रदानं महापुण्यम् । (अं) A thing done in time always proves to be of great use.
(उ) و نقد نه تیره اودهار
(फ़ा) سیلي نقد به از حلواے نسیه (अ) النقد خیر من النسیة

तुलसी क्यारे में भूत भागड़ा ।

(सं) राक्षसो देवमन्दिरे । (अं) There is many a slip between the cup and the lip.
(उ) کوهي مین کریله
(फ़ा) زشت در سلك نکویان نے مایدزشت تر (अ) بین الملائکة ابلیس

तुलसी विलम्ब न कीजिये लेते हरिको नाम ।

(सं) शुभस्य शीघ्रम् । (अं) In doing charitable acts never ask many questions.
(उ) تامل نه چاهئے هے کار ثواب مین
(फ़ा) درکار خیر حاجت هیچ استخاره نیست (अ) الخیر لایوخر

तुलसी मन शुद्ध भये जिनके तब तीरथ तीर रहे न रहे ।

(सं) को ह्यर्थः तीर्थवासेन शुद्धे चित्ते विपश्चिताम् । (अं) Pure mind is the holiest shrine.
(उ) سراپا پاک هین.دهوئے جنهون نے هاتهه دنیاسے نهین حاجت که وه پاني بهائین سر سے پاؤن تک (फ़ा) پاکي پاک دل است
(अ) الطهارت طهارت القلب

तुलसी हाय गरीब की कभी न निष्फल जाय । मुए ढोर के चाम से लोह भस्म हो जाय ।

(सं) संतापो नैव दीनानां जायते निष्फलो नृप ! (अं) The sigh of a needy never goes in vain.
(उ) غریب کي آه بري هوتي هے کسي دل کا ظالم.ستانا برا هے (फ़ा) بترس آزاه مظلومان که هنگام دعا کردن اجابت از رحق بهراستقبال می آید (अ) اتق دعوت المظلوم فانه لیس بینها و بین الله حجاب

तू.

तू चाहे मेरे जाये को मैं चाहूं तेरी खाट के पाये को ।

(सं) पुरुषः पुत्रकामोऽस्ति भार्य्या संयोगकामिनी । (अं) Ill requited love..
(उ) جهان تمهارا پسینه گرے وهان میرا خون
(फ़ा) من شوا حاجی بگویم تو مرا حاجی بگو (अ) ان تکرمني اکرمک

तू डाल डाल मैं पात पात ।

(सं) न निर्दलो भाद्रपदो हि श्रावणात् । (अं) Who can teach the wise ?
(उ) کیا سکھایگا سکھانا تو مجھسے سیکھا جاے
(फ़ा) حکمت به لقمان آموختن ۔ (अ) اتعلم الطب لجالینوس

ते

तेली का तेल जरे मशालची का सिर दुखे ।

(सं) परस्य वित्तव्ययमपि लोके कृपणः सोढुं न शक्नोति । (अं) To carp at other's nobleness.
(उ) پھوڑا کہیں هو آماس کہیں
(फ़ा) مدعی سست گواه چست (अ) الشاهد حاضر يدعي وصاحب الحق غايب يختفي

तेली जोड़े पली पली मेहमान लुटावे कुप्पा ।

(सं) शतं सुवर्णकारस्य लौहकारस्य चैककम् । (अं) It is easy to be generous with other people's money.
(उ) تیلی جوڑے پل پل مہمان لٹاوے کپا (फ़ा) تدبیر کند بنده تقدیر زند خنده
(अ) التقدير يضحك على التدبير

तेरी कान कै तेरं धनी की कान ।

(सं) त्वं माननीय उत ते प्रभुस्स्वयम् । (अं) Realisation is better than explanation.
(उ) حمایتی کے گدھے عراقی کے لات مارے
(फ़ा) گوساله بزور میخ می جهد (अ) الوسيلة نعم الطاقة

तेरी गति जानी ना पड़े ।

(सं) अगम्या गतिस्ते प्रभोऽवर्त्ततेऽलम् । (अं) God only knows His ways.
(उ) خدا کی باتیں خداهی جانے
(फ़ा) علم غيب خاصه خدا است (अ) الغيب عند الله

तेरी माया तेरेही आगे ।

(सं) त्वन्माया तव सान्निधौ । (अं) (Lit.) To present one with what has been given by him.
(उ) آپکی جوتیونکا صدقه
(फ़ा) خر خواجه بهترین از خواجه (अ) منك ومن قدمك

तेरे मन के लगाये हर पावे जो तू या विधि मन को लगावे ।

(सं) भक्त्या तुष्यति माधवो नहि गुणैर्भक्तिप्रियो माधवः ।

(अं) Hand with work and heart with God.

(उ) دلکو هزار فکر ونگ‌ودو لگي رهے * پر عشق شرط هے کہ اُدھر لو لگي رهے

(फ़ा) دست بکار و دل بیار (अ) یدک مکفول و قلبک مشغول

तेरो राम बसत तोरे मन में तू काहे डोलत है बन में।

(सं) ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन! तिष्ठति। (अं) Seek God within.

(उ) کیسي مسجد کیسا مندر جب دیکھو جب دل کے اندر

(फ़ा) یار درخانہ وما گرد جہان میگردم (अ) وفی انفسکم افلا تبصرون

तेल देखो तेल की धार देखो।

(सं) सर्वतो वीक्ष्य कर्त्तव्यम्। (अं) Observe which way the wind blows.

(उ) دیکھئے اونٹ کس کروٹ بیٹھے

(फ़ा) دیدہ باید کہ شتر بکدام پہلوبہ نشیند (अ) ذهب الهم بموت الشات

तै

तैरेगा सो डूबेगा।

(सं) यस्तरति स एव निमज्जति। (अं) He who swims must be ready to be drowned, or, No rose without a thorn.

(उ) جو چڑھیگا وہ گریگا (फ़ा) هر کمالے را زوالے (अ) رب صا بعد يقاعد

तो

तोको परि न मोको आपदा।

(सं) तवास्ति चिन्ता न ममास्ति दैन्यम्। (अं) (Lit.) It would be harmful neither to you nor to me.

(उ) تم روٹھے هم چھوٹے (फ़ा) خس کم جہان پاک

था

थाप मार मुँह डोरा तो राखवो।

(सं) स्वयमक्षिणी भङ्क्त्वाऽन्धो भवसि। (अं) (Lit.) There must be consistency even in practising deception.

(उ) طمانچہ مار کے منھ اپنا سرخ رکھتے هین (फ़ा) با آنکہ سیہ شد دلم از جور فلک ×

خود را بہ طمانچہ سرخ روي دارم (अ) اخفاء الشدايد من المروة

थु

थुर मोली और बहुत दुधारी ।

(सं) स्वल्पव्ययेन सुन्दरि ! ग्राम्यजनो मिष्टमश्नाति । (अं) (Lit.) Thing must be good, but the price must be small, or, Much gain but little pains. (उ) آم کے آم اور گٹھلي کے دام
(फ़ा) کم خرچ بالا نشین (अ) قليل البضاعة كثير المنفعة

थू

थूककर चाटना अच्छा नहीं ।

(सं) कृत्वा प्रतिज्ञां न विलोपयेताम् । (अं) It is mean to go back on one's own word. (उ) اگل کر کیون نگلتے ہو

थूक में सतू नहीं सनता ।

(सं) नैव नैशेन हैमेन पिपासा शाम्यति क्वचित् । (अं) (Lit.) Dew drops do not quench thirst. (उ) تھوک سے ستو نہین گیلا ھوتا ہے

थे

थेगली कहां लगा दूं फाटे आसमान को ।

(सं) छिद्रेष्वनर्था बहुली भवन्ति । (अं) (Lit.) The sky rent asunder, cannot be mended back, or, the world cannot be fenced. (उ) ایک دشمن سر سے ٹالن دوسرا پیدا ھوا
(फ़ा) تن شده جمله داغ داغ پنبه کجا کجا نهم (अ) اعيي الداء الدواء

थो

थोड़ेही बोलने में सार है ।

(सं) सत्याय मितभाषिणाम् । (अं) A quiet tongue shows a wise head. (उ) کم بولنا عقلمندي کي نشاني ہے
(फ़ा) کم گفتن نشان خرد مندي است (अ) اذاتم العقل نقص الكلام

थोड़ेही में पाइये सब बातन को सार ।

(सं) अल्पाक्षरं नैकविधार्थबोधकम् । (अं) A few words, but

contain the gist of the whole. (उ) دیگ میں سے ایک ہي چاول دیکھا جاتا ہے (फ़ा) مشتے نمونہ از خروارے (अ) القلیل یدل علی الکثیر

थोड़ी पूँजी खसमै खाय ।

(सं) पल्लवग्राहि पाण्डित्यमुपहासस्य कारणम् । (अं) Small capital brings no profit. (उ) تھوڑي پونجي خصمے کھائے

द

दगा किसी का सगा नहीं ।

(सं) विश्वासघातेन समं न पातकम् । (अं) A traitor is not a well-wisher. (उ) جو کوئی کسیکے لئے کنواں کھودیگا خود اسمیں گریگا (फ़ा) تو چاہِ کندۂ دیگر کہ مردم را براندازي * قسي ترسي ازان روز یکہ خودرا درمیان بیني (अ) من حفر بیرا لاخیہ فقد وقع فیہ

दबे पर सब कोई चोट करता है ।

(सं) दैवो दुर्बलघातकः । (अं) The weak has always to suffer oppression. (उ) دبي بلي کتے پر حملہ کرتي ہے (फ़ा) نداني کہ چون گربہ عاجز شود * بر آرد بچنگال چشم پلنگ (अ) لمسور مغلوب یصول علی الکلاب

दया धर्म्म को मूल है ।

(सं) दयामूलो मतो धर्म्मः । (अं) (Lit.) Mercy is the root of virtue. (उ) رحمدلي خوب ہے (फ़ा) رحمداي سراسر نیکو است (अ) ارحموا ترحموا اغفروا یغفرلکم

दरिया बहा जाता है हाथ धो री ।

(सं) मयैव सर्व्वे निहताः पूर्वमेते निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ।

(अं) Make hay while the sun shines.

(उ) بہتے دریا ہاتھ دھو لو (फ़ा) بدنیا تواني کہ عقبیٰ خري * بخر جان من ورنہ حسرت بري (अ) الدنیا مزرعۃ الاخرۃ

दरिद्रता को मूल एक आलस बखानिये ।

(सं) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः । (अं) Sloth is the mother of poverty. (उ) ملتي نہیں کاہلي سے دولت (फ़ा) کاہل و جود کو ہر دو ... مردود (अ) الکسلان نصیبہ الحرمان

दरजी की सुई कभी गजी में कभी किनखाब में।

(सं) साधूनां चरणद्वन्द्वं कदाचिच्चक्रवर्तिभिः। पूजितं स्यात् कदाचित्तु निर्धनैर्गृहवासिभिः। (अं) Good or bad, all equal in the eyes of a saint. (उ) درزي کی سوئي کبهي گزي مين اور کبهي کمخواب مين

दबी बिल्ली चूहे से कान कटाती है।

(सं) प्रबले दुर्बले जाते दुर्बलः प्रबलायते। (अं) The fallen lion is kicked by jackals. (उ) غرضمندونکو دينا لازم هے

(फ़ा) گردن بے طمع بلند بود (अ) الامين آمن والخائن خايف

दमड़ी की बुलबुल टका हलाली।

(सं) अल्पस्य हेतोर्बहुहातुमिच्छति। (अं) Much cost, little gain. (उ) دمڑي کي مرغي ٹکا حلالي

(फ़ा) آفتابه خرج لحم (अ) كراية المال ازيدءاے راس المال

दया धर्म्म नहीं तन में मुखड़ा क्या देखे दर्पण में।

(सं) येषां न विद्या न तपो न दानं न चापि शीलं न दया न धर्म्मः। ते मर्त्यलोके भुवि भारभूताः मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति। (अं) Vain is life devoid of virtue. (उ) سيرت نهين تو صورت کس کام کي

(फ़ा) رحمدلي سراسر نيکوست (अ) ارحموا تراحموا اغفروا يغفرلكم

दया बिन सन्त कसाई।

(सं) हिंस्रा विद्यां विना विप्राः साधवश्च दयां विना। (अं) (Lit.) A saint without mercy is no better than a butcher.

(उ) رحمدلي خوب هے (फ़ा) رحمدلي سراسر نيکوست (अ) ارحموا تراحموا اغفروا يغفرلكم

दमड़ी न कौड़ी रानी से मटकौअल।

(सं) धर्म्मस्य कणिका नास्ति स्वर्गं इच्छति वाटिकाम्। (अं) (Lit.) Desirous of buying a kingdom though having not a farthing in purse. (उ) دمڑي نه کوڑي راني سے مٹکول

दा

दाता दाता मर गये रह गये मक्खीचूस।

(सं) कृपणा अत्र जीवन्ति दातारो हि दिवंगताः। (अं) (Lit.) The

close-fisted are living while the charitable have departed.

(उ) گھوڑے گئے گدھوں کا راج آیا (फ़ा) آدمیان گم شدند ملک خدا خرگرفت

(अ) مات الناس وبقي الخناس

दादू दावा छोड़ दे निरदावा दिन काट । केतेक सौदा कर गये पनसारी की हाट ॥

(सं) त्यक्त्वाऽधिकारं निष्कामः समयानतिवाहय । सकामा बहवो हट्टे कृत्वा विनिमयं गताः । (अं) Attachment is foolishness in this mutuable world.

(उ) بازار کی مٹھائی جسنے پائی اسنے کھائی (फ़ा) زل دنیا چون عروس آراستست * هر صباحے شوئے دیگر خواستست (अ) ازار الحمام من اتزاتزر

दान वित्त समान ।

(सं) दानं देयं यथाशक्ति । (अं) Charity is wealth.

(उ) غریب کی کوڑی امیر کی اشرفی برابر ہے (फ़ा) صبر درویش به زبذل غني

(अ) الدرهم من يدالعسر كالقنطار من الموسر

दानलेनवारे नाहिं प्राण लेनवारे हैं ।

(सं) सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा मानधनापहः । कन्याराशिस्थितो नित्यं जामाता दशमो ग्रहः । (अं) A discontented friend is a source of much trouble.

(उ) مردونکا وار بھي کہیں خالی جاتا ہے

(फ़ा) شمشیر مردان خالي نه باشد (अ) ضربة الشجاع يجلب الندع

दाने बिखराने जहां जाना ज़रूर है ।

(सं) भाग्यं हि जीवान् नयते दशान्तरम् । (अं) One must follow the leading of fate.

(उ) آب ودانه زورآور ہے باقی بہانه

(फ़ा) در شے سے برد آدمي را بزور * یکے آب ودانه دگرخاک گور (अ) وماتدري نفس ماذا تكسب غداوماتدري نفس باي ارض تموت

दाता दे भण्डारी का पेट फटे ।

(सं) ददत्युदाराः कृपणा रुदन्ति । (अं) (Lit) The gift delighteth the giver, but paineth the servant.

(उ) تیلی کا تیل جلے مشعلچي کا دل جلے (फ़ा) سخي سست گواه چست (अ) الشهد حاضر يسعى و صاحب الحق غايب يتخفى

दाई से पेट नहीं छिपना ।

(सं) सवयस्कैश्च मर्म्मज्ञैः सार्द्धं गोप्यं न गुह्यते । (अं) No Feigning of sickness before the doctor. (उ) دائي سے حمل نہين چهپتا

(फ़ा) داناي نہان ,آشکا را (अ) علم الغيب وا لشهادت

दालभात में मूसरचन्द ।

(सं) सिद्धेऽन्नव्यञ्जने जाता अन्ये विघ्नविधायका । (अं) Fly in the pudding.

(उ) دال بهات مين موسر چند

दि

दिनकर की तीन दशा होत एक दिन में ।

(सं) इहैव दृष्टानि मयैव तानि जन्मान्तराणीव दशान्तराणि । (अं) The world is shifting from side to side.

(उ) ہے بہار باغ دنيا چند روز

(फ़ा) گاہے چنين گاہے چنان

(अ) و تلك الايام نداو لهابين الناس

दिल मिले की यारी ।

(सं) समानशीलव्यसनेषु सख्यम् (अं) Love is the union of hearts.

(उ) دو دل راضي تو كيا كريگا قاضي

(फ़ा) زن راضى شوهر راضى تف برانديش قاضى

(अ) المراة را ضيته و البعل راض فمابال قضاء القاضى

दिया न बाती बांदी फिरे इतराती ।

(सं) वस्त्रं न भूषणं देहे दासी लक्ष्मीव मन्यते । (अं) An ounce of meal and a kitchen upstair.

(उ) گره مين كوڑي نہين بازار مين سير

(फ़ा) درخانه ارزنے ودر كوچه دوتلوز

(अ) مافى بيتك رقيق قاين متاع الرقيق

दिये का प्रकाश स्वर्ग तक है ।

(सं) पुण्यप्रकाशो हि महान् समुज्ज्वलः । (अं) It is divine to give in charity.

(उ) ديے كى روشنى عرش تلک ہے

(फ़ा) صدقه دادن رد بلاست (अ) الصدقة ترد البلاء

दिन ईद रात शब्बेरात ।

(सं) दिवाऽनन्तव्रतं प्रोक्तं रात्रौ कृष्णाष्टमी मता । (अं) Feast in day time, and a wake in the night. (उ) دن عیدرات شبرات

दिल से दिलको राह है ।

(सं) वेद्यश्चाऽन्यमनो निजेन मनसा मार्गो यतस्तस्य तत् । (अं) Heart answers heart. (उ) دل اسے دل کو راہ ہے

दिल को करार तब सूझे त्यौहार ।

(सं) सर्वारम्भास्तण्डुलप्रस्थमात्राः । (अं) If the heart is sad the world is sad. (उ) دل میں قرا ر نہیں بیوپار سوجھتا ہے

दिवाली के चोखे से पंला मोटा नहीं होता ।

(सं) अन्नं पुष्टिकरं नैव जायते समये न यत् । (अं) Sumptuous eating one day does not make one fat.

(उ) دیوالی کے چوکے سے پلہ موتا نہیں ہوتا

दिया तले अन्धेरा ।

(सं) स्वाधिकारं न वेत्तीह पण्डितोऽपि बुधाग्रणीः (अं) It is darkest under the lamp. (उ) چراغ کے تلے اندھیرا

(फ़ा) پائی چراغ تاریک میباشد (अ) یکسو الناس واستہ عاریۃ

दिल जाने सो ही दिलदार ।

(सं) चित्तज्ञा दुर्लभा लोके । (अं) True friend is he who feels for me. (उ) دل ہے جانے سوھی دلدار

दु

दुख पीछे सुख होत हैं ज्यों निशि बीते भोर ।

(सं) सुखं हि दुःखान्यनुभूय जायते घनान्धकारेष्विव दीपदर्शनम् ।

(अं) There is no joy without alloy. (उ) کد ہے رنج کے بعد راحت غرور (फ़ा) ھر شے را روزے تیرے است (अ) ان مع العسر یسرا

दुख मिटीया राम बिसरीया ।

(सं) यावद्दुःखं तावद्रामस्मरणं न तु दुःखापगमे । (अं) Danger

past God forgotten.

(उ) غرض نکلی آنکھ بدلی

(फ़ा) چون مصیبت رسد بحق نالد (अ) اذا مسکم الضر فالیه تجرؤن

दुनियां देखत भूली का तमाशा है।

(सं) दृष्टा विस्मरणं यस्मिन् जगदेतत् कुतूहलम्। (अं) The world is a play of a magician.

(उ) هستی رنگ گلستان جہان کچھ بھی نہیں

(फ़ा) دنیا هیچ است وکار دنیا همه هیچ (अ) الدنیا ساعت ولیس فیها راحت

दुबधा में दोऊ गये माया मिली न राम।

(सं) न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत् संसारविच्छित्तये स्वर्गद्वार-कपाटपाटनपटुर्धर्म्मोऽपि नोपार्ज्जितः। नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिङ्गितं सन्दिग्धस्य सुखं न जातमिह मे सांसारिकं वा परम्। (अं) Between two stools we come to the ground.

(उ) دونوں دین سے گئے پانڈے حلوا ملا نہ مانڈے (फ़ा) در آب جنبان صورت درست نمی ماند (अ) مذبذبین بین ذلک

दुबली और दो अषाढ़।

(सं) एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवार्णवस्य। तावद्द्वितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेष्वनर्थो बहुली भवन्ति। (अं) Woe to the vanquished.

(उ) مرے کو مارے شاہ مدار

(फ़ा) مصلحت زده را از هر طرف سنگ می آید (अ) المادة الفاسد ینزل علی عضو ضعیف

दुबली गाय के बगायें घणी।

(सं) दुर्बले हि बहुविघ्नसम्भवः। (अं) The weakest goes to the wall.

(उ) مرے پر سو درے

(फ़ा) زده را می توان زد (अ) المادة الفاسدة تنزل علی عضو ضعیف

दुराये दुरै नहीं नाहको नेह सुगन्ध की चोरी।

(सं) नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम्। (अं) Love and cough cannot be hidden.

(उ) نہیں چھپتی محبت اور خوشبو

(फ़ा) عشق و مشک پنہان نمی ماند (अ) من سرق الملک فقد اجزی نفسه

दुबले मारे शाहमदार।

(सं) दैवो दुर्बलदुःखदः। (अं) The weak are oppressed even

by the fate. (उ) دبلے کو مارے شاہ مدار

(फ़ा) نزلہ برضعیف میریزد (अ) المادۃ الفاسدۃ ینزل علے عضوضعیف

दुधैली गाय की लात भली ।

(सं) प्रमोहिं भ्रूकुटीभङ्गः सहन्ते सेवकाः सदा । (अं) Where there is gain, one does not mind pain. (उ) مطلب کے وقت مصیبت بھی راحت معلوم ہوتی ہے (फ़ा) گرد گلہ تو توتیاے چشم گرگ

(अ) الوزيت دون المرام نعمت الراحۃ

दू

दूध दही खानें से मतलब कि गाय भैंस से ।

(सं) भोज्यमाम्रफलं किन्ते तत्तरूणाञ्च संख्यया । (अं) I want fruit, I have nothing to do with the tree.

(उ) آم کھانیسے کام یا پیڑ گننے سے (फ़ा) خربوزہ بخور ترا با فالیز چہ کار

(अ) کل البطیخ ولاتسال عن زبانہا

दूल्हा केही साथ बरात ।

(सं) शिष्याश्च गुरुसन्निभाः (अं) Light is the life of lamp.

(उ) بے میرباري ابتر (फ़ा) دیوانہ کجا باشد درکوہ و بیابانہا

(अ) مہمانکن اکن

दूर के ढोल सुहावने ।

(सं) अपरिचिते महानादरो भवति । (अं) Distance lends enhancement to the view. (उ) خوان بڑا خوان پوش بڑا کھول دیکھو تو آدھا بڑا (फ़ा) نام کلاں و دہش ویران (अ) اسمع جعجعۃ ولاري طحنا

दूध का जला छांछ को फूंक फूंक कर पीता है ।

(सं) सर्पदष्टा मनुष्या हि रज्जुतोऽपि च विभ्यति । (अं) The burnt child dreads the fire, or, The ill-used man is evercautions.

(उ) سانپ کا کاٹا رسي سے ڈرتا ہے (फ़ा) مار گزیدہ از ریسمان میترسد

(अ) لا یلدغ العاقل من حجر واحد مرتین

दे

देखः देखी साधे योग छीजे काया बाढ़े रोग ।

(सं) अनुकृत्य जनं कञ्चित् योगाभ्यासेन रुग्णता । (अं) (Lit.)

Performance of Yoga without the help of a *guru* often-times brings on disease. (उ) جسکا کام اسی کو چھاجے اور کرے تو ٹھینگا باجے

(फ़ा) ہر کارے و ہر مردے ۔ (अ) کل میسر لما خلق لہ

देखें कैसे गंवार आवें और कैसी पैंठ भरे।

(सं) मेला मूर्खैः परिप्लुता। (अं) There is many a slip between the cup and the lip. (उ) دیکھئے اونٹ کس کروٹ بیٹھے

(फ़ा) دیدہ باید کہ شب حاملہ فرداچہ زاید (अ) انتظروا بما نزل بہ القضاء

दे गया सो लेगया छोड़ गया सो खो गया।

(सं) यद्दत्तं हि दरिद्रेभ्यो भुक्तं यच्च दिने दिने। तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि। (अं)(Lit.) Charity is real hoarding, and hoarding is real waste. (उ) کھائے کھلائے اسکا بدلہ خدا سے پائے

(फ़ा) خدا بر تو پاشد تو بر خلق پاش (अ) انفق تنفق

देव जाने अपनी सी देव।

(सं) देवो भूत्वा देवं यजेत्। (अं) Be good, and everybody will appear good to you. (उ) چور کو چور خوب پہچانتا ہے

(फ़ा) ولی را ولی می شناسد (अ) یقیس المرء علی نفسہ

देशवाली गधी और पूरबी चाल।

(सं) भारतीयो जनो भाषामाङ्गलीयां प्रभाषते। (अं) (Lit.) A Westerner by birth, but following the style of the East.

(फ़ा) کوری و نظر بازی (उ) صورت چڑیلوں کی مزاج پریوں کیسا

(अ) وجہ وجہ الغول وطلب لباس الحور

देसां देसां ढार कुलां कुलां व्यवहार।

(सं) भवन्ति भिन्नाः कुलदेशरीतयः। (अं) Many men, many minds, or, Different men have different tastes.

(फ़ा) ہر ملکے و ہر رسمے (उ) ہر شہر کا جدا طریقہ ہے

(अ) بکل بلدۃ عرف

देहरी को दीपक ज्यों घरको औ आंगन को।

(सं) देहलीदीपकन्यायः। (अं) (Lit) A lamp over the threshold belongs neither to the inside room or the outside yard, or, It is neither fish nor flesh. (उ) دھوبی کا کتا نہ

(फ़ा) سگ کازرنه درخانه نه برمه خوب گهر کا نه گهات کا

(अ) لاالی هؤلاء ولاالی هؤلاء

देश चोरी परदेश भीख।

(सं) वरं देशचौर्य्याद्विदेशेषु भिक्षा। (अं) Position and honour to be aimed at more in one's own country than elsewhere. (उ) دیس چوري پردیس بهیک

देह धरे का दण्ड है सब काहू को होय।

(सं) शरीरं व्याधिमन्दिरम्। (अं) The ills of the flesh are for all heirs of the flesh. or, To be born is a punishment.

(उ) دیهه دهرے کا دنڈ هے سب کاهوکو هوے

देखी तेरी कालपी बावनपुरा उजाड़।

(सं) दृष्टा ते नगरी नाथ! या हि सर्व्वत्र निर्जना। (अं) Tall talks or, Much talk little worth. (उ) اپنا گهر دیکها هے

(फ़ा) رقل بندي از تر کي مزاج نترسد (अ) العليل الهزم لايغرغه صورت العلل

दो

दो तो चून के भी बुरे होते हैं।

(सं) संहतिः श्रेयसी पुंसाम्। (अं) Unity is strength, or Unity is the bond of friendship. (उ) جماعت کرامات هے

(फ़ा) دو تن یک شود بشکنند کوه را * پرا گندگي آرد انبوه را (अ) يد الله ورق الجماعت

दोष कहा वा कुब्जा को सखी अपनो श्याम खोयो।

(सं.) तस्या न दोषस्तु हृतः प्रियो मे। (अं) Thy coin is base, why blame the dealer. (उ) اپنا دام کهوتا تو پرکهنے والے کا کیا دوش

(फ़ा) گر نه بیند بروز شپره چشم * چشمهٔ آفتاب را چه گناه (अ) الزیوف زیوف فما یصنع الناقد

✓**दोनों दीन से गये पाण्डे हलुआ मिले न माण्डे।**

(सं) इतो भ्रष्टस्ततो भ्रष्टः। (अं) Between two stools, and you come to the ground. (उ) گئے دونوں جهان کے کام سے ... ادهر کے هوے

نه اودهر کے هوے * نه خداهي ملا نه وصال صنم نه ادهر کے هوے نه اودهر کے هوئے

(फ़ा) دراب جلبان صورت درست نمي ماند (अ) مذبذ بين بين ذالک

दोनों हाथों में लड्डू हैं।

(सं) हत्वा वा प्राप्स्यासि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्। (अं) In clover.

(उ) دنوں هاتهه مين لڈو هيں

दोनों घर का पहुना भूखा मरे अखीर।

(सं) इष्टदेवो न यस्यैकस्तस्य कार्य्यं विनश्यति। (अं) The guest of many hosts often starves. (उ) دو کشتيوں ميں پانوں رکهنےوالا ضرور دوبيگا

ध

धन का धन गया मीत की प्रीति गई।

(सं) यदीच्छेद्विपुला प्रीतिस्त्रीणि तत्र न कारयेत्। विवादो ह्यर्थसम्बन्धः पश्च.द्दाराभिभाषणम्॥ (अं) Lend money and lose your friends.

(उ) گره سے دينا دشمن بنانا

(फ़ा) قرض مقراض محبت باشد (अ) القرض مقراض المحبت

धन दे तनको राखिये तन दे रखिये लाज।

(सं) धनैः शरीरं परिरक्षणीयं यशस्तु रक्ष्यं तनुना धनैश्च। (अं) Health is better than wealth; and death is better than disgrace.

(उ) آبرو جگ ميں رہے تو بادشاه بهي پوچهے (फ़ा) مردن بنام به که بود زندگی به ننگ (अ) الموت في عز خيرمن موت في ذل

धन ले कोई धर्म हारे कोई।

(सं) त्यजन्ति साक्षिणो धर्म्मं गृह्णन्ति धनिनो धनम्। (अं) One suffereth the pain, another maketh the gain. (उ) کاٹے بازو نام تلوار کا

(फ़ा) کوهرا فرهاد کند و لعل را پرويز يافت (अ) الموت في عز خير من موت في ذل

धनवन्ती के कांटा लगा दौड़े लोग पचास। निर्धनियां गिरा पहाड़ से कोई न आया पास॥

(सं) यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः। यस्यार्थाः स पुमाँल्लोके निर्धनस्य न कश्चन॥ (अं) Wealth brings friends.

(उ) صدا طوطی کي سنتا کون هے نقارخانه مين (फ़ा) قهر درويش بجان درويش (अ) [illegible]

धर्म की जड़ सदा हरी ।

(सं) धर्म्ममूलं न शुष्यति । (अं) (Lit.) The root of religion is ever green. (उ) روپیه ﻲ ﺓﻌﺎل ﺗﺎل دے و ﺑﺎل
(फ़ा) صدقه دادن رد بلا است (अ) الصدقات تردد البلاء

धर्म्म धीरा पाप उतावला ।

(सं) दीर्घसूत्रायते धर्म्मे पापे शीघ्रायते भृशम् ॥ (अं) (Lit.) Virtue is always steady while vice is restless. (उ) بری خبر جلد پهونچ جاتی هے (फ़ा) آوازۂ مرگ زود میرسد (अ) الصوت المذر یسمع من بعید

धरम का धरम करम का करम ।

(सं) एकः पन्थाश्च कार्य्ये द्व । (अं) Work and worship combined. (उ) دهرم کا دهرم کرم کا کرم

धनि रहीम जल पङ्क को लघु जिय पियत अघाय । उदधि बड़ाई कौन है जगत् पियासो जाय ।

(सं) क्षुद्रः परेषां हितसाधको वरं यस्माद्धितं नो न वरं महानपि ।
(अं) Vain is greatness if it profits none. (उ) جو بنده نوازي کرے جان اس په فدا هے * بے فیض اگر یوسف ثانی هے تو کیا هے (फ़ा) آتش زن دران خانه که دودش کسے نه بیند (अ) خیر الناس نیفع الناس

धी

धीरज सुधारे कारज ।

(सं) धैर्य्येण सम्पद्यत एव कार्य्यम् । (अं) Patience leads to success. (उ) صبر کا پهل میٹها هوتا هے (फ़ा) صبر تلخ است و لیکن بر شیرین دارد (अ) الصبر مفتاح الفرج

धू

धूल पड़ी वा काम में एक चित्त दो ठौर ।

(सं) चित्ते द्वैविध्यमापन्ने कार्य्यभ्रंशो भवेद्ध्रुवम् । (अं) One man cannot please two masters. (उ) ایک نوکر دو آقا کی خدمت نهین کر سکتا (फ़ा) یک مرغ دو جا کباب نمی شود (अ) لا یصدق الرجل علی اشکدون

धो

धोबी का छैला आधा उजला आधा मैला ।

(सं) अष्टम्याञ्चैव कृष्णायामर्द्धं शुभ्रा भवेन्निशा । अर्द्धं मलीमसा भाति रजकस्य शिशुर्यथा । (अं) (Lit.) The child of laundress is partly clean and partly unclean. (उ) آدھا تیتر آدھی بٹیر
(फ़ा) هیچ کاره و همه کاره (अ) مثل النعامة لاطير لاجمل

धोबी का कुत्ता घर का न घाट का ।

(सं) त्रिशंकुरिवान्तरा तिष्ठ । (अं) Between two stools and you come to the ground. (उ) راجہ کا روزا دھر کا نہ اودھر کا
(अ) لا الى هؤلاء ولا الى هؤلاء (फ़ा) سگ کازر نه درخانه نه در مشرب

न

नई कहानी गुड़ से मीठी ।

(सं) कस्मै न रोचते नव्या नवोढेव कथा सुधा । (अं) A news is sweeter than a sweet. (उ) نیا گڑ میٹھا ہوتا ہے
(फ़ा) کوزه نو روز آب را سرد دارد (अ) كل جديد لذيذ

नगारा बाज दमामे बाज गये ।

(सं) नो चेत् काले कृतं कार्यमधुनैव विधीयताम् । (अं) They have done their parts and you must mind yours, or, Mind your business. (उ) مرے پر جیسے سو من مٹی ویسے ہزار من
(फ़ा) غرق شده را فریاد چه سود (अ) الميت لايخاف من القبر

नदी किनारे रूखड़ा जब तब होय विनाश ।

(सं) नद्यास्तटे स्थितं वृक्षं कः कियद्रक्षयिष्यति । (अं) (Lit.) The life of a tree on the river bank is always in danger.
(उ) بکرے کی ماں کب تک خیر منائیگی (फ़ा) دیگ چوبی دگربار بر دیگدان نمی آید (अ) الكذب مهلك

न नौ मन तेल होगा न राधा नाचेगी ।

(सं) न नर्त्स्यति यतो राधा न तैलं नव मण्डिका । (अं) A bad workman quarrels with his tools. (उ) ناچ نہ جانے آنگن ٹیڑھا
(फ़ा) رقص کردن خود نداند صحن را گوید کج است (अ) من لم يعلم يحتال

नमकहरामी नर से तो कूकरही भलो है।

(सं) कृतघ्नात् कुक्कुरो वरः। (अं) (Lit.) A dog is better than an ungrateful man. (उ) بیوفا آدمی سے کتا اچھا

(फ़ा) سگ حق شناس به از مردم ناحق شناس * سگ بهتر ازآن کس که وفادار نه باشد (अ) الکلب الشکور خیر من الانسان الغدور

नमे सो भारी होय।

(सं) गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते। (अं) (Lit.) Down bends the tree when fruits come upon it. (उ) بھاری هی پڑکر جهکتا ہے

(फ़ा) نهد شاخ پر میوه سر بر زمین (अ) من تواضع وقر و من تعاظم حقر

नया योगी कुल्लन पर जटा।

(सं) नूतनः पण्डितो वाचां विस्तारं कुरुते भृशम्। (अं) Where there is truth there is no show. (उ) نیا نوکر هرن کے سینگ

اٹھاتا ہے (फ़ा) ملازم نو تیز رود (अ) کل جدید لذید

नर्मदा के कङ्कर सबही शिवशङ्कर हैं।

(सं) सर्व्वे राजकुलोत्पन्ना नृपायन्तेऽपि निर्धनाः। (अं) (Lit.) Every particle of a holy thing is also holy.

(उ) لنکا میں سب هی ستر ستر گز کے (फ़ा) این خانه تمام آفتاب است

(अ) اهل هذه الدار کلهم مختار

नवनि नीच की अति दुखदाई।

(सं) नमनं नीचजनानामत्यन्तं दुःखदं भवति। (अं) (Lit.) It is painful to bow one's one head down before an inferior.

(उ) دشمن کی چاپلوسی پر هرگز نه جائے (फ़ा) بر تواضعهای دشمن تکیه کردن ابلهی است (अ) من اعتبر بکلام عدوه نهواعدی لنفسه

नव लावे तेरह की भूख।

(सं) आशावधिं को गतः। (अं) The more one gets the more one wishes to get. (उ) اسی کی آمدنی چوراسی کا خرچ

(फ़ा) خرج باندازه دخل کن (अ) کلوا واشربوا ولا تسرفوا

न रहे बांस न बजे बांसरी।

(सं) मूलाभावे कुतः शाखा। (अं) No rope without hemp.

(उ) نه رهے بانس نه بجے بنسی

नदी नाव संयोग।

(सं) समागमो दैववशेन जायते। (अं) Fortuitous meeting.

(उ) ندی ناو سنجوگ

नये चिकनियां अरण्डी का फुलेल।

(सं) एरण्ड तैलेन नवो विलासी कृतार्थमात्म नम ो हि वेत्ति। (अं) (Lit.) Beginners are mindful of external finish.

(उ) نیا نوکر ہرن کے سینگ اکھوتا ہے

नदी में रहकर मगर से वैर।

(सं) नद्यां निवासो मकरेण वैरम्। (अं) To live in the water and to be at war with shirk.

(उ) پانی میں رہنا مگر مچھ سے بیر

(फ़ा) من تقل الے السماد رجع الي نمه (अ) هر که با ولات دژ ورنجه کرد * ساعد سیمین خودرا رنجه کرد

नमक का सहारा ही बहुत है।

(सं) सहायताऽल्पाऽप्यधिकैव मन्यते। (अं) A trace of leaven leaveneth all.

(उ) نمک کا سہارا ہی بہت ہے

नई नाइन बांस का नहन्ना।

(सं) खड्गः श्रोत्रे नवो योद्धा। (अं) A new workman with a strange tool.

(उ) نئے شوقین عجیب سی گجر

नया नौ दिन पुराना सब दिन।

(सं) प्राचीनं नूतनाद्वरम्। (अं) The new may be nine days' wonder, but the old is for good.

(उ) نیا نو دن پرانا سب د

नक्कारखाना में तूती की आवाज़।

(सं) हस्तिसङ्घे पिपीलिका। (अं) (Lit) A little sound, however sweet, is drowned under a loud one.

(उ) نقارخانہ میں طوطی کی آواز (फ़ा) لاصنیاد لسراج لمسکون

(अ) چراغ مقلسان نورے ندارد

न नाम लेवाँ न पानी देवाँ।

(सं) अपुत्रस्य कुलं नष्टं स्वर्गो नैव च नैव च। (अं) To have an unworthy son is as good as to have no son.

(उ) نہ نام لیوا نہ پانی دیوا

नज़र चूकी माल दोस्तों का ।

(सं) न मित्रं पश्यतो हरः । (अं) Carelessness is injurious.

(उ) نظر چوکي مال دوستوںکا

नये नये हाकिम नई नई बात ।

(सं) नूतनो नूतनो वैद्यः औषधञ्च नवं नवम् । (अं) Every cook has his own recipe. (उ) نئے حاکم نئي بات

(फ़ा) تجدیدالاحکام تجدیدالحکام (अ) هرکه آمد عمارت نوساخت

ना

नाथ तुम जानत हो घट घट की ।

(सं) त्वं सर्वज्ञोऽसि हे प्रभो ! । (अं) Omniscient art Thou, O Lord ! (उ) دانا سے بیت چهپتا نهیں

(फ़ा) دانا ے نهان و آشکارا (अ) عالم الغیب والشهادت

नाम काल नहिं खाय ।

(सं) यशो नैव विनश्यति । (अं) A man dies, but his name survives or, Fame is indestructible. (उ) مرد مرے نام کو

نامرد مرے دام کو (फ़ा) احمق یش راست کندو عاقل محاسن

(अ) الجاهل يطلب المال والعاقل يطلب الكمال

नाम मोटा दरशन खोटा ।

(सं) उपकारः श्लाघनीयः केवला न यशस्विता । (अं) Great boast, little roast. (उ) خوان بڑا خوان پوش بڑا کهول کر دیکهو تو آدها بڑا

(फ़ा) آواز دهل از دور خوش مي آید (अ) اسمع تعجب ولاي طحبا

नाऊ ! बाल कितने हैं ? यजमान ! आगे आते हैं ।

(सं) केशाः कियन्तो वर्तन्ते मस्तके मम नापित ! । केशास्ते यजमानाऽग्रे आगच्छन्त्यधुनैव ते ॥ (अं) Like master like servant.

(उ) حجام سے پوچها سر میں کتنے بال ججمان سامنے هي آتے هیں

नाच न आवे आंगन टेढ़ा ।

(सं) वर्तते नाक्षराभ्यासो ग्रन्थोऽशुद्धिसमाकुलः । (अं) To a poor penman every pen is bad. (उ) ناچ آوے نه آنگن تیڑها

(फ़ा) من لم يعلم بحتال (अ) رقص کردن خو نه داند صحن را گوید کج است

नादान दोस्त से दाना दुश्मन अच्छा। (चातुर तो बैरी भलो मूरख भलो न मीत)

(सं) पण्डितोऽपि वरं शत्रुर्न मूर्खो हितकारकः। (अं) Better a wise enemy than an unwise friend. (उ) نادان کی دوستی جی کا جنجال نادان دوست سے دانا دشمن اچھا (अ) عدو عاقل خیر من صدیق جاهل
(फ़ा) دشمن دانا به از دوست نادان

नाना के आगे ननिहार की बातें।

(सं) किं ज्ञानिने ज्ञानमयोपदेशैः। (अं) To carry coal to Newcastle.
(उ) نانا کے آگے نانہال کی باتیں

नाम भानमती और झोली में शिर।

(सं) नाम्ना वसुन्धरा गेहे संकीर्णे निवसत्यहो। (अं) An idiot bearing the name of Solomon. (उ) نام بہان متی اور جہولی میں سر

नामर्दा तो ईश्वर ने दी मार मार तो कहते जाओ।

(सं) निर्विषेणाऽपि सर्पेण कर्तव्या महती फटा। यदि दैवाद्विषं नाऽस्ति फटाटोपो भयङ्करः॥ (अं) By moral strength conquer the physical weakness. (उ) هاتهہ سے کچهہ نہ هو سکے تو زبان سے آپون جوکے

नाई की बारात में जने जने ठाकुर।

(सं) सर्वे सिंहाः क्षत्रियाणां समाजे। (अं) Too many cooks spoil the dish.
(उ) لڈا میں سب هی ستر ستر گز کے
(अ) اهل هذه الدار کلهم مختار (फ़ा) این خانه تمام آفتاب است

नामी बनियां कमाखाय नामी चोर मारा जाय।

(सं) अकीर्त्या मरणं लोके कीर्तिर्यस्य स जीवति। (अं) (Lit.) Fame for skill helps the craftsman, while fame for skill hangs the thief.
(उ) نامی بنیا بدنام چور
(फ़ा) نام رستم به از رستم (अ) تسمع بالمعیدی خیر من ان تراه

नाक कटी पर हठ न हटी।

(सं) युष्मत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षि ! शिरोमदीयं यदि जातु जातु। नीतानि नाशं जनकात्मजायै दशाननेनाऽपि दशाननानि। (अं) Never to give up the point at any cost. (उ) ناک کٹی پر ہٹ نہ ہٹی

नाक दबाने से मुँह खुलता है।

(सं) नद्यावरोधे जलमन्यतो व्रजेत्। (अं) (Lit.) Press the nose, and the mouth will open. (उ) نچوڑنے سے عرق نکلتا ھے

नाइन दूसरे के ही पैर धोना जानती है।

(सं) परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम्। (अं) (Lit.) Men are always clever in giving precepts. (उ) چمار کي جورو ننگے پانون پھرے (फ़ा) عارف بخود غير عارف (अ) مراة الحايک لاتلبس الثوب الجديد

नि

निकली ओठों चढ़ी कोठों।

(सं) मुखाद्विनिस्सृतं वृत्तं भवेत्सर्वत्रगं क्षणात्। षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः। (अं) Words have wings. (उ) منهہ سے نکلي بات پرائي (फ़ा) وقت از دست رفته و تير از کمان جسته و سخن از زبان گذشته باز بدست نيايد (अ) کل سر جاوزا لاثنين شاع

नित्य कुआं खोदना व नित्य पानी पीना।

(सं) कार्य्यं कुर्वन् भवति फलभाक् प्राणिवर्गो ह्यतन्द्रः। (अं) (Lit.) To do something everyday and to earn the day's bread. (उ) نيا دن نئي روزي (फ़ा) روز نو روزي نو (अ) يوم جديد ورزق جديد

निपट कठिन हठ मोसे कीनी रे सैयां।

(सं) स्वामिन्! प्रतिज्ञा कठिना कृता त्वया। (अं) Very hard is thy resolution, my sweetheart. (उ) أس کام کو کہتا ھے جو آتا نہين مجھکو (फ़ा) کج دارو مريز (अ) هے تا مرني مالا استطاعه

निर्धन के धन गिरिधारी।

(सं) निर्धनानां धनं प्रभुः। (अं) God is the wealth of the poor. (उ) طريقه ھے کريمونکا نباھنا اپنے چاکر کا (फ़ा) خواجه آنست که باشد غم خدمت گارش (अ) المولى من يعول العباد

निरञ्जन निराकार ज्योतिस्वरूप।

(सं) निरञ्जनं निराकारं ब्रह्म ज्योतिःस्वरूपकम्। (अं) Thou art

spotless, formless, and all light O Lord ! (उ) خدا کي ذات (अ) ليس كمثله شي (फ़ा) ذات خداے لايزال هست قديم وبےمثال بےنظير هے

निष्ट (नष्ट) देव की भिष्ट (भ्रष्ट) पूजा ।

(सं) यथा देवस्य रूपं स्यात्तथा तस्याऽस्ति पूजनम् । (अं) As is the God, so is the worship. (उ) لاتوں کا ديوتا باتوں سے نہيں مانے (फ़ा) دروگو بے سرزنش کارنمي کند (अ) لا يعذ رمن يقتل

नी

नीकी हू फीकी लगे विन अवसर की वात ।

(सं) अविज्ञातप्रसङ्गस्य वचो वाचस्पतेरपि । याति निःसारतां लोके युद्धे हास्यवचो यथा । (अं) A day after the fair. (उ) عيد پيچھے ٹر (फ़ा) مشتے كه بعداز جنگ ياد آيد بركلهٔ خود بايدزد (अ) لايعب العطر بعد العروس

नीम हकीम खतरे जान ।

(सं) अनुभवरहितो वैद्यो लोके निहन्ति प्राणिनः प्राणान् । (अं) Better call no doctor than a bad one. (उ) نيم حكيم خطرهٔ جان نيم ملا خطرهٔ ايمان (फ़ा) نيم حكيم خطره جان نيم ملا خطرهٔ ايمان (अ) مثل النعامة لا طيرو لا جمل

ने

नेकी का बदला बदी ।

(सं) उपकृतं बहु तत्र किमुच्यते । (अं) Evil for good (उ) كهلانے كا نام نہيں رلانے كا الزام (फ़ा) نيكى برباد گنه لازم (अ) الخوم على اللئيم ظلم على الكرام

नै

नैन लगे तव चैन कहां है ।

(सं) कान्ताकटाक्षक्षतचेतसां हि शान्तिः सुखं चैव न चेतसि स्यात् ।

(अं) Attachment mars peace of mind.

(उ) نه لگي آنكھ جب سے آنكھ لگي (फ़ा) ان را كه غم ياربود چون خسپد چشميكه نكو خاربود چون خسپد (अ) لا تبتلي جنوبهم عن المضاجع

नैना देत बताय सब हिय को हेत अहेत । ज्यों नाई की आरसी भली बुरी कहि देत ।

(सं) नेत्रवक्त्रविकारेण लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः । (अं) Look is the index of soul. Or, A merry heart makes a cheerful countenance.

(उ) آدمي چہرے مہرے سے پہچانا جاتا هے

(फ़ा) ظاهر عنوان با طن است (अ) الظاهر عنوان الباطن

नौ

नौ निद्धि बारह सिद्धि ।

(सं) सिद्धयो द्वादश प्रोक्ता निधयश्च नवेरिताः । (अं) (Lit.) Gems are of nine kinds and success is of twelve.

(उ) گنگا جمنا گهر مين بہتي هين (फ़ा) دلا خوش باش كه نان ـ ابروغن افتاد

(अ) العميان قد يلتقط الهميان

नौ नगद न तेरह उधार

(सं) स्वल्पं हस्तगतं श्रेयः नाऽनल्पं परहस्तगम् । (अं) (Lit.) Ready cash, though small, is preferable to credit, though large.

(उ) نو نقد نه تيره ادهار

(फ़ा) كنجشك دردست به از باز درهوا (अ) النقد خير من النسيئة

नौ दिन चले अढ़ाई कोश ।

(सं) न वरं दीर्घसूत्रता । (अं) At a snail's pace.

(उ) نو دن چلے اڑهائي كوس

नौसौ चूहा खाय बिलाड़ी हज्ज को चली ।

(सं) वृद्धा वेश्या तपस्विनी । (अं) Physical strength declining, mind turns to God. Or, An old thief preaching gospel.

(उ) نو سو چوهے كهاكر بلي حج كو چلي (फ़ा) من خوب ميشناسم پيران پارسارا

(अ) انا اعرف با سوارك

नौकरी की पत्थर पर जड़ है ।

(सं) भृत्यत्वं नैव सुस्थिरम् । (अं) Nothing is so uncertain as service.

(उ) چاكري كي جڑ پتهر پر هے

नौकी लकड़ी नब्बे खर्च ।

(सं) वहनीयव्ययो मूल्यादधिको नैव शोभते । (अं) Paying a pound for a penny whistle. (उ) آٹے کی بڑھیا نہیں جتنے کا لہنگا بہت گیا (फ़ा) آفتابہ خرج لحم (अ) نماء المال ازود علي راس المال

नं

नंगा खड़ा उजाड़ में है कोई कपड़ा ले ।

(सं) स्वयं नग्नोऽप्यसौ भिक्षुर्दानं दातुं समुत्सुकः । (अं) One who is naked cares little for cloth. (उ) لنگوے نے چور پکڑا دوزیو میاں اندھے (फ़ा) ابلہ گفت دیوانہ باور کرد (अ) الجاهل يقول والعالم يقيس

नङ्गी नहाय निचोड़े क्या ।

(सं) किं वासेन प्रयोजनं दिगम्बराणां ग्रामे रजकस्य कस्यचित् कदाचित् ।
(अं) What is fashion to one wanting clothes?

(उ) ننگی نہائے تو کیا نچوڑے

प

पक्के आम के टपकने का डर है ।

(सं) वृद्धस्मृत्योः सदा भयम् । (अं) The old are in dread of death.
(उ) تھکا اونٹ سرائے کو تکتا ہے (फ़ा) موے سفید از اجل آرد پیام * پشت خم از مرگ رساند سلام (अ) الشيب رسول الموت

पढ़ा पर गुना नहीं हो तो किस काम का ।

(सं) अनुभवरहिता विद्या व्यर्था जायते प्राणिनां लोके । (अं) Knowledge without experience is of little value.

(उ) آدمیت اور شے ہے علمیت کچھ اور شے * کتنا طوطے کو پڑھایا پر وہ حیوان ہی رہا (फ़ा) چارپائے بروکتابے چند (अ) العلم بلا عمل كالشجر بلا ثمر

पढ़े सो पण्डित होय ।

(सं) पठन् भवति पण्डितः । (अं) Learn not and know not.
(उ) سیکھیگا نہیں تو جانیگا کہاں سے (फ़ा) تا خوانده استادی مکن (अ) [illegible]

पत्थर को जोंक नहीं लगती ।

(सं) न पादपोन्मूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य । ज्ञानलव-दुर्विदग्धं ब्रह्माऽपि तं नरं न रञ्जयति । (अं) (Lit.) The leeches do not suck a piece of stone. (उ) یہ گز وہ نہیں کہ جسے چیونٹے کھائیں
(फ़ा) آهن سرد مکوب (अ) دلو السماء لايروي الظمان

पतली ही जेवड़ी में बल लगता है ।

(सं) नैके दुर्बलशत्रवः । (अं) Light but strong.
(फ़ा) نزله بر عضو ضعیف مے ریزد (उ) مرے کو سب کوئي مارے
(अ) المادة الفاسدة ينزل على عضو ضعيف

पढ़े न लिखे नाम विद्यासागर ।

(सं) अक्षरशत्रुर्नाम्ना विद्याधरः । (अं) (Lit.) A Vidyasagar not knowing even the alphabet. Or, A high-sounding title without sense. Or, A general in title, but without a single soldier to command. (उ) پڑھے لکھے خاک نہیں نام محمد فاضل
(फ़ा) بر عکس نهند نام زنگي کافور (अ) صالت على الاسد بلت عن البقر

पराये धन पर लक्ष्मीनारायण ।

(सं) परराज्ये विक्रमो राजा । (अं) One can be very generous with other's money. (उ) حلوائی کي دوکان دادا جي کا فاتحه
(फ़ा) فاتحه آبادگان حلوائي (अ) التصدق بالمال الذي فقد

परदेशी की प्रीति फूस का तापना ।

(सं) मैत्र्या किं परदेशिभिः । (अं) Friendship of a foreigner is like a house built on sand.

(उ) پردیسي کي محبت اور پھوس کا تاپنا برابر ہے

पराया घर थूकने का डर ।

(सं) रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी । यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः । (अं) One is never at ease in another's house. (उ) پرایا گھر تھوکنے کا ڈر

पकाई खीर होगया दलिया ।

(सं) विनायकं प्रकुर्वाणो रचयामास वानरम् । (अं) Lofty aim but

poor achievement. (उ) کوون کي بليا پکائي اُبھر ہو گيا دليا
(फ़ा) چغندر کا شتہ زردک برآمد (अ) زرع الشقي يمسک المطر

पराया शिर पसेरी बराबर।

(सं) परदुःखदुःखिताः कियन्तः ? (अं) No one knows the weight of another's burden. (उ) جانے بچارا قلندر جسکا
پھوٹے کچکول (फ़ा) بار دکسے بس کہ د ے دارد (अ) ہم صب بمصيبتي

पर उपदेश कुशल बहुतेरे, जे आचरहिं सो नर न घनेरे।

(सं) परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम्। धर्म्मे स्वीयमनुष्ठानं कस्यचित्तु महात्मनः। (अं) Every one can give precept but few can follow. (उ) نصيحت سہل ہے عمل مشکل
(फ़ा) خودرا نصيحت ديگران را نصيحت (अ) يکسوالناس واسته عاريت

पराये पीर को मलीदा–घर के देव को धतूरा।

(सं) अति परिचयादवज्ञा ह्यपरिचितस्यादरो भवति। (अं) A prophet is not honoured in his own country. (उ) گہر کي مرغي دال برابر
(फ़ा) گوہر درکان بيقدر، در دوکان باقدر (अ) المرء وايعزفي قريته

पढ़े पारसी बेचें तेल ये देखो क़िस्मत के खेल।

(सं) भाग्यवन्तं प्रसूयेथा न शूरान् न च पण्डितान्। (अं) (*Lit.*) A learned man doing a menial work, Oh, the freaks of Fortune. (उ) پڑہے فارسي بيچے تيل يہ ديکہو قدرت کے کہيل

पराई नौकरी साँप खिलाने के बराबर है।

(सं) सेवाधर्म्मः परमगहनो सर्पवद्भीतिकृद्धि। (अं) (*Lit.*) To serve another is like playing with a serpent.

(उ) پرائي نوکري سانپ کہلانے کے برابر ہے

पराई हँसी गुड़ से भी मीठी।

(सं) परोपहासो हि सुधासमो भवेत्। (अं) (*Lit*) It is very pleasing to pick holes in another's coat.

(उ) پرائي ہنسي گڑ سے بہي ميٹہي

परहित घृत जिनके मन माखी।

(सं) त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः।

(अं) (Lit.) To do harm at any cost.

(उ) پرهت گهرت جنگے من ۰اٹهي

पतंगी रंग लगाया काया झूठी रे साधो ।

(सं) स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्केन तुलितम् । स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरशिरस्पार्द्धि जघनं मुहुर्निन्द्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुरुकृतम् । (अं) Death is inevitable.

(उ) آدمي بلبلا هے پاني کا (फ़ा) هر که آمد در جهان زاهل فنا خواهد بود

(अ) كل نفس ذائقة الموت

पर घर कूदें मूसलचन्द ।

(सं) परालये नृत्यति ठणठपालः । (अं) Cocks made free at horse's corn. Or, A self-elected manager.

(उ) حلوائي کی دوکان دادا جي کي فاتحه (फ़ा) ده ۰۰ کرم داشتن

(अ) التصدق بالمال الغير

परदेश कलेश (क्लेश) नरेशन को ।

(सं) दुर्निवारः पथि क्लेशः । (अं) (Lit.) A rich man is never at ease at another's house. (उ) سفر اور سقر مين ايک نقطه کا فرق هے

(फ़ा) سفر صورت سقر دارد (अ) السفر قطعة من السقر

परमेश्वर से डरे वही बुद्धिमान् है ।

(सं) स एव बुद्धिमाँल्लोके यो बिभेति परेशितुः । कुकार्य्यं विदधन्नित्यं सर्वथेह नृपादिव ॥ (अं) Fear of God is the best guide. Or, Fear of God is the highest prudence. (उ) جنگے رتبے هين سوا انکو سوا مشکل هے (फ़ा) محنت قرب از بعد افزون است

(अ) راس الحكمت مخافت من الله تعالے

✓पराधीन सपने सुख नाहीं ।

(सं) सर्व्वं परवशं दुःखम् । (अं) Dependence is the greatest misery. (उ) يه کهکر مرگئي بلبل قفس مين * کوئي بنده نهو بندے کے بس مين

(फ़ा) خدا کسے را دست نگر کسے نکند (अ) المنتظر مضطر

पहिले भात खवायके पीछे मारी लात ।

(सं) सत्कृत्य पूर्वं परतोऽभिभूयते । (अं) Unkind kick

following a kind reception. (उ) بکري نے دودہ دیا میگنیون
(लैटिन) بهرا (फ़ा) اقرار که مشروط شود اقرار نیست که خوش کند
(अ) سائرعبان فسقوا

पहले तो वह रीझ थी अब क्यों ऐसी खीज ।

(सं) यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन्मतिरावयोः । अधुना मित्र ! किं जातं यूयं यूयं वयं वयम् ॥ (अं) Why is this tension of feeling now, where once love ruled (उ) کہاں وہ شوق اور کہاں یہ نفرت
(फ़ा) یابان شورا شوری پابانی بے نمکي (अ) ذاک خبرک وهذا مخبرک

पहिले भात पीछे बात ।

(सं) शतं विहाय भोक्तव्यम् । (अं) First give one food and then talk. (उ) پہلے کہانا پیچہے گانا
(फ़ा) اول طعام بعدہ کلام (अ) قدم العشاء قبل العشاء

पा

पानी निकल गया पाल बाँधा कर ।

(सं) नीरे च निर्गते राजन् ! किमर्थं सेतुबन्धनम् । (अं) There is no use in shutting the stable door after the steed is stolen. (उ) چوري پیچہے تالا دیا
(फ़ा) چوکار ازدست رفت فریادچہ سود (अ) الان وقدعضب قبل

पानी पीजे छान मित्र कीजे पहिचान ।

(सं) मित्रं परिचितं कुर्य्याद्वस्त्रपूतं पिवेज्जलम् । (अं) Judge not of men and things at the first sight Or, choose your friend after careful examination. (उ) چهدام کي هنڈیا لیتے هیں تو بهي ٹہونک بجاکر
(फ़ा) بیفشان و بشمار و عاقل نشین
(अ) لاتخلل احداً من غیرالا بتلاد

पानी में आग लगावे लुगाई ।

(सं) स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवा न जानाति कुतो मनुष्यः ।
(अं) Inscrutable are the ways of females. (उ) عورتوں کا مکر خدا کي پناہ
(फ़ा) زیدزن دل مردان دونیم است * زنانراکید هاے بس عظیم است (अ) ان کیدکن عظیم

पाप मूल निन्दा ।

(सं) निन्दा पापस्य कारणम् । (अं) It is a great sin to pick holes in an another's coat. (उ) كسيكي بدي تو نكر عيب هے * كه اُسكا خدا عالم الغيب هے (फ़ा) پرده پوشي شيوه جوانمردان است

(अ) الغيبة اشد من الزنا

पापी के माल अकारथ जाय डांड भरे कि चोर ले जाय ।

(सं) पापिनस्तु धनं याति वह्नितस्करपार्थिवैः । (अं) Ill got, ill spent. (उ) حرام کا مال حرام میں هي جاتا هے

(फ़ा) مال حرام بود بجاے حرام رفت (अ) الخبيثات للخبيثين

पासा पड़े अनाड़ी जीते ।

(सं) मूर्खस्यापि जयो द्यूते प्रारब्धाज्जायते त्वहो । (अं) (Lit.) Success is but a cast of dice.

(उ) جو کام هوا هم سے وه رستم سے نه هوگا (फ़ा) گاه باشد که کودک نادان بغلط برهدف زند تیرے (अ) الكذوب قد يصدق

पानी में पत्थर नहीं सड़ता ।

(सं) राजानो नैव म्रियन्ते पीडिताः क्षुधया गृहे । (अं) (Lit) A piece of stone is never dissolved in water.

(उ) پانی میں پتھر نهیں سڑتا

पांचो पण्डा छठे नारायण ।

(सं) पाण्डवाः पञ्च संख्याताः षष्ठो नारायणः स्मृतः । (अं) Act in consultation. (उ) پنچ مل خدا مل پنچ

(फ़ा) درهمه کار مشورت باید * کارے بے مشورت نکو ناید (अ) وامرهم شوری بینهم

पांचो अंगुली घी में मज़ा मारो जी में ।

(सं) सर्व्वाधिकारित्वमुपागतेषु सौख्यं न किं स्यादधुना भवत्सु ।

(अं) To roll in plenty and to have no cares.

(फ़ा) دلا خوش باش که نان ما (उ) آج کل تو کهي کے چراغ جلتے هیں

بروغن افتاد (अ) العميان قد يلتقط الهميان

पांच अंगुलियों से पहुँचा भारी ।

(सं) [illegible] शाखापुजात्प्रजायते त्वधिकम् । गुरुरिह मणिबन्धो

भाति पञ्चांगुलिभ्यः। (अं) (Lit.) Wrist is stronger than five fingers together.
(उ) پانچ انگلیوں سے پہونچا بھاری

पांड़े जी पछतायँगे सूखे चने चबायगे।

(सं) उपस्थितं परित्यज्य अनुपस्थितग्रहणे मानाभावः। (अं) (Lit.) Refusing when offered, but repenting afterwards.
(उ) پانڈے جی پچھتائینگے سوکھے چنے چبائینگے

पांत में दो भांति कैसी।

(सं) पंक्तिभेदं न कारयेत्। पंक्तिभेदः शिवाय न। (अं) There should be no division in the camp.
(उ) فراسی مسلمانی اسمان دوبی آناکانی
(फ़ा) در یک دیگ دوشکم نمی باشد
(अ) ما جعل الله لرجل من قلبین فی جوفه

प्राण जाय पर वचन न जाहीं।

(सं) न भवति पुनरुक्तं भाषितं सज्जनानाम् (अं) (Lit.) A word must be redeemed at any cost.
(उ) وعدہ ضرور پورا کرو
(फ़ा) مرد آنست که یک سخن داد (अ) الکریم اذا وعد وفی

प्रारब्ध लिखा कहीं नहीं जाता।

(सं) अवश्यमेव भोक्तव्यं प्रारब्धं कर्म्म प्राणिभिः। (अं) What is in luck is sure to happen. Or, Fate is inevitable.
(उ) قسمت سات تالوں میں بھی آملتی ہے (फ़ा) رزق را روزی رسان پر میدهد
بی مگس هرگز نماند عنکبوت (अ) النصیب یصیب

पि

पिया मोरा आंधर म कापर करूं सिंगार।

(सं) दृष्टिहीनः प्रियो मेऽस्ति किमर्थं भूषये वपुः। अरसिकेषु रसस्य निवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख। (अं) (Lit.) It is useless to cast pearls before swine.
(उ) اندھے کے آگے رونا اپنے دیدے کھونا (फ़ा) آئینہ داری در مجلس کوران
(अ) انک لاتسمع الموتی ولا تسمع الصم الدعاء

पिसनहारी के पूत को चना लाभ बहुत है ।

(सं) दीनानां मोदकं सक्तुः (अं) A little gain is enough for a poor man.

(उ) ڈوبتے کو تنکے کا سہارا

(फ़ा) غریقے دست اندازد بکا ہے (अ) الغریق یتشبث بالحشیش

पिया गये परदेश अब डर काहे का ।

(सं) पतिर्मदीयः परदेशवासी श्वश्रूर्ममान्धा परिवारशून्या । भयं न किञ्चिन्मम मन्दिरेऽस्ति संरोचतं चेन्निवसाऽत्र पान्थ ? ॥ (अं) When the cat is away, the mice will play.

(उ) پیا گئے پردیس اب تو کاہیکا

पी

पीपल पूजन मैं गई अपने कुल की लाज । पीपल पूजत हरि मिले एक पन्थ दो काज ॥

(सं) आम्राश्च सिक्ताः पितरश्च तृप्ताः एका क्रिया द्व्यर्थकरी प्रसिद्धा । (अं) To kill two birds with one stone.

(उ) حج کا حج اور بنج کا بنج (फ़ा) ایک تیر دو نشانہ (अ) نعمت ھدیۃ العیر ان کانت مع الشعیر

पीपलिया पान खरंता हंसती कुंपलियां मुझ बीती तुझ बीतसी धीरी बापड़ियां ।

(सं) किं मेऽधुना पिप्पलराजपत्र ! करोषि निन्दां निजशब्दजातैः । प्ररोह ! मां त्वं हससि प्रहासैर्दुःखं द्वयोर्वा भविता ममेव ॥ (अं) No one can feel the weight of another's burden.

(उ) چھدا جگر جو کہر کا ہمارے کان ہوے (फ़ा) حال ما را باید کہ از دیگران پند گیرد

(अ) السعید من وعظ بغیرہ

प्रीतम मिले उजाड़ में वही उजाड़ बजार ।

(सं) स स्वर्गो यत्र मे प्रियः । (अं) (Lit.) In the company of friend a desert is like a populous city.

(उ) وہاں لگتا ہے دل اپنا جہاں دلدار اپنا ہے (फ़ा) خوشتر آن شہر یکہ درو ے دلبر است (अ) الغریب من لیس لہ حبیب

प्रीति का निबाहना खाँड़े की धार है।

(सं) क्षुरस्य धारा नितरां दुरत्यया प्रेम्णः पथस्तत् कवयो वदन्ति।

(अं) (Lit.) To keep up the even course of love is as hard as walking on the edge of a sword.

(उ) عشق باري جسكو كهتے هين وہ ٹيڑهي كهير ہے

(फ़ा) عاشقي بس مشكل است

(अ) الحب سهل لاكن يشق الكبد

प्रीति की रीति निराली है।

(सं) अद्भुतः प्रेमपन्थाः। (अं) Wonderful are the ways of love !

(उ) عشق كي ذات نهين

(फ़ा) چون عشق آمد حيا رفت (अ) العشق ترك السلامت في اختيار الملامت

प्रीति जहां परदा नहीं परदा जहां न प्रीति।

(सं) न मातरि न दारेषु न सोदर्ये न चात्मजे। विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृङ् मित्रे स्वभावजे॥ (अं) No sincerity, no love.

(उ) دوست كا مال دوست كو روا ہے (फ़ा) خانۂ دوستان بروب ودر دشمن مكوب

(अ) الصديق يحل له بيوت الصديق

प्रीति रीति जानी आसान मुश्किल पड़ी बात अब आन।

(सं) प्रेम्णो हि पन्था सुगमोऽतिबुद्धः ज्ञातं तु काठिन्यमहोऽधुनास्य।

(अं) (Lit.) The course of love appears very smooth at first, but turns out to be full of difficulties in the long run.

(उ) آغاز عشق ہے ابهي چاهو تو روك لو * پر انتہا يہ آکے سنبهالا نہ جائيگا (फ़ा) عاشقي بس مشكل است (अ) الحب سهل لكن يشق الكبد

पु

पुराना वैद्य और नया ज्योतिषी उत्तम होता है।

(सं) नवीनो गणितज्ञो हि प्राचीनश्च चिकित्सकः। उभौ श्रेष्ठतमौ लोके कार्य्यदक्षौ न संशयः (अं) (Lit.) An experienced medical man and a new astronomer are always considered to be the best.

(उ) طبيب پرانا اور نجومي نيا

पुण्य करते होय हानि तऊ न छाड़िये पुण्य की बानि ।

(सं) दुःखैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमाना न पुण्यकार्य्याद्विरमन्ति धीराः।

(अं) (Lit.) Practice virtue and mind not at what cost.

(उ) هاتهه کا دیا سر پر آتا هے (फ़ा) زر بر سر فولاد نهی نرم شود

(अ) الصدقه ترد البلا

पू

पूंजी पूंजी से उपजती है ।

(सं) धनादेव धनं भवेत् । (अं) Money begets money.

(उ) روپیه کو روپیه کماتا هے (फ़ा) زر را زر می کشد

(अ) الدراهم بالدرا هم تکسب

पे

पेट करावे वेठ ।

(सं) उदरनिमित्तं न कृतं हि किं किम् । (अं) Stomach teaches all arts.

(उ) یه سب پیٹ کے دهندے هین

(फ़ा) چندین شکال براے اکل (अ) البطن یعلم الفطن

पेट भरेके खोटे चाले ।

(सं) धनिनामेव चित्तेषु पापवृत्तिरुदेत्यलम् । (अं) Necessity knows no law.

(उ) خدا گنجے کو ناخن ندے

(फ़ा) خر را خدا شاخ نمیدهد (अ) اذا ملک الا را ذل هلک الفاضل

पेट भरे पर सौ मतुली (मस्ती) सूझे ।

(सं) अन्नसन्तुष्टदेहानां पापवृत्तिरुदेत्यहो । (अं) Hunger appeased, everything becomes enjoyable.

(उ) پیٹ بهرے پر کهٹا میٹها (फ़ा) قدر میوه بیوه داند نه که صاحب میوه (अ) القلب الشبعان یمعض العلیب

पेट में पड़ा चारा तो कूदने लगा विचारा ।

(सं) अन्ने ह्युदरमायाते दीनोपि प्रबलायते । (अं) Full stomach makes a jolly-heart.

(उ) جب آدمی کے پیٹ مین آتی هین روٹیان سو و طرحکے کهیل کهلاتی هین روٹیان (फ़ा) گر به مسکین اگر پر داشتے تخم گنجشک از جهان بر داشتے (अ) اذا ملک الا را ذل هلک الفاضل

पै

✓पैर का जूता पैर में ही अच्छा होता है।

(सं) स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः। (अं) (Lit.) A thing looks nice when set in its proper place.

(उ) جوتي پير هي ميں اچهي لگتي هے (फ़ा) موزه بر سر نمي زيبد

पैसा करे काम—बीवी करे सलाम।

(सं) न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम्। (अं) (Lit.) Money succeeds everywhere.

(उ) پيسه كرے كام بي بي كرے سلام

(फ़ा) زر برسر فولاد نهي نرم شود

पैसा फले न पेड़।

(सं) द्रव्यं वृक्षाः फलन्ति न। (अं) (Lit.) Money is not the fruit of a tree.

(उ) پيسه درخت ميں نهيں پهلتا

पैसे की हांड़ी गई तो गई कुत्ते की जाति तो पहिचान ली।

(सं) भवति विज्ञतमः क्रमशो जनः। (अं) (Lit.) The nature of the man is known, though at some cost.

(उ) چهدام كي هانڈي گئي كتے كي ذات پهچاني گئي (फ़ा) دانيم كه از زيان نفع مي آيد

पैंड़ चली नहीं बाबा प्यासी।

(सं) मार्गं व्रजन्त्येव पिपासिताऽभूत्। (अं) (Lit.) To feel fatigued no sooner than the journey is begun.

(उ) ابهي دلي دور هے (फ़ा) هنوز دهلي دور است

(अ) الآن كما كان

पौ

पौबारे पड़ रहे हैं।

(सं) उद्देति भाग्यं तव मित्र ! साम्प्रतम्। (अं) To live in Clover.

(उ) خوب طوطي بولتي هے ان دنون صياد كي (फ़ा) دلا خوش باش كه فلان مابروغن افتاد (अ) العميان قد يلتقط الهميان

पं

पञ्च जहां परमेश्वर ।

(सं) यत्र पञ्च जनास्सन्ति तत्रैव परमेश्वरः । (अं) Where there is a big assembly, there is Divinity. (उ) پانچ کہیں بلی تو بلی ہی سہی
(फ़ा) درهمه کار مشورت باید * کارے مشورت نکو زاید
(अ) وامرهم شوري بينهم

पंचो शामिल मर गये मानो गये बरात ।

(सं) सहमरणे नैव दुःखं स्यात् । (अं) A comm n blot is not held as a stain. (उ) سو نکٹوں میں ایک ناک والا نکو
(फ़ा) مرگ انبوه جشنے دارد (अ) ابتلاء اذا عمت طابت

पञ्च कहे बिल्ली सो बिल्ली ।

(सं) अतथ्यस्तथ्यो वा हरति महिमानं जनरवः । (अं) Majority and reason go hand in hand. (उ) پانچ کہیں بلی تو بلی ہی سہی.
(फ़ा) در همه کارمشورت باید * کار بے مشورت نکو ناید (अ) وامرهم شوری بینهم

पण्डित भूले तो पैंड़ो कहां मिले ।

(सं) पण्डितेषु प्रभ्रष्टेषु शरण्यो नैव कश्चन । (अं) (Lit.) If the sages are in error, who are then to be followed ?
(उ) پڑھا ہوا بھی جو بھٹکے تو کیا ٹھکانا ھے (फ़ा) چو کفر از کعبه بر خیزد کجا ماند مسلمانی (अ) زلت العالم زلت العالم

फ

फन फन मणि नहीं होत ।

(सं) शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे । (अं) All that glitters is not gold. or, All trees do not bear fruits.
(उ) فقط ناک اور کان سے آدمی نہیں ہوتا (फ़ा) نه هرکه سر بتراشد قلندری داند نه هر که آینه دارد سکندری داند (अ) ماكل سوداء تمرة ولابيضاء شحمة

फा

फाटे पीछे ना मिलें मन माणिक औ दूध ।

(सं) मनोमाणिक्यदुग्धानि विदीर्णानि मिलन्ति न । (अं) (Lit.) Milk, mind, and Jewel, once lost are for ever lost.

(उ) شیشه دل بهت هي نازک هے * ٹونکو پهر کبهي نهیں جڑتا (फ़ा) تاوان اگر تو لعل دهي در حساب نیست * دلرا شکستهٔ نه که گوهر شکستهٔ (अ) ان الزجاجة اذا کسر ها الیعب

फि

फ़िक्र बुरी फ़ाका भला फ़िक्र फ़कीरे खाय।

(सं) दारिद्र्यान्मरणाद्वापि मरणं मम रोचते न दारिद्र्यम्। चिता चिन्ता द्वयोर्मध्ये चिन्ता नूनं गरीयसी। चिता दहति निर्जीवं चिन्ता चैव सजीवकम्॥ (अं) (Lit.) A vacant mind is better than a mind full of anxiety. Anxiety is a living furnace even to a sage. (उ) آدمی کو غم کہا جاتا هے

(फ़ा) اندیشه بسیار پیری آورد (अ) الهم یاٴکل الا نسان

फिर पछताये क्या हुआ (जब) चिड़िया चुग गई खेत।

(सं) व्यतीते समये किं स्यात्पश्चात्तापैः प्रयोजनम्?। (अं) (Lit.) It is useless to repent for the past. What can not be repaired is not to be regretted. (उ) سانپ نکل گیا لکهر پیٹا کرو

(फ़ा) دریغ سود ندارد چو رفت کار از دست (अ) الان وقدعصیت قبل

फी

फीकीहू नीकी लगे कहिये समय विचार। सबके मन हरषित करे ज्यों विवाह में गार।

(सं) अप्युक्तं हर्षदं वाक्यं यथावसरमप्रियम्। यथा गालिर्विवाहेषु वनितावदनेरिता॥ (अं) Everything has its season.

(उ) اپنے موقع پر بری بات بهي اچهی معلوم هوتی هے (फ़ा) سنگ زدن بر محل به از زردادن غیر محل (अ) کل شئے یستحسن فی مواقعه

फू

फूल न पाती देवी हा हा।

(सं) पत्रं पुष्पं फलं नास्ति देव्याः पूजा कथं भवेत्। (अं) A soldier without weapon is as good as useless.

(उ) پهول نه پاتی دیبی ها ها

फूला नहीं समाया।

(सं) आनन्दपूरो न ममौ शरीरे। (अं) In an ecstasy of joy.
(उ) پھولا نہیں سمایا

फूंक फूंक कर पैर धरो।

(सं) भाऽसमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत्। (अं) Proceed slowly with caution.
(उ) کتران اور کہائیوں دیکھہ کر چلو
(फ़ा) آهسته خرام بلکه مخرام * زیر قدمت هزار جان است (अ) قدم الخروج قبل الولوج

फूंके तक्र दूध को दाझ्यो।

(सं) रज्जौ यथाहेर्भ्रमः। पलाशकुसुमभ्रान्त्या शुकतुण्डे पतत्यलिः। सोऽपि जम्बूफलभ्रान्त्या तमलिं धर्तुमिच्छति॥ (अं) A burnt child dreads the fire.
(उ) سانپ کا کاٹا رسی سے ڈرتا ہے
(फ़ा) صید نمیتوان نمود بلبل دامدیده را (अ) لایلدغ العاقل من حجر واحد مرتین

फूल फूल करके चंगेर भरती है।

(सं) यथा बिन्दुप्रपातेन क्रमशः पूर्य्यते घटः। स हेतुः सर्वविद्यानां धर्म्मस्य च धनस्य च॥ (अं) Many a little makes a mickle. Or, Many drops make a shower.
(उ) دانہ دانہ راس
(फ़ा) اندک اندک بسیار می شود (अ) قطر علی قطرا اذا اجتمعت نهر ونهر علی نهرا اذا اجتمعت بحر

ब

बड़े मियां सो बड़े मियां छोटे मियां सुभान अल्ला।

(सं) उभौ समानौ जनकात्मजौ हि (अं) A greater rogue than the father himself, or, Out-Heroding Herod.
(उ) بڑے میاں تو بڑے میاں چھوٹے میاں سبحان الله

बहती गङ्गा में पाँव धोना।

(सं) नृपस्य दाने सचिवो यशस्वी। (अं) To sail with the wind.
(उ) بہتی گنگا میں هاتهہ دهو لو (फ़ा) چو میدان فراخ است گوی بزن
(अ) الدنیا مزرعة الآخرة

बद अच्छा बदनाम बुरा ।

(सं) वरीयान् दुर्जनो लोके दुश्चरित्रो न कर्हिचित् । (अं) (Lit.) Doing bad is better than bearing a bad name.

(उ) بد اچھا بدنام برا (फ़ा) مردن به نام به که بود زندگي به ننګ

(अ) .الموت في عز خير من حيوة في ذل

बलवान् बीसों विस्वा मारे और रोने न दे ।

(सं) अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता । (अं) (Lit.) A tyrant strikes hard but never allows to cry. (उ) زبردست مارے اور رونے نه دے (फ़ा) دست زور بالا (अ) الملك لمن غالب

बरतन से बरतन खटकता ही है ।

(सं) ब्राह्मणाः कुक्कुराश्चैव स्वजातिद्वेषकाः सदा । (अं) Two of a trade can never agree. (उ) .دو برتن ایک ساتھ رھنے سے ضرور ٹکراتے ھین

बगल में तोशा किसका भरोशा ।

(सं) स्वायत्तं सुखदं वस्तु पराशा न गरीयसी । पुस्तकस्था च या विद्या परहस्तगतं धनम् । कार्य्यकाले समुत्पन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ॥

(अं) To be enjoying pleasure, not caring what may come next. (उ) بغل مین توشه تو کسکا بھروسه

बगल में सोंटा नाम गरीबदास ।

(सं) नाम्ना वै दीनदासोऽयं दीनेभ्यो दुःखदः सदा । (अं) A tyrant in nature, but in name a saint. (उ) بغل مین سونٹا نام غریبداس.

बराती खा पीकर जाते धाम, दुलहा दुलहिन से पड़ता काम ।

(सं) सुखं दुःखं स्वयं भुङ्क्ते न चान्ये स्वस्य कर्मणः । (अं) The actors bear the consequence while others only enjoy pleasure. (उ) براتی کہا پیکر جاتے دھام، دولہا دلہن سے پڑتا کام

बजाज की गठड़ी का झींगुर मालिक ।

(सं) रजकानां गृहे स्वामी वेद्यो वैशाखनन्दनः । (अं) Fools give feasts and wise men eat. (उ) بزاز کی گانٹھ پر جھینگر بیٹھا کہے سب مال میرا ہے

बकरी की माँ कबतक खैर मनावेगी।

(सं) सिंहं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव च नैव च। अजापुत्रं बलिं दद्यात् दैवो दुर्बलघातकः॥ (अं) The weak have to suffer the frowns of Fortune.

(उ) کاغذ کی ناؤ آج نہ ڈوبی کل ڈوبی

(फ़ा) سبوے گاہی امروز اگر نشکند فردا شکند (अ) الغذب یہلک

बनियां अपना गुड़ छिपाकर खाता है।

(सं) वाणिज्यवार्त्ता बहु गोपनीया। (अं) Trade secrets must always be kept concealed.

(उ) بنیا اپنا گڑ چھپا کر کھاتا ہے

बड़े बोल का सिर नीचा।

(सं) निन्दा भवति जनानां लोकेऽनधिकारचर्चया नूनम्। (अं) Humble are the truly great.

(उ) غرور کا سر نیچا

(फ़ा) تکبر عزازیل را خوار کرد (अ) ولاتمش في الارض مرحا

बगुला मारे पंखों का ढेर।

(सं) बके हते पक्षततेर्हि लाभ.। (अं) (Lit.) Kill a heron, and you get only feather

(उ) مارے تو کسی اہیر کو مارے

(फ़ा) خاک از تودہ کلاں بردار (अ) کن جہدنی جوف الفیزا

बच्छु नहीं होत गधा गंग के नहवाये से।

(सं) न हेमकुम्भे विषममृतं भवेत्। (अं) Black stone will never turn white.

(उ) گدھا پیتے گھوڑا نہیں ہوتا

(फ़ा) باجی بطواف کعبہ حاجی نہ شود (अ) ذاکان الطباع طباع سوء * مابس ساقی ادب الادیب

बत्तीस दांत की भाषा खाली नहीं जाती।

(सं) शापो नैव वृथा भवेत्। (अं) (Lit.) The curse of a person possessed of occult power never goes in vain.

(फ़ा) زبان (उ) خلق کا حلق خدا کی زبان زبان خلق کو نقارۂ خدا . جہو

خلق نقارۂ خدا (अ) نہول التصیاء داند حال علی یانی افواہ الرجال

बनियां जोड़े पली पली राम लुटावें कुप्प।

(सं) शतं स्याद्वेसकारस्य [illegible] लोहकारस्य चैककम्। (अं) Man

proposeth God disposeth. (उ) تدبیر نہیں چلتی ہے تقدیر کے آگے
(फ़ा) تدبیر کند بندہ تقدیر زند خندہ (अ) التقدیر یضحک علے التدبیر

बनियां हाट न छोड़िये जाट जंगल के बीच।

(सं) स्वस्थाने कुक्कुरोऽपि तावच्चण्डो भवति। (अं) Every one must stick to his own occupation. (उ) اپنی گلی میں کتا بھی شیر ہوتا ہے (फ़ा) ہر سگ بخانہ خود دلیر است
(अ) کل کلب ببابہ نباح

बनियें का लिखा बनियां बांचे।

(सं) वाचयति वैश्यः खलु वैश्यलेखम्। (अं) Professional secrets are known only to those who carry on that profession.
(उ) لکھے موسا پڑھے خدا (फ़ा) تصنیف را مصنف نیکو کند بیان
(अ) المعنی فی بطن الشاعر

बनी बनी के सब कोई साथी बिगड़ी के कोई नाहीं।

(सं) अर्थप्रार्थनशङ्कया न कुरुते सम्भाषणं वै सुहृत्। (अं) Prosperity gathers friend. (उ) بنی کے سوسالے ہوتے ہیں اور بگڑی کے ایک بہنوئی نہیں ہوتا (फ़ा) بوقت تنگدستی آشنا بیگانہ میگردد (अ) الناس اخوان من دامت دولتہ

बनी सराहिये।

(सं) कृतकार्य्याः प्रशंस्यन्ते। (अं) Success is merit.
(उ) جسکے ہاتھہ ڈوئی اُسکا سب کوئی (फ़ा) ناسزاے را چوبینی بختیار عاقلان تسلیم کردند اختیار (अ) رایت الناس قد ذہبوا الی من عندہ ذہب

बरात पीछे धौंसा।

(सं) पश्चाद्भागे हि व्रातस्य नक्कारो वाद्यतेऽद्भुतः। (अं) (Lit.) To play the band after the procession has passed. Or, A day after the fair. (उ) عید پیچھے چاند
(फ़ा) ہر سخن وقتی و ہر نکتہ مقامے دارد (अ) لایعطب العطر بعد العرس

बल करतां कल चढ़े।

(सं) बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम्। (अं) Knowledge is power. (उ) جو کام کل سے ہو وہ بل سے نہیں ہوتا

(फ़ा) زتدبیر پیرے کسي برنگرد * که کار از موده بود سالخورد (अ) مسولیت المربا لتدبیر لا بالتروبر

बलवे नदी तेरा फांट।

(सं) प्रवाहः स्रोतसां वेगैरतिक्रान्ततटः सदा। (अं) (Lit.) Short-lived are the banks of powerful current.

(उ) مرتا هون مین تو آدم خاکي کي شان پر * الله رے دماغ که هے آسمان پر

(फ़ा) سرشت از خاک و دماغ بر افلاک (अ) الانسان خلق من ماء مهين وعرج الي علئين

बस कर मियां! बस कर, देखा तेरा लशकर।

(सं) अलं ह्यलं शूर! विकत्थनेन दृष्टं मया सैन्यबलं त्वदीयम्। (अं) (Lit.) Enough, good Sir, shut up, your grandness we have seen. (उ) بهیڑ کي لات گهتنے تک

(फ़ा) زحل هندي از مریخ ترکي (अ) البعل الهرم لايقرعه صوت الخلخل

बहता पानी निर्मला बंधा गन्दा होय।

(सं) साधूनां भ्रमतामेव चित्तं स्यान्निर्मलं सदा। (अं) Used key is always bright. Or, stagnat water stinks into the nose.

(उ) بیتهے بیتهے بهي طبیعت اُکتا جاتي هے (फ़ा) آب چونکه بسیار بماند گنده گردد

(अ) راس الماء اذا مکث

बा

बावन तोले पाव रत्ती।

(सं) अस्ति सम्यक् परीक्षितम्। (अं) Well tried.

(उ) باون توله پاؤ رتي

बापराज घर खाये न पान दांत निपोरे कढ़ गये प्रान।

(सं) न हि कालः प्रतीक्षेत कृतमस्य न वा कृतम्। (अं) Haughtiness characterises an upstart. (उ) باپ راج گهر کهاے نه پان * دانت نپورے کڑهه گئے پران (फ़ा) یوسف کجا دسترس پیرزن کجا (अ) ماني بتیک دقیق وانین یتهاع الرفیق

बाप मरा घर बेटा हुआ इसका टोटा उसमें गया।

(सं) तुल्यावायव्ययावुभौ। (अं) As the loss, so is the gain. (उ) باپ مرا گهر لڑکا هوا اسکا ٹوٹا اسمین گیا

बात गये कुछ हाल नहीं है ।

(सं) सत्या प्रिया न वाग् यस्य स संसारे नराधमः । (अं) Break your promise, and lose confidence. (उ) بانی نہیں تو زندگانی کس کی ہے (फ़ा) نام بلند به از بام بلند (अ) الاعتبار خیر من القنطار

बाल की खाल निकालें लोग ।

(सं) खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति । (अं) A clever man draws essence from an essence.

(उ) بال کی کھال نکال لوگ

बाज़ार किसका ? जो लेकर दे उसका ।

(सं) व्यवहारः सत्याश्रयी । (अं) Honesty in trade secures credit. (उ) بازار کسکا جو لیکر دے اوسکا

(फ़ा) نام بلند به از بام بلند (अ) الاعتبار خیر من القنطار

बावरे गांव में ऊंट पाहुना ।

(सं) विप्राऽस्मिन्नगरे महान् कथय कस्तालद्रुमाणां गणः । (अं) (Lit.) In an assembly of mad, a camel is a guest.

(उ) باوري گانون میں اونٹ پاہونا

बारे की माँ न मरे और बूढ़े की जोरू ।

(सं) वृद्धस्य भार्य्या मरणेन दुःखं मातुर्वियोगे न च बालकानाम् ।
(अं) Mother in childhood, and wife in old age are main props. (उ) بارے کي ماں نہ مرے اور بوڑھے کي جورو

बारा वर्ष दिल्ली में रहे तो क्या भाड़ झोंका ?

(सं) अपि काश्यां निवासेन पठितं नैव किञ्चन । (अं) A life-long companion of the wise, but himself a fool.

(उ) بارہ برس دھلي میں رھکر کیا بھاڑ جھونکا

बारह वर्षों में घूरे की भी दशा फिरती है ।

(सं) चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च । (अं) Time produces change even where it is least expected. Or, Mutability is the order of Time. (उ) کبھي گھورے کے دن بھي پھرتے ھین

(फ़ा) [illegible] پنج روز نوبت اوست (अ) الامر بين يشقي و الفقر يغني

बाप का पोखर है तो क्या कीच खानी है ?

(सं) तातस्य कूपोऽयमिति ब्रुवाणाः क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति ।

(अं) An evil custom though time honoured, must be remedied.

(उ) باپ کي پوکھر ھے تو کیا کیچ کھاني ھے

बाप न मारी मूसड़ी बेटा तीरन्दाज़ ।

(सं) मूर्खवंशेषु पण्डितः । (अं) A lily in a heap of dung. Or, A lion in power, though descended from a fox.

(उ) ماں بھٹیاري پوت فتح خان (फ़ा) اگر پدر تواند پسر تمام کند

(अ) لا تعد قدرک

बाहरवाले खा गये घरके गावें गीत ।

(सं) विजातीयाः प्रमोदन्ते दुःखायन्तेस्वजातयः । (अं) Great care for others, but no care for friends and relations.

(उ) باھر والے کھا گئے گھر کے گاویں گیت

बार बार चोर की तो एक बार शाह की ।

(सं) चौरस्य बहुवारश्चेदेकवारन्तु श्रेष्ठिनः । (अं) (Lit.) A thief is sure to be detected once, though he may escape many a time.

(उ) بار بار چور کي ایک بار ساھوکار کی

बांझ क्या जाने प्रसव की पीड़ा ।

(सं) न हि वन्ध्या विजानीयाद्गुर्वीप्रसववेदनाम् । (अं) The wearer knows where the shoe pinches. (उ) موزے کا گھاؤ میاں جانیں یا پاؤں (फ़ा) بادردکسے رسد کہ دردے دارد (अ) لم یصیب بمصیبتہ

बात दृष्टान्त से नीके समझात है ।

(सं) न दृष्टान्तं विना कैश्चिद्वाक्यसारोऽवगम्यते । (अं) An illustration is a good explanation. (उ) بات مثال سے سمجھ میں آتی ھے (फ़ा) سخن از مثال روشن گردد (अ) المثل في الكلام كالملح في الطعام

बात लाख की करनी खाक की ।

(सं) नीचो वदति न कुरुते न वदति सुजनः करोत्येव । (अं) Many speak but few act. Or, It is easier said than done.

(उ) رهنا جهوپڑي مين خواب ديكهنا محلونكا (फ़ा) خضر صورت شيطان سيرت
(अ) لسان تسبح وقلب يذبح

बातां हाथी पायबो बातां हाथीपायँ ।

(सं) सम्मानमपमानञ्च वचसाऽऽसाद्यते जनैः । (अं) A tower built on sand. (उ) زبان هي سر كتوائے زبان هی هاتهی چڑهائے
(फ़ा) زبان سرخ سر سبز ميدهد برباد (अ) سلامة الانسان والعة في لسانه

बातों बूढ़ा करतब खुवार ।

(सं) पापकर्म्मप्रवृत्तोऽपि धर्म्मव्याख्याधुरन्धरः । (अं) To speak like a wise man and to act like a child.
(उ) منهه كا ميٹها پيٹ كا كڑوا (फ़ा) صورت انسان سيرت شيطان
(अ) لسان يسبح وقلب يذبح

बांदी औरों के पांव धोवे अपने लिये सोवै ।

(सं) परकार्य्यप्रवीणोऽपि स्वकार्य्ये कुशली न हि । परापदेश निपुणः पापाचारे स्वयं रतः ॥ (अं) Wise in precepts but not in deeds.
(उ) چمار كي جورو اور ننگے پانون پهرے (फ़ा) كوزه گر از كوزة او آب نمي خورد
(अ) مرآة الحايك لايلبس الثوب الجديد

बाप से बैर पूतसे सगाई ।

(सं) पुत्रैः सखित्वं जनकैर्विरोधः । (अं) (Lit.) Friendship with the son and enmity with the father. (उ) كوري حرام اور بچه حلال (फ़ा) شكر خوردن و از نيشكر پرهيز كردن (अ) قتلوا سبط النبي وحرموا قتل البعوضة

बाबा आवे न घण्टा बाजे ।

(सं) न नव माणकं तैलं राधाया नर्त्तनं कथम् । (अं) No movement from here, till the mountain in motion. (उ) دلی سے ڈهينگ آئيگی جب بڑے پكونگے (फ़ा) تاترياق از عراق آورده شود ماركزيده مرده بود
(अ) الملدوغ يموت حتى يتركب الترياق

बांवी में हाथ तू डाल मन्त्र मैं पढ़ूं ।

(सं) त्वं हस्तं विवरे देहि अहं मन्त्रं पठामि च । (अं) To make a cat's paw of a person. (उ) بهس مين چنگاري ڈال جمالو دور كهڑي
(फ़ा) از دوست دست باتش گذاردن (अ) واذا قيل لهم لا تفسدوا في الارض قالوا انما نحن مصلحون

बाढ़ विना बेल नहीं चढ़ती ।

(सं) विनाऽऽश्रयं न तिष्ठन्ति पण्डिता वनिता लताः । (अं) No flying without wings.
(उ) دنیا میں وسیلہ بڑي چیز هے
(फ़ा) مربی بیار و مربي بخور (अ) الدنیا بالو سایل لا بالفضایل

बासन बिलाय जात रह जात बासना ।

(सं) चम्पकपुष्पपुटन्यायः । (अं) Body is mortal but soul is immortal. Or Desire never dies. (उ) نیکي رہ جاتي هے رهتا نہیں انسان باقي
(फ़ा) زندہ جاوید کیست هر کہ نکو نام زیست
(अ) من ثبت جودہ ثبت وجودہ

ब्याह पीछे बरात ।

(सं) मुण्डं मुण्डयित्वा मुहूर्त्तं पृच्छति । (अं) A day after the fair.
(उ) هر ایک بات اپنے موقع کي اچھي هوتي هے
(फ़ा) هر سخن وقتي و هر نکتہ مکانے دارد (अ) لا یحب العطر بعد العروس

बार बह जायगी और बात रह जायगी ।

(सं) व्यत्येति समयो नित्यं वार्त्तैवाऽवतिष्ठते । (अं) (Lit.) Time passes away, but words last. (उ) وقت نکل جاتا هے اور بات رہ جاتي هے (फ़ा) حرف میماند وقت نمي ماند (अ) لا یبقي الزمان و یبقی مارقي الانسان

ब्राह्मण जीमेही पतियाय ।

(सं) तुष्यन्ति भोजने विप्राः । (अं) (Lit.) Feast is the gratification of the greedy. (उ) گڑ کہنے سے منہہ میٹھا نہیں هوتا
(फ़ा) بگفتن آتش دهن نہ سوزد (अ) تحصیل الثواب بالا عمال لا بالاقوال

बालक जाने हियो बड़ो जाने कियो ।

(सं) विदन्ति हृदयं बाला निपुणाः कार्य्यकौशलम् । (अं) (Lit.) A child judges by heart, and an old man, by acts.
(उ) صحبت غیر کو اپنا بنالے (फ़ा) لطف کن لطف کہ بیگانہ شود حلقہ بگوش
(अ) الناس عبید الاحسان

बालक बुद्धिमान् सों ही बड़ा नर जान तू । बूढ़ा हो अज्ञान वही पशु समान है ।

(सं) युक्तियुक्तमुपादेयं वचनं बालकादपि । अन्यत्तृणमिव त्याज्यमप्युक्तं पद्मजन्मना ।
(अं) Wisdom alone is age.
(फ़ा.) بزرگي به عقل است نه بسال
(उ) بڑائي عقل سے ہے
(अ) غلم عاقل خير من شيخ جاهل

बावली रांड़ के बावले जाये ।

(सं) स्यान्मातृतुल्या प्रकृतिः सुतस्य ।
(अं) Like father like son.
(उ) سانپ کے بچے سنپولے ہوتے ہیں
(फ़ा) عاقبت گرگ زادہ گرگ شود (अ) الولد سر لابيه

बासी कढ़ी उबाला आया ।

(सं) यातयामं गतरसं पूति पर्युषितश्च यत् । उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥
(अं) Unusual brightness of a lamp indicates its approaching end.
(उ) بوڑھي کو زکام ہوا
(फ़ा) مارا ازین گیاه ضعیف این گمان نبود (अ) الكناس استكره من ريح الزبلة

बासी बचे न कुत्ता खाय ।

(सं) मूलं नास्ति कुतः शाखा ।
(अं) (Lit.) Not too much to be spent otherwise.
(उ) نہ رہے بانس نہ بجے بنسي
(फ़ा) که فرداترا جان دهدنان دهد (अ) يوم الجديد و رزق جديد

बांह गहे की लाज ।

(सं) अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ।
(अं) A good man always abides by his words.
(उ) ہاتھ پکڑے کی شرم ہے ہمکو
(फ़ा.) لحاظ دستگيري هم ضرور است (अ) اعتصمنا بيديك فامرنا اليك

बि

बिन दामन की चेरी ।

(सं) विनैवार्थेन सेविका ।
(अं) A female attendant serving for love.
(उ) بے دامون غلام
(फ़ा) درم نا خریده غلام تو ام (अ) عبد بغير الثمن

बिन हिम्मत किम्मत नहीं ।

(सं) पौरुष्येण विना मूल्यं पुरुषस्य न किञ्चन ।
(अं) Nothing brave, nothing have. Or, Fortune favours the brave.
(उ) ہمت بڑي چيز ہے
(फ़ा) همت مردان مدد خدا
(अ) من اعمل اجتهاده بلغ مراده

बिना बुलाई आवे टांय टांय गावे ।

(सं) उष्ट्रस्य च विवाहे तु गर्दभा गानतत्पराः । (अं) An uninvited visitor is like a straw (उ) بن بلاے احمق لے دوڑی صحنک

(फ़ा) ناخوانده مهمان کسے مشو (अ) لاتات طعاما لم تدع اليه

बिना वसीले की नाव डावां डोल होती है ।

(सं) कर्णधारं विना नौका याति नद्यामितस्ततः । (अं) No flying without wings. (उ) بغیر سہارے کے بیال

(फ़ा) یک رعایت قاضی به از هزار گواه (अ) الدنیا بالوسایل لابالفضایل

बिन पखावज बिन ताल नाचे है ।

(सं) नर्त्तनं किं विना वाद्यम् । (अं) To go to fight without any weapon. (उ) کنجی کبوتری اور محل میں ڈیرا

(फ़ा) زشت باشد روے ناز بیاو ناز (अ) وجہ وجہ الغول ویطلب لباس الحور

बिन निरधार न होसके सांच झूठको न्याव ।

(सं) गवेषणां विना नैव सत्यासत्यविनिर्णयः । (अं) No truth can be established without proof. Or, Without opposition success is easy. (उ) ایکطرفی ڈگری سب کوئی لے سکتا هے

(फ़ा) تنها پیش قاضی روے راضی آئی (अ) من یات الحکم وحده یفلح

बिपति पड़े पै जानिये को बैरी को मीत ।

(सं) आपत्सु मित्रं जानीयाद्व्यसनेषु च बान्धवान् । (अं) Adversity tries friends. Or, A friend in need is a friend indeed.

(उ) دوست وہ جو آڑی میں کام آوے (फ़ा) یاران باشد که بروقت سختی بکار آید

(अ) اخوک من آساک في شدتک

बिधी तो बिलाये क्यों ।

(सं) अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म्म शुभाशुभम् । (अं) A creator is in distress! Or, Eat, as you cooked. (उ) اپنے کئے کی سزا بھگتو

(फ़ा) تیشه از دست خود بر پاے خودزده (अ) ذلک بما قدمت یدیک

बिधि प्रपञ्च गुन अवगुन साना ।

(सं) द्वन्द्वमयोऽयं संसारो विधिना निर्म्मितोऽद्भुतः । (अं) (Lit.) Good and evil are mixed together even in the creation of God. (उ) بھلائی اور برائی هر شے میں هے

बिच्छूका मन्त्र जानें नहीं सांप के बिलमें हाथ डाले।

(सं) अक्षरं नैव जानाति स्पर्द्धते पण्डितैः सह। (अं) (Lit.) A fool challenging a wise man. (उ) بچھو کا منتر جانے نہیں سانپ کے بل میں ہاتھ ڈالے

बिल्ली को ख़्वाब में भी छींछड़े नज़र आते हैं।

(सं) स्वप्नेऽपि दुर्जनोऽन्येषामहितं चिन्तयत्यलम्। (अं) (Lit.) One dreams at night what one thinks about during the day. (उ) پیاسے کو خواب میں بھی پانی نظر آتا ہے
(फ़ा) تشنہ در خواب آب می بیند (अ) الجوعان لایری فی منامہ الاالطعام

बिन देखे राजा भी चोर।

(सं) अदृष्टे चौरे वै नृपतिमपि शङ्कत सुजनः। (अं) (Lit.) Even a king may be suspected as a thief, so long as not definitely known. (उ) بن دیکھے راجہ بھی چور

बिच्छूका काटा रोवे सांप का काटा सोवे।

(सं) सुप्यते सर्पसन्दष्टैरुद्यते वृश्चिकार्दितैः। (अं) Carping at a gnat, and swallowing a camel. (उ) بچھو کا کاٹا روئے سانپ کا کاٹا سوبے

बिजली कांसे ही पर गिरती है।

(सं) विद्युत्पातो भवेत् कांस्ये। (अं) Magnet draws iron.
(उ) بجلی کانسے ہی پر گرتی ہے

बिल्ली के भागों छींका टूटा।

(सं) सौभाग्येनैव वैद्यानां रोगार्तो जायते नृपः। (अं) Fortune's freak. Or, Illness of a wealthy man is for the gain of the doctor. (उ) بلی کے بھاگ سے چھینکا ہی ٹوٹ گیا

बिल्ली खायगी नहीं तो लुढ़का ही देगी।

(सं) उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम्। (अं) Mischief-making is the nature of the wicked (उ) بلی کھائیگی نہیں تو لڑھکا ہی دیگی

बी

बीज के झबुके मोति पोयले तो पोयले ।

(सं) कार्य्यं हि काले कृतमेव सिद्ध्यति तस्मिन् व्यतीते नहि तस्य सिद्धिः।
(अं) (Lit.) If you can make any food use of a worthless thing, you may. (उ) بہتے دریا هاتهه دهو لو
(फ़ा) تنور تا گرم است نان توان بست (अ) الدنيا مزرعة الآخرة

बीती ताहि बिसार दे आगेकी सुध ले ।

(सं) गतं न शोचेद्भवितव्यचिन्तकः । (अं) (Lit.) Let dead past bury its dead. (उ) گهتي جاتي هے مردم چيت رے چيت
(फ़ा) ايكه پنجاه رفت در خوابي * مگراين پنجروز در يابي (अ) تدارك في العمرمافات في اوله

बु

बुढ़िया मरी तो मरी आगरा तो देखा ।

(सं) स्वार्थे सक्ता हि जन्तवः । (अं) A great gain at a small cost. (उ) بڑهيا مري تو مري آگره تو ديكها

बुरे काम का बुरा हवाल ।

(सं) कुफलं स्यात् कुकर्मणः । (अं) Evil comes of evil.
(फ़ा) بد كرداري را بد انجامي (उ) جيسي كرني ويسي بهرني
(अ) وجزاء سيئة سيئة مثلها

बुढ्ढी घोड़ी लाल लगाम ।

(सं) वृद्धा वेश्या मुखे तस्या नासा भूषणमद्भुतम् । (अं) An old matron in a young lady's dress. (उ) پراني ديگچي پر قلعي
كي بهڑک (फ़ा) در هفتاد سالگي مشق طنبور ميكند (अ) شيخ يتصبي

बुढ़ापे में आदमी की मत मारी जाती है ।

(सं) वृद्धत्वे हीयते मतिः । (अं) Old age is second childhood.
(उ) بڑهاپے ميں انسان كو هوس زياده هوتي هے (फ़ा) پيري و صدعيب چنين گفته اند (अ) الشيب داء لادراء له

बुढ़िया वेद बिना कैसे रहे ।

(सं) वृद्धा कथं तिष्ठतु स्वाश्रयं विना । (अं) A son is the prop

of old age. (उ) وهي دشن هے جو لگي هے تو ے ديوانه كو
(फ़ा) ابر ميخوانند مستان خانه گوويران شرد (अ) تزيد الا معمار وان هدم الدار

बू

बूर के लड्डू खाय तो पछ्ताय न खाय तो पछ्ताय ।

(सं) कृताकृतेऽनुतापः स्याद्दुर्भगाभरणे इह । (अं) Commission or omission, repentance inevitable. (उ) كنوار ي ارمان بياهي پشيمان (फ़ा) نا كرده ارمان و كرده پشيمان (अ) الازدواج ندامة والعزوبة حسرة

बे

बेईमानी का मुंह काला ।

(सं) सत्यमेव जयति नानृतम् । (अं) Truth triumphs in the long run. (उ) بے ايماني كا منهه كالا

बै

बैठे से बेगार भली ।

(सं) अभावे शालिचूर्णं वा । (अं) Better to serve gratis than remain idle. (उ) بيكار سے بيگار بهلي—بيكار مباش كچه كيا كر (फ़ा) گر نتويسي قلمے مي تراش (अ) الكسل باب من الزندقة

बैले दीजे जायफल क्या तौले क्या खाय ।

(सं) उष्ट्रवक्त्रे च जीरकम् । (अं) A drop in the ocean. (उ) بيلے ديجے جايپهل كيا تولے كيا كهاے

बैठा ठाला बनियाँ सेर बांट तौले ।

(सं) वाणिज्यरहितो वैश्यो माति पाषाणशेटकम् । (अं) (Lit.) An idler kills his time in useless pursuits. (उ) بيٹها ٹهالا بنيا سير بانٹ تولے

बैल न कूदा कूदी गौन ।

(सं) राज्ञा प्रजा न दण्ड्यन्ते ताभिरेव स दण्ड्यते । (अं) It is not you that have fallen, but your hat. (उ) بيل نه كودا كودى گون يه تماشا ديكهے كون (फ़ा) نره گاو نه جست جست خروار (अ) الشاهد حاضر يبسم وصاحب الحق غائب يخفى

बो

बोये गेहूं उपजे जौ ।

(सं) प्राप्नोति दुःखं कुरुते च धर्म्मम् । (अं) To sow the wind and reap the tempest. (उ) میں کروں تیری بھلائی تو کرے میری آنکھ (फ़ा) نیکی بربادِ گناہ لازم (अ) الکرم علی اللیام ظلم علی الکرام

बोये पेड़ बबूलके आम कहां से खाय ।

(सं) यादृशं कुरुते कर्म्म तादृशं फलमश्नुते । (अं) A bramble brings forth no grapes. (उ) نتیجہ کار بد کا کار بد ہے (फ़ा) اگر خار کاری سمن ندروی (अ) وجزاء سیئة سیئة مثلها

बोये बीज ताके फल नीके ही लुनोहीगो ।

(सं) अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म्म शुभाशुभम् । (अं) As you sow, so you shall reap. (उ) کرگہا چھوڑ تماشے جائے ناحق چوٹ جولاہا کھائے (फ़ा) پیچش ماراز کجروی خوداست (अ) ذلک بما قدمت یداک

बोलबो न सीख्यो सब सीख्यो गयो धूलमें ।

(सं) किं स्याद्वाऽन्यगुणैर्लोके वाग्मिता श्रेयसी मता । (अं) (Lit.) Eloquence is the finest art. (उ) پہلے بات کو تو لو پھر منھہ سے بولو (फ़ा) اول اندیش وا نگہے گفتار پاے پوش آمدہ است و پس دیوار (अ) فکر ثم قل

बोले सो तेलको जाय ।

(सं) मुखरस्तत्र हन्यते । (अं) Silence is golden. or, Silence is a great virtue. (उ) ایک چپ سو کو ہراوے (फ़ा) ہزار جواب ایک خاموشی (अ) واعرض عن الجاهلین .

बौ

बौहरे के राम राम और यम के सन्देशे बराबर हैं ।

(सं) मृत्युवद्दुःखदायिस्याद्वध्र्वकानां वचो मधु । अव्यवस्थितचित्तानां प्रसादोऽपि भयङ्करः । (अं) He that goes a-borrowing goes a-sorrowing. (उ) قرضدار ہمیشہ خوار (फ़ा) قرض شوہر مردان است (अ) الدین سقین الدین

व्यौपार अपार है।

(सं) लक्ष्मीर्वसति वाणिज्ये। (अं) Business has no limit.

(उ) بيلا كر پهلا هوگا سودا كر نفع هوگا

(फ़ा) سود در سوداگري است

(अ) التجارت يربح المال

वं

वंके को तिरवंका मिलही जाता है।

(सं) धूर्त्तों हि लभते राजन् धूर्त्तराजं न संशयः। (अं) Pride *versus* pride.

(उ) سير كو سوا سير موجود هے

(फ़ा) هر فرعونے را موسے (अ) لكل فرعون موسيٰ

बन्दर के गले में मोतियों की माला।

(सं) मूर्खहस्तेषु पुस्तकम्। (अं) (Lit.) To adorn a monkey with a necklace of pearl.

(उ) بندر كے گلے ميں موتيوں كي مالا

बन्दर क्या जाने अदरक का स्वाद।

(सं) विहाय मुक्तां करिकुम्भजातां कान्ता किसंतस्य बिभर्त्ति गुञ्जाम्।

(अं) To cast pearls before swine.

(उ) بندر ادرك كا ذايقه كيا جانے * شيخ كيا جانے صابن كا بياؤ

(फ़ा) چه داند بوزنه لذات ادرك

(अ) لاتطرح الدرفي اعناق الكلاب

भ

भक्ति के वश भगवान्।

(सं) भक्तिवश्यः परात्मा। भक्तिप्रियो माधवः। (अं) (Lit.) Love wins the favour of God.

(उ) خوشامد سے خدا راضي

(फ़ा) خوشامد هر كرا گفتم خوش آمد (अ) ادعوا بكم تضرعا وخفيه

भजन बिन काहे को देह धरी।

(सं) तेषां वृथा जन्म गतं नराणां नाराधितो यैः पुरुषः पुराणः।

(अं) (Lit.) Vain is the life of those that do not pray.

(उ) بندگي كرنے تو بنده نهيں تو گنده (फ़ा) زندگي آمد براے بندگي * زندگي بے بندگي شرمندگي (अ) وما خلقت الجن والانس الاليعبدون

भड़भूजे की छोकरी और केसर का तिलक।

(सं) दुहिता चर्म्मकारस्य कण्ठे मौक्तिकभूषणम्। (अं) An ogre ugly as imperious as a fairy. Or, (Lit.) A cobbler's daughter in a barones's gown. (उ) چھچھوندر کے سر میں چنبلي کا تیل (फ़ा) زشت باشد روے نازیبا ناز (अ) وجهها وجه الغول ويطيب لباس الحور

भरमभारी पिटारा खाली।

(सं) अन्तःसारविहीनस्य वहिराडम्बरं वहु। (अं) (Lit) Gorgeous in look, but possessed of no worth.

(उ) اچھے هیں پر خدا کام نہ ڈالے (फ़ा) آواز دهل از دور خوش مي آید

(अ) اسمع جعجعة ولداري طحنا

भलाई का फल बुराई।

(सं) अहो! पुण्यफलं दुःखम्। उपकारफलं राजन्! अपकारोऽभवत्किल। (अं) (Lit.) Good act, evil result. (उ) نیکي کا ثمرہ بدي هے (फ़ा) نکوئي بابدان کردن چنان است * که بد کردن بجاے نیکمردان

(अ) الكرم على اللئام ظلم على الكرام

भली कहत कहा जाय।

(सं) भद्रं भद्रमिति ब्रूयात्। (अं) (Lit.) Speak gently.

(उ) خوش گفتار بڑا هشیار (फ़ा) کلام نکو دام دلها است

(अ) الكلام المحبوب صياد القلوب

भली बात में विलम्ब कहा।

(सं) शुभस्य शीघ्रम्। (अं) In doing charitable acts ask not many questions. Or, (Lit.) Lose nó time in attempting what is good.

(उ) نیکي اور پوچھ پوچھ

(फ़ा) درکار خیر تا خیر مکن (अ) الخير لا يؤخر

भवानी निबल बकरे सबल।

(सं) स्वामितः सेवको महान्। (अं) Ten rupees worth of watch and twenty rupees worth of case, or, An Amazonian wife and a dwarfish husband. (उ) دمڑي کي بڑھیا ٹکا سر منڈائي

(फ़ा) آفتابه خرج لحم (अ) كراية المال ازيد على راس المال

भई गति सांप छछूंदर केरी।

(सं) किं करोमि क गच्छामि पतिते कार्य्यसङ्कटे। (अं) I am between Scylla and Charybdes. (उ) بهئي گت سانپ چهچهوندر کيري (फ़ा) نه راے رفتن نه روئي ماندن (अ) ان افعل امت وان سكت لغت

भरी जवानी मांझा ढीला।

(सं) प्राप्ते यौवनकालेऽस्य शरीरं दुर्बलायते। (अं) (Lit.) Why is this sluggishness in the vigour of youth ?

(उ) چڑهي جواني مانجها ڈهيلا

भरे में भरता है।

(सं) वृथा दानं धनाढ्येषु वृथा भुक्तेषु भोजनम्। (अं) Money begets money. (उ) بهرے مين بهرتا هے

भरे समुन्दर म घोंघा प्यासा।

(सं) गरीयसी केवलमीश्वरेच्छा। (अं) (Lit.) To live in the sea, and still to be dying of thirst.

(उ) بهرے سمندر مين گهونگها پياسا

भा

भागते चोर की लँगोटी ही सही।

(सं) सर्वनाशे समुत्पन्ने यल्लब्धं खलु तद्वसु। (अं) From a bad paymaster get what you can. (उ) نا دهندے سے جو کچهه هاتهه لگے سو غنيمت (फ़ा) از خانۂ سوختہ هرچه برآيد سود است (अ) خذ القليل من اللئيم

भांग भखन तो सुगम है लहर कठिन कहँ होय।

(सं) प्रतिक्रिया स्यात्कठिना भक्षणे सुलभं विषम्। (अं) Enjoyments are sweet in the beginning, but bitter in the long run. (उ) لوگ کهتے هين چاه مشکل هے * پر غلط هے نباه مشکل هے (फ़ा) يارے غارے بايد که زخم مارے بکشد (अ) الحب سيل لكن يسق الكبد

भाग्यवान् के भूत कमावें।

(सं) क भाग्यमाप्नोति न भाग्यभाजनः। (अं) (Lit.) A

Luckyman is served even by an evil sprit.

(उ) خدا دیتا ھے تو نھیں پوچھتا تو کون ھے (फ़ा) خدا کہ میدھد نمی پرسد کہ تو کیستی (अ) فضل الله یوتیہ من یشاء

भाई दूर पड़ोसी नीड़े।

(सं) दूरे ते भ्रातरः सन्ति निकटे प्रतिवासिनः। (अं) Love thy neighbour more than thy brother. (उ) آنکھ اوجھل پہاڑ اوجھل
(फ़ा) هر که از دیده دور از دل دور (अ) من بعُد من العین بعُد من القلب

भावी के वश संसार।

(सं) अवश्यम्भाविनो भावा भवन्ति महतामपि। (अं) God's will, will be done. (उ) خدا چاھے سو کرے (फ़ा) هرچه خدا خواست همان مي شود
(अ) یفعل الله مایشاء ویحکم مایرید

भी

भीक के टुकड़े बाजार में डकार।

(सं) अन्तः सारविहीनस्य बहिराडम्बरं बहु। (अं) Much show, little fact.
(उ) بھیک کے ٹکڑے بازار میں ڈکار

भीक मांगे और आंख दिखावे।

(सं) याचमानः स्वयं भिक्षां नेत्रकोपं करोति च। (अं) Beggars must not be in temper.
(उ) چوری اور سینہ زوری
(फ़ा) چه دلاور است دزدي که بکف چراغ دارد (अ) لایقضي الخصم علي القاضي

भीख न दे माई मेरो खप्पर जिन फोड़े।

(सं) भिक्षा न दीयतां मातः! खर्परस्तु न भज्यताम्। (अं) Kindly let me go home alive, I will trouble thee no longer.
(उ) بخشو بي بلي بندہ لنڈوراهي بهلا (फ़ा) روباه را گفتند پوستین پوش گفت انچه
(अ) رضامن نوالب بالرحیل

भू

भूले बनियां भेड़ खाई अब खाऊं तो राम दुहाई।

(सं) न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम्। (अं) I will never do so again

(उ) بھولے بنیا بھیڑ کھائي - اب کھاؤن تو رام دھائي

भूख में गूलर ही पकवान।

(सं) क्षुधा सक्तुर्बुभुक्षायाम्। (अं) Hunger is the best sauce.

(उ) بھوک میں گولر ھی پکوان (फ़ा) کوفتہ را نان تہی کوفتہ است

(अ) الثل في السفر خورمن سويق الحضر

भूलि गई राव रंग भूलि गई जिकड़ी, तीन चीज़ याद आई नोन तेल लकड़ी।

(सं) सर्वारम्भास्तण्डुलप्रस्थमात्राः। (अं) With marriage commence the troubles of life. (उ) اب تو نون تیل لکڑی یاد ہین

भूखा सो रूखा।

(सं) बिभुक्षितः किं न करोति पापम्। (अं) For a hungry man, no pleasure has any charm. (उ) بھوکا مرتا کیا نہین کرتا

(फ़ा) گرسنہ ہر بلا دلیر بود (अ) الجوع جرئت کبیرۃ

भूखा बंगाली भात ही भात।

(सं) क्षुधार्त्तस्तण्डुलाशी वै तण्डुलं याचते मुहुः। (अं) Mad of self, sings of self. (उ) غرض کا باولا اپنی گاوے

(फ़ा) صاحب غرض مجنون مي باشد (अ) صاحب الغرض مجنون

भूखे भजन न होय।

(सं) कोऽपि कर्त्तुं न शक्नोति भजनं भोजनं विना। (अं) A light purse is a heavy curse (उ) پریشانی مین کوئی کام جی سے ہو نہین سکتا

(फ़ा) هيچ كارے برنيايد در پريشان خاطري (अ) من قل دنیارہ قل مقدارہ

भूख में चना चिरौंजी।

(सं) चणकं स्याद्बुभुक्षायां नूनं ह्यमृतसन्निभम्। (अं) A good stomach is the best sauce. (उ) بھوکے کو دوری سے پکوان کی خوشبو آتی ہے

(फ़ा) کوفتہ را نان تہی کوفتہ است

(अ) الثل في السعر خيرمن سويق الحضر

भूखे को भोजन थाके को विश्राम।

(सं) दद्यादन्नं क्षुधार्त्ताय श्रान्ताय स्थानमुत्तमम्। (अं) Give the needy what he needs. (उ) اندھا کیا چاہے دو آنکھین

(फ़ा) کورچہ خواہد ہردم چشم روشن

(अ) العين الاطالب الالعين

भूख में किवाड़ ही पापड़ा ।

(सं) सक्तुः सुधा स्याद्धि बुभुक्षितानाम् । (अं) Hunger is the best sauce Or, To a hungry man no food comes amiss.
(उ) بہوکہ کو کیا روکھا اور نیند کو کیا تکیہ (फ़ा) گرسنہ را از دورے بوی طعام بدماغ میرسد (अ) الشّ فی السفر خیر من سویق الحضر

भे

भेंड़ की लात घुटनों तक ।

(सं) मशकस्य बलं कियत् । (अं) What great harm can a gnat do ?
(उ) کیا پدی اور کیا پدی کا شوربہ
(फ़ा) زحل هندی از مریخ ترکی نترسد (अ) البغل الهرم لا یقرغه صوت الجلجل

म

मरने चली और मलार गावे ।

(सं) स्वभावो दुस्त्यजो नाथ ! प्राणैः कण्ठगतैरपि । (अं) Goes to the guillotine and begs for pie. (उ) مزاج عالی نہ توشک نہ نہالی
(फ़ा) کوری و نظربازی (अ) وجهاو جه الغول ویطلب لباس الحور

मरते के साथ न आप मरो ।

(सं) म्रियमाणेन सार्द्धं स्वयं न म्रियस्व । (अं) Drown not thyself to save a drowning man. (उ) ڈوبتے کی خاطر تم کیوں ڈوبتے ہو
(फ़ा) از برائے دیگران خودرا بهلاکت میانداز (अ) لا یهلک نفسک لغیرک

मर जैहैं पर टरिहैं नाहीं ।

(सं) अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा, न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः । (अं) I will rather die than be dishonoured.
(उ) قمای جتنی بهیگیگی اتنی بهاری هوگی (फ़ा) خاقے به منت یکطرف وآن شوخ تنها یکطرف (अ) من یصر لم یوتو

मन सांचा तो सब सांचा ।

(सं) स्वान्ते पूते जगत्पूतम् । (अं) Honest with oneself, honest with the world. (उ) دل هو قابو میں تو سب کچھ هو سکے
(फ़ा) صفائی قلب حاصل کن که جام جهان باشد (अ) القلب اذا صلح صلح الجسد وان فسد فسد

मन मोतियों व्याह मन चावलों व्याह ।

(सं) विवाहः स्याद्यथाशक्ति । (अं) Look to the end not to the means. (उ) ضرورت سے زیادہ سامان نرکھو
(फ़ा) اگر ہوس است همین قدربس است (अ) الحريص محروم

मन मिले का मेला ।

(सं) सन्मित्रसम्मेलनमेव मेला । (अं) The mind is the seat of unity. Or, Where there is peace at home there is no need of a judge. (उ) دو دل راضی تو کیا کریگا قاضی
(फ़ा) خویشی بخوشی وسو دابرضا است (अ) المرأة را ضية والبعل راضي فمابال قضاء القاض

मन मस्त भया जब क्या बोले ।

(सं) मत्ते मनसि किं ब्रूयात् । (अं) All's gone if the mind is gone. (उ) جو مست ہیں قدس کے اونکو شراب کیا ہے
(फ़ा) مستي ما است از نگاہے پرست (अ) لاصحومن سكرالمحبة

मन भावे मुड़िया हिलावे ।

(सं) मनोभावं शिरः कम्पैः सङ्गोपयति मानवः । (अं) Nodding nay though the mind may. (उ) لب پہ توبہ ترے دل میں ہوس
جام شراب (फ़ा) در دل ہوس شراب وبر لب توبہ (अ) القلب اثيم واللسان سليم

मन चङ्गा तो कठौती में गङ्गा ।

(सं) मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । (अं) Good mind good find. (उ) جي خوش تو جهان خوش
(फ़ा) دل اگر شاد است گلخن گلشن است وربود ناشاد گلشن گلخن است
(अ) فرح العالم بفرح القلب

मन का लड्डू फोड़ना ।

(सं) मनोरथैः किं भवतीह कार्य्यम् । मनसा कल्पिते हर्म्ये शयानोऽसौ नृपायते । (अं) Build castles in the air. (उ) بالو كي ديوار بنانا
(फ़ा) علقار ابدام آوردن (अ) لايدخل الجمل في سم الخياط

मन का घाटा कि धन का ।

(सं) धनं नास्ति मनो न वा । (अं) The will fails, not the

भूख में किवाड़ ही पापड़ा ।

(सं) सक्तुः सुधा स्याद्धि बुभुक्षितानाम् । (अं) Hunger is the best sauce Or, To a hungry man no food comes amiss.

(उ) بہوکہ کو کیا روکھا اور نیند کو کیا تکیہ (फ़ा) گرسنہ را از دورے بوی طعام بدماغ میرسد (अ) الأكل في السفر خير من سويق الحضر

भे

भेंड़ की लात घुटनों तक ।

(सं) मशकस्य बलं कियत् । (अं) What great harm can a gnat do ?

(उ) کیا پدی اور کیا پدی کا شوربہ

(फ़ा) زحل هندي از مریخ ترکي نترسد (अ) البغل الهرم لايفزعه صوت الجلجل

म

मरने चली और मलार गावे ।

(सं) स्वभावो दुस्त्यजो नाथ ! प्राणैः कण्ठगतैरपि । (अं) Goes to the guillotine and begs for pie. (उ) مزاج عالي نہ توشک نہ نہالي

(फ़ा) کوري و نظربازي (अ) وجهاوجه الغول ويطلب لباس الحرير

मरते के साथ न आप मरो ।

(सं) म्रियमाणेन सार्द्धं स्वयं न म्रियस्व । (अं) Drown not thyself to save a drowning man. (उ) ڈوبتے کي خاطر تم کیون ڈوبتے هو

(फ़ा) از براے دیگران خودرا بهلاکت میندازد (अ) لايهلک نفسک لغيرک

मर जैहैं पर टरिहैं नाहीं ।

(सं) अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा, न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः । (अं) I will rather die than be dishonoured.

(उ) قماي جتني بهيکهي اتني بهاري هوگي (फ़ा) خاقے به منت یکطرف وآن شوخ تنها یکطرف (अ) من يصرلم يوتر

मन सांचा तो सब सांचा ।

(सं) स्वान्ते पूते जगत्पूतम् । (अं) Honest with oneself, honest with the world. (उ) دل هو قابو مين تو سب کچه هو سکے

(फ़ा) صفائی قلب حاصل آن که جام جم همان باشد (अ) القلب اذا صلح صلح الجسد وان فسد فسد

मन मोतियों ब्याह मन चावलों ब्याह ।

(सं) विवाहः स्याद्यथाशक्ति । (अं) Look to the end not to the means. (उ) ضرورت سے زیدہ سامان نرکھو

(फ़ा) اگر ہوس است ہمین قدربس است (अ) الحریص محروم

मन मिले का मेला ।

(सं) सन्मित्रसम्मेलनमेव मेला । (अं) The mind is the seat of unity. Or, Where there is peace at home there is no need of a judge. (उ) دو دل راضي تو کیا کریگا قاضی

(फ़ा) خویشی بخوشی وسو دابرضا است (अ) المرأۃ را ضیۃ والبعل راضي فمابال قضاء القاض

मन मस्त भया जब क्या बोले ।

(सं) मत्ते मनसि किं ब्रूयात् । (अं) All's gone if the mind is gone. (उ) جو مست ہین قدبس کے اونکو شراب کیا ہے

(फ़ा) مستي ما است از نگاہے پرست (अ) لاصدومن سکرالمحبۃ

मन भावे मुड़िया हिलावे ।

(सं) मनोभावं शिरः कम्पैः सङ्गोपयति मानवः । (अं) Nodding nay though the mind may. (उ) لب پہ توبہ ترے دل مین ہوس جام شراب (फ़ा) در دل ہوس شراب وبر لب توبہ (अ) القلب اثیم واللسان سلیم

मन चङ्गा तो कठौती में गङ्गा ।

(सं) मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । (अं) Good mind good find. (उ) جي خرش تو جہان خرش

(फ़ा) دل اگر شاد است گلخن گلشن است وربود ناشاد گشن گلخن است

(अ) فرح العالم بفرح القلب

मन का लड्डू फोड़ना ।

(सं) मनोरथैः किं भवतीह कार्य्यम् । मनसा कल्पिते हर्म्ये शयानोऽसौ नृपायते । (अं) Build castles in the air. (उ) بالو کي دیوار بنانا (फ़ा) عنقار ابدام آوردن (अ) لایدخل الجمل في سم الخیاط

मन का घाटा कि धन का ।

(सं) धनं नास्ति मनो न वा । (अं) The will fails, not the

treasure. Or, Short of will, short of purse.

(फ़ा) تونگري بدل است نه بمال (उ) اميري دل کے ساتهہ هے

(अ) الغنى غني النفس

मन अटका तन भटका ।

(सं) मनो यत्र वपुस्तत्राकृष्टं सञ्जायते ध्रुवम् । (अं) Absent from mind absent from body. (उ) نه لگي آنکهہ جب سے آنکهہ لگي

(फ़ा) آنراکه غم يار بود چون خسپد * چشميکه دروخار بود چون خسپد

(अ) تتجافي جنوبهم عن المضاجع

मन उमराव कर्म्म दरिद्री ।

(सं) प्रारब्धहीनो मनसि प्रवीणः । (अं) Lord in the mind beggar of hand. (उ) ثات کا لنگوٹا نواب سے ياري

(फ़ा) يوسف کجا ودسترس پيرزن کجا (अ) مافي بنيک دقيق فاين متاع الرقيق

मतलब के दो बोल ही बहुत हैं ।

(सं) स्वल्पाक्षरं सार्थकवाक्यमुत्तमम् । (अं) Short and sweet.

(उ) لفظوں کي بوچهار مطلب کابگاڑ (फ़ा) طوالت موجب ملالت است

(अ) خير الكلام ماقل ودل

मछली के जाये किनने तैराये ।

(सं) प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति । (अं) Mother nature is mother nurse. (उ) آغا مير کي دئي سکهي سکهائي

(फ़ा) بچهٔ بط اگر شبينه بود * آب درياے تا بسينه بود (अ) ابن الفقيه نصف الفقيه

मरद की बात और गाड़ी का पहिया आगे को ही चलता है ।

(सं) नरस्य वाक्यं शकटस्य चक्रं नित्यं पुरो धावति धावतीह ।

(अं) A step forward is a step taken. (उ) مرد مرے نام کو ناموں مرے دام کو

(फ़ा) نام نکوست حاصل ايام زندگي

(अ) الجاهل يطلب المال , العاقل يطلب الكمال

मन में बसे सो सपना देखे ।

(सं) दृष्टं श्रुतं जाग्रति यद्धि लोके स्वप्ने तदेवेक्ष्यत एव लोकैः ।

(अं) The thought is the father of the action.

(उ) جواري اپنا هي دانون ديكهتا هے (फ़ा) شتر درخواب بيند پنبه دانه
(अ) الجوعان لايري في منامه الاالطعام

मक्खी बैठी शहद पर रही पंख लपटाय । हाथ मले और सिर धुने लालच बुरी बलाय ॥

(सं) त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः । कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रयं त्यजेत् । लोभः पापस्य कारणम् । (अं) Greed is its own hell. (उ) مكهي بيٹهي شهد پر رهي پنكهه لپٹائے هاتهه ملے اور سر دهنے لالچ بري بلاے (फ़ा) بدوزد طمع ديدهٔ هوشمند—درآردطمع مرغ وماهي به بند
(अ) الطمع يعمي ويصم

मन के हारे हार है मन के जीते जीत ।

(सं) मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । (अं) The mind makes the man. (उ) من كے هارے هار من كے جيتے جيت

मन मोदक नहीं भूख बुझावहिं ।

(सं) उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्य्याणि न मनोरथैः । (अं) Castles in the air. Or no strongholds. (उ) خيالي پلاؤ سے پيٹ نهين بهرتا
(फ़ा) عنقارا بدام نتوان آورد (अ) لايدخل الجمل في سم الخياط

मा

मांगे बिन महतारी भी न दे ।

(सं) ददाति माताऽपि न याचनं विना । (अं) A closed mouth catches no flies. (उ) بے روئے مان بچے كو دودهه نهين ديتي
(फ़ा) طفل تانگريد مادرش شيرندهد (अ) ادعوني استجب لكم

मांगन भलो न बापसों ईश्वर राखे टेक ।

(सं) तृणादपि लघुस्तूलस्तूलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ मामयं याचयेदिति ॥ (अं) (Lit.) With faith in Providence resolve to stand on your own legs rather than to beg.
(उ) سب سے برا مانگنا (फ़ा) درسختي مردن به كه حاجت پيش كسے بردن
(अ) السوال ذل ولوكان من ابويه

मा का पेट कुम्हार का आवा कोई गोरा कोई काला रे ।

(सं) भिन्नरूपगुणशीला जायन्ते सोदरा भ्रातरोऽपि । (अं) (Lit.)

Brothers born of the same mother are often seen to be of different colour and nature. (उ) پانچوں انگلی برابر کبھی نہیں ہوتیں (फ़ा) خدا پنج انگشت یکسان نکرد (अ) لیسو سواء

मारे सिपाही नाम हो सरदार का।

(सं) योद्धृभिर्युध्यते युद्धं नायकेनाप्यते यशः। (अं) One doth the labour, another enjoyeth the fruit. Or, One soweth, another reapeth. (उ) مارے سپاہی نام سردار کا
(फ़ा) کوہ را فرہاد کندولعل را پرویز یافت (अ) یکسب الوالد ویاکل الولد

मानो चाहे न मानो हम तुम्हारे पञ्च।

(सं) अस्वीकृतोऽपि पक्षाभ्यां न्यायं कर्तुं समुद्यतः। (अं) A self-elected president. (उ) مان نہ مان میں تمہارا مہمان

माके दुलार से लड़के की खराबी।

(सं) लालयेत्पञ्चवर्षाणि दशवर्षाणि ताडयेत्। प्राप्ते तु षोडशे वर्षे पुत्रे मित्रवदाचरेत्। (अं) A spoiled child of the harem. Or, Spare the rod and spoil the child. (उ) استاد کی مار ماں باپ کے پیار سے بہتر ہے (फ़ा) جور استاد بہ زمہر پدر (अ) الضرب للصبیان کالماء في البستان

माने तो देवता नहीं तो पत्थर।

(सं) तस्माद्भावो हि देवता। (अं) Where there is reverence there is divinity. (उ) اعتقاد بڑی چیز ہے
(फ़ा) پیرمن خس است اعتقاد من بس است (अ) الوهم خلق الاشياء

मार से भूत भागता है।

(सं) प्रेतः प्रहारात्सततं पलायते। (अं) (Lit.) Even a devil pauses before an uplifted rod. (उ) مار سے بھوت بھاگتا ہے
(फ़ा) گر نبودے چوب تر فرمان نبردے گاو خر (अ) عود یعلم الصلح

माह नंगे वैशाख भूखे।

(सं) माघे नग्नश्च वैशाखे क्षुधया पीडितो जनः। (अं) No cloth to protect against cold, and no food to appease hunger.

(उ) ماہ ننگے بیساکھ بھوکے

मा न माका जाया सबही लोक पराया।

(सं) मातृभ्रातृविहीनस्य मम लोकः परोऽखिलः। (अं) (Lit.) Selfless love is only mother's love. (उ) همنے عالم کو آزما دیکھا جسکو دیکھا سو بیوفا دیکھا (फ़ा) هرکرادم برداشتم مادہ برآمد (अ) الوفاء قدذهب اسمه وبقي رسمه

मानो तो देव नहीं भीत को लेव।

(सं) भावे हि विद्यते देवस्तस्माद्भावो हि कारणम्। (अं) (Lit.) An image is nothing but an image if not hallowed with reverence. (उ) اعتقاد بڑی چیز ہے (फ़ा) بیرمن خس است اعتقاد من بس است (अ) الوهم خلاق الاشياء

मा पिसनहारी बाप कञ्जर और बटा मिरजा सञ्जर।

(सं) माता दासी पिता दासः पुत्रः सम्राट्शिरोमणिः। (अं) (Lit.) The mother grinds at the mill, the father a basket-maker, the son forsooth a King Sanjar ! Or, Son of poor parents, himself a great king. ! (उ) ماں بهٹیاری پوت فتح خان (फ़ा) پدر اگر نتواند پسر تمام کند (अ) لاتعد قدرک

माया को डर काया को क्या डर।

(सं) स्वसम्पत्तिकृते भीतिः स्वशरीरकृते न हि। (अं) No money, no fear. (उ) روپیہ کے سب لاگو ہیں (फ़ा) زر رادوست بسیار اند وزردار را دشمن بے شمار (अ) وانه لحب الخير لشديد

माया ढलती फिरती छाया।

(सं) अर्थाः पादरजोपमा गिरिनदी वेगोपमं यौवनमायुष्यं जललोलबिन्दु चपलं फेनोपमं जीवनम्। (अं) Riches have wings. Or, Fortune is ever fickle. (उ) یہ دولت کسو پاس رہتی نہیں * سدا ناؤ کاغذ کی بہتی نہیں (फ़ा) اول آن روز و اخیر آن شب است (अ) المال ظل زايل

माया तेरे तीन नाम परसा, परसू, परसराम।

(सं) यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः। यस्यार्थाः सपुमान् लोके यस्यार्थाः स हि पण्डितः। (अं) Wealth is honour.

(उ) گھٹے تو فقیر بڑھے تو امیر مرے تو پیر (फ़ा) سال اول شیخ بودم سال دیگر میر زا * غله چرن ار زان شود امسال سید میشوم (अ) ذو المال عاقل وفا قده لايعقل

मार चौदहवां रत्न है ।

(सं) लालने बहवो दोषास्ताडने बहवो गुणाः । (अं) Rod is the fourteenth jewel obtained from churning the ocean.

(उ) مار کے آگے بھوت بھاگے (फ़ा) گر نبودے چوب ترفرمان نبردے گاوخر

(अ) عود يعلم الضنج

मारन बैल गली संकरी ।

(सं) सङ्कीर्णैकपदीमार्गो घातको वृषभोऽग्रतः । किं करोमि क्व गच्छामि पतिते कार्य्यसङ्कटे ॥ (अं) On the horns of a dilemma.

(उ) ادھر قبله ادھر قصاب بي خديجه سوئے کدھر (फ़ा) نه راه رفتن نه روے ماندن

(अ) ان اقل امت وان اسكت لغت

मारे घुटना फूटे ललाट ।

(सं) पादे घातो व्यथा मुण्डे । (अं) I ask for a fork and you bring me a cake.

(उ) کہیں کہیت کی سنیں کہلیان کی

(फ़ा) سوال دیگر جواب دیگر (अ) ضربت العنق انكسر العين

माल का मोल है ।

(सं) गुणानुरूपा भवतीह सत्क्रिया । (अं) (Lit.) As is the thing, so is its worth.

(उ) جیسا گڑ ڈالوگے اتناهی میٹھا هوگا

(फ़ा) هردو عالم قیمت خود گفتهٔ نرخ بالاکن که ارزانی هنوز (अ) الرخيص بالعلت والعالي بالقيمة

मान का पान भला ।

(सं) यत्सम्मानेन सम्प्राप्तं स्वल्पञ्चेदपि तद्बहु । (अं) A gift with a kind countenance is a double present.

(उ) تھوڑي بھي بہت هے آبرو کي (फ़ा) راحت در اندک است (अ) ماقل وكفى خير مما كثر والهي

मान घटे नित के घर जाये ।

(सं) अतिपरिचयादवज्ञा । (अं) Familiarity breeds contempt.

(उ) قدر کهو دیتا هے هر روز کا آنا جانا (फ़ा) هر روز مهمانا صحبت زیاده شود

(अ) زرغبا تزدد حبا

मान महीपत मान, दियो दान नहिं लीजिये ।

(सं) न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते । विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम् । (अं) Give a thing and take again, and you shall ride in hell's wain. (उ) دي هوئي چيز کا پهر کسکا ليڻا
(फ़ा) انچه عطا فرمودۀ باز مگير (अ) الوقف قدذهب اسمه وبقي رسمه

मि

मिट्टी का माधो ।

(सं) गोमयीयो गणेशः । (अं) A mere puppet.
(उ) بهينس کا بهائي (फ़ा) کلوۀ ناتراش (अ) اين هبنقه

मियां भये गोर जोग बीबी भई घर योग ।

(सं) आसन्नमृत्योर्भार्या वै सुन्दरी षोडशी बत । (अं) One at the threshold of life, the other at the threshold of death. Or, An old husband, and young wife. (उ) •مياں قبر ميں پانوں لٹکاۓ بيٹهي بيبي پالنے جهولے (फ़ा) شوهر بلب گورزن دربازي و شور ✻ شوهر آفتاب لب بام زن هنوز ميوۀ خام (अ) البعل في الحبس والفراش في الرقص

मिलन भलो बिछुड़न बुरो, मत मिल बिछुड़ो कोय ।

(सं) संयोगे परमानन्दो वियोगे दुःखमुत्कटम् । न संयोगो वियोगान्तो भवेत् कस्यापि कर्हिचित् । (अं) (Lit.) Union is bliss, and separation is pain. (उ) ايکدن پہلےهی دنياسےاوٹهانا همکو* يا الہی شب فرقت نه دکهانا همکو
(फ़ा) قيامت آنزمان باشد که ياراز يار دور افتد
(अ) الفرقت حرقت

मित्र को मिलाप अति आनन्द को कन्द है ।

(सं) शोकारातिभयत्राणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् । केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ (अं) When friends meet, heart is warm.
(उ) ملنے سے دوستونکے دلکو خوشی هوتي هے
(फ़ा) چشم ازروے دوستان روشن شود نه از باغ وبوستان
(अ) زيارت الحبيب طراوت المحبت

मियां की दौड़ मसजिद तक ।

(सं) दुर्बलानां समुत्साहः शयनावधिवर्द्धते । (अं) The wrath of

the weak is pacified on his wife. (उ) ملا کی دوڑ مسجد تک

(फ़ा) دیوانه کجا باشد درکوه وبیا بانها (अ) مهما تكن الكن

मियां रोते क्यों हो ? सूरत ही ऐसी है।

(सं) वानराणां मुखं कृष्णं भवत्येव स्वभावतः। (अं) (Lit) A man of uncouth make has a weeping look.

(उ) میاں روتے کیوں ہو صورت ھی ایسی ھے

मिस्सों से पेट भरता है किस्सों से नहीं।

(सं) अलं कथाप्रसङ्गेन क्षुधा सम्पीडितान्तिके। (अं) Fair words butter no parsnips. (उ) مسوں سے پیٹ بھرتا ھے قصوں سے نہیں

मिज़ाज क्या है तमाशा घड़ीमें तोला घड़ी में माशा।

(सं) क्षणे रुष्टः क्षणे तुष्टः रुष्टः तुष्टः क्षणे क्षणे। अव्यवस्थितचित्तानां प्रसादोऽपि भयङ्करः॥ (अं) (Lit.) Fickle temper wanes hot and cold at the same breath. (उ) مزاج کیا ھے تماشا گھڑي میں تولہ گھڑي میں ماشا

मिल गये की हर गङ्गा।

(सं) ईश्वरेच्छा गरीयसी। (अं) Depend on chance.

(उ) ملگئے کي ھر گنگا

मी

मीठा नवाला और कड़ुवा बोल कोई नहीं भूलता।

(सं) मिष्टान्नभुक्तिः कटुका च वाणी विस्मर्य्यते नैव कदापि कैश्चित्। (अं) (Lit.) Sweet food and bitter words are never to be forgotten. (उ) تلوار کا زخم بھر جاتا ھے بات کا نہیں بھرتا

(फ़ा) جراحات لسان رانیست دارو * جراحات سنان راهست دارو (अ) جراحات السنان لها التيام ولايلتام ماجرح اللسان

मीठा मीठा लपालप कड़ुआ कड़ुआ थू।

(सं) सुखं सर्वं ममैवास्तु दुःखं माऽभूत् कदाचन। (अं) If favourable to self-interest, everything is delicious, if not, not. (उ) میٹھا میٹھا غپ کڑوا کڑوا تھو

मीठा और भर कठौती।

(सं) हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः। बहुमिष्टमनल्पश्च दुर्लभं जगतीतले।
(अं) (Lit.) Sweet and in plenty. (उ) میٹھا اور بھر کٹھوتی

मु

मुख देखे की प्रीति है।

(सं) परोक्षे कार्य्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्। वर्ज्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम्॥ (अं) Out of sight, out of mind.
(उ) آنکھ اوجھل پہاڑ اوجھل (फ़ा) روبرو بو دن به از پهلو بودن
(अ) من ماد من العین فقدباد من القلب

मुए सांप पर कीड़ियों का कटक।

(सं) कीटसैन्यं मृते सर्पे। दुर्बले शशकाः सिंहाः। (अं) To slay the slain. Or, To tread on a crushed worm. (उ) مرے شیر کو گیدڑ بھی لات مارتا ہے (फ़ा) حق کسے را اگر بیندازد * کسش از خیل خانہ ننوازد.
(अ) اذ مات الا سد یلعب به الرجلان

मुए बाबा की बड़ी बड़ी अँखिया।

(सं) मृताः सर्वैः प्रशस्यन्ते। धन्या मृता ये नराः। (अं) A thing when lost is valued most. (उ) مرگئے جب ہم ہوئی تعریف میری چادکی
(फ़ा) قدر عافیت کسے داند کہ بہ مصیبتے گرفتار آید (अ) النعمت اذا فقدت عرفت

मुफ़ की शराब काज़ी को भी रवां है।

(सं) विना मूल्येन संप्राप्तमपेयञ्चाऽपि किञ्चन। विदुषा गृह्यते धर्म्यमिति मत्वा नृणां बत। (अं)(Lit.) Wine, when obtained gratis, is not unacceptable even to the Kazi. (उ) مفت کی شراب قاضی کو بھی حلال ہے (फ़ा) شراب مفت قاضی هم می خورد (अ) اللقطات ملتقطات

मुड़ा योगी पिसी दवा का क्या ठीक।

(सं) परिवर्त्तितवेषाणां रूपज्ञानं सुदुर्लभम्। (अं)(Lit.) A hermit has no caste. (उ) مڑا جوگی پسی دوا کا کیا ٹھیک

मुरगी को तकुआ का घाव ही बहुत है।

(सं) दुर्बलानां भवत्येव स्तोकदण्डोऽपि मृत्यवे। (अं) (Lit.) A

small rod suffices to kill a worm. (उ) چیونٹي کو پیشاب هی
دریا هے (फ़ा) مورچه را قطره شبنم طوفان است (अ) طوفان النملت بالقطرات

मू

मूर्ख की सारी रैन छैल की एक घड़ी।

(सं) मूर्खस्य सर्व्वाऽपि निशा न तादृक् भवेत्सुखार्थं प्रमदाजनेषु। क्षणं क्षणं स्यात् क्षणदश्च यादृक् ये कामशास्त्रे निपुणा हि तेषाम्॥ (अं) (Lit.) A clever man can do in an hour what a fool takes a day to perform. (उ) مورکھ کي ساري رين چهيل کي ايک گهڑي

मूल से ब्याज प्यारा होता है।

(सं) कुसीदं मूलात्प्रियं भवति। पुत्रात् पौत्राः प्रिया भवन्ति। (अं) (Lit.) Interest is more valued than the capital.

(उ) پونجي سے نفع عزیز هوتا هے.

मे

मेरे ही से आग लाई नाम धरो वैसंदर।

(सं) कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः। (अं) A jackdaw in borrowed feathers. (उ) احمد کي پگڑي محمود کے سر
(फ़ा) از ریش کند بربروت بست (अ) یسرق من بیت الجیران و یکرم به الضیف

मेड़की को जुकाम लोग हँसे तमाम।

(सं) वन्ध्यापुत्रं समाकर्ण्य कस्य चित्ते न विस्मयः। (अं) (Lit.) A barren lady producing a child is a wonder indeed.
(उ) میڈکي کو بهي او زکام هوا (फ़ा) مارا ازین گیاه ضعیف این گمان نبود
(अ) الکناس یستکره من ریح المزبلة

मै

मैं न कहूं तोसूं कौन कहेगो।

(सं) मदन्यः को वदेत्तुभ्यम्। (अं) (Lit.) Who else would keep eye on you. (उ) مانا کرو کہا یہي کسي خیرخواہ کا
(फ़ा) سخن شنیدن نیم دولتست (अ) العمل علی نصح ناصح

मैं तो रामदिवानी मेरो मरम न जाने कोय।

(सं) श्रीरामचन्द्रपदपङ्कजमत्तचित्तभृङ्गस्य मर्म मम कोऽपि न वेत्तुमीशः।

(अं) (Lit.) Deep are the meanings of the devotees.

(उ) جو مست هین دوس کے انکو شراب کیا هے (फ़ा) مست مے بیدار گردد نیم شب مست ساقی روز محشر بامداد (अ) لاصحو من سکر المحبت

मैं के गले छुरी।

(सं) इति वत मे मे कुर्वन् पशुरिव नीतः कृतान्तेन। (अं) Pride goeth before fall. (उ) بڑے بول کا سر نیچا هے

(फ़ा) بخود منگر (अ) ولتمش فی الارض مرحا

मैं अपराधी औगुण भरिया तारण तुमरे हाथ।

(सं) मत्समः पातकी नास्ति पापघ्नः त्वत्समो न हि। एवं ज्ञात्वा महादेव ! यथायोग्यं तथा कुरु॥ (अं) (Lit.) Have mercy on me, O Lord, as I am the greatest of sinners ! (उ) هون لاکهه خطا و جرم هم سے گذرے هے کریم کب کرم سے (फ़ा) یارب من اگر بدم سراسر * از نیکی خویشتن تو مگذر (अ) یا محسن ایاک المسئی

मो

मोहिनी देख मुनिवर चले।

(सं) कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः। (अं) (Lit.) The beauty of a female acts upon the mind even of a sage.

(उ) زلف کا دام جہان خال کا دانہ هوگا * پہنس هی جایگا اگر کیسا هی دانا هوگا

(फ़ा) زلف خوبان زنجیر پاے عقل است و دام مرغ زیرک (अ) النساء حبایل الشیطان

मोरियों पै डाटे वारणे उघाड़े।

(सं) नष्टं पीताम्बरं जातं कन्यां रक्षितुमुद्यतः। (अं) Penny-wise and pound-foolish. (उ) اشرفیان لٹین اور کویلون پر مہر

(फ़ा) نگهبانی هیزم ورائگانی عود (अ) بنیت قصرا وهدمت مصرا

मोम का हाकिम लोह के चने चबावे।

(सं) पश्य क्षौद्रोऽधिपो मित्र ! लौहं चणकमत्त्यहो। (अं) (Lit.) A

kind-hearted man must needs be strict when dealing out justice. (उ) هزار هاتهی گیا گذرا بی سوا لاکہ کا

(फ़ा) صد موش ا یک گر بہ بس است (अ) كثيرمن الحطاب يكفيه قليل من النار

य

यथा राजा तथा प्रजा ।

(सं) राज्ञि धर्म्मिणि धर्म्मिष्ठाः पापे पापाः समे समाः । राजानमनुवर्त्तन्ते यथा राजा तथा प्रजा ॥ (अं) (Lit.) As is the king, so are his subjects. (उ) جيسا دولہا ويسي برات

(फ़ा) سلطان عادل جهان خوشدل (अ) الناس على دين ملوكهم

या

यारकी यारी से काम, उसके फेलों से क्या काम ।

(सं) गुणा ग्राह्या हि मित्रस्य नैव दोषाः कदाचन । (अं) (Lit.) Love is the religion of the lover. (उ) پير كي پيري سے كام يا اُسكے فعلوں سے (फ़ा) بگفت ملا برو وبفعلش مرو (अ) انظرالي ماقال ولاتنظرالي من قال

यामे कहा सन्देह ।

(सं) अत्र कः सन्देहः । (अं) No doubt about it. (उ) اسمیں کچھہ شک نہیں (फ़ा) درین چه شک (अ) لاريب فيه

या सुखनींद सोओ या माला जपो ।

(सं) सुखं स्वपिहि भो प्राज्ञ ! राम राम रटाथवा । (अं) (Lit.) Lying down and counting the beads. (उ) ایک وقت میں دو کام نہیں ہو سکتے (फ़ा) دو امردر آن واحدا مکان ندارد (अ) ضدان لايجتمعان

र

रहना इकन्त का यही मत सन्त का ।

(सं) सन्तो विविक्तमिच्छन्ति । (अं) Better alone than bad company. (उ) آپ بهلے اور اپنا گهر بهلا

(फ़ा) هيچ آفت نرسد گوشۂ تنهائي را (अ) السلامة في الوحدة

रससे मरे तो विष क्यों दे।

(सं) कार्य्यें स्वल्पश्रमाराध्ये बहुयत्नैरलं नृप ! । (अं) (Lit.) Poison has no use there where nectar serves its purpose.

(उ) گڑ سے مرے تو زہر کیوں دو (फ़ा) کاریکہ بہ نرمی بر آید درشتی درونشاید

(अ) المداراة تخرج من حجر صاحبه

✓रहे बांस न बजे बांसरी।

(सं) मूलं नास्ति कुतः शाखा। (अं) (Lit.) The tree dying, the branches must die too. (उ) رہے بانس نہ بجے بانسري

✓रस्सी जल गई पर ऐंठन रह गई।

(सं) श्वा यदि क्रियते राजा स किं नाश्नात्युपानहम्। (अं) Body decays, but habits continue. (उ) رسي جل گئي پر بل نہ گیا

(फ़ा) ريسمان سوخت ليكن كجي نرفت (अ) العادت لاترد الابالموت

रसमें विष, सुरजनमें दुरजन।

(सं) रसे विषं देवजनेषु दुर्जनः। समागमाः सापगमाः सर्व्वमुत्पादि भङ्गुरम्। (अं) (Lit.) A heron in an assembly of geese.

(उ) رس میں بکھ سُرجن میں درجن

रख पत रखा पत।

(सं) प्रतिष्ठां परेषां सुरक्षन्ति तेषां प्रतिष्ठा स्वयं रक्ष्यते शङ्करेण।

(अं) (Lit.) Show respects to others and you would be respected. (उ) اپني عزت اپنے هاتھ

(फ़ा) عزت هرکس بدست آنکس است (अ) ان تكرمني اكرمك

रसोई का विप्र कसाई का कुक्कुर।

(सं) ब्राह्मणः पाचको राजन्! पशुघ्नस्य च कुक्कुरः। एतौ द्वौ न प्रजायेते दुर्बलौ हि कदाचन॥ (अं) (Lit.) A Brahmin cook and a butcher's dog are both alike. (उ) رسوئي کا بپر قصائي کا کوکر

रा

✓राजा नलपर विपत पड़ी। भूनी मछली जल में पड़ी।

(सं) जगतीह सदा विमुखे हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता।

(अं) Misfortune does not come alone. (उ) کمبختی جب آوے تو اونت چڑھے کتا کاٹے (फ़ा) بخت خواب آلودہ را فالودہ دندان بشکند وبلهد (अ) اذا غلبت الشقوة على الرجل يعيبه اهل بتية

राजा योगी अग्नि जल इनकी उलटी रीति । डरते रहियो परशुराम थोड़ी राखें प्रीति ।

(सं) शस्त्रपाणौ जले वह्नौ योगिनि नखिश्रृङ्गिणोः । विश्वासो नैव कर्त्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ (अं) (Lit.) No reliance is to be placed on the favour of a king, or of a Yogin (devotee).
(उ) سچ کہا ھے مزاج شاھوں کا * آن میں کچھہ ہے آن میں کچھہ ہے (फ़ा) گاھے بسلامے برنجندوگاھے بدشنامے خلعت دهند (अ) من اقتدا على سلطانه قتل

राजा का दान प्रजा का स्नान ।

(सं) राज्ञो दानं प्रजास्नानं समानं पुण्यदं द्वयम् । (अं) (Lit.) Liberality of a king is for the good of his subjects.
(उ) غریب کی کوڑی امیر کی اشرفی برابر ہے (फ़ा) اگر پنبه پیچد بقنطار گنج نجند انکه د ینارے ازدست رنج (अ) الدرهم من هذا المعسر کا لقنطار من الموسر

राजा करे सो न्याव पासा पड़े सो दाव ।

(सं) राज्ञो न्याये तथा द्यूतजये भाग्यं न पौरुषम् । (अं) What the king does is justice. (उ) قاضي کي ماری حلال
(फ़ा) حکم حاکم مرگ مفاجات (अ) امر السلطان کموت الفجائة

राई का पर्वत ।

(सं) क्षुद्रापराधं बहुलीकरोति । (अं) To make the mountain of a molehill. (उ) پہانس کا بانس
(फ़ा) دانه خردل را کوه الوند وانمودن (अ) يقول لحبة الخردل انه جبل سليمان

✓राई से पर्वत करे पर्वत राई माहिं ।

(सं) मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिम् । वटबीजे यथा वटः । (अं) Impossibility is a word never to be found in the dictionary of God. (उ) رائي سے پربت کرے پربت رائي ماهن

रांड सांड और नकटा भैंसा ये बिगड़ें तो होवे कैसा।

(सं) रण्डा षण्डश्च मूर्खश्च भ्रष्टाः सन्तो निशाचराः। (अं) (Lit.) A villain when enraged can do any mischief.

(उ) رانڈ سانڈ اور نکٹا بھینسا یہ بگڑیں تو ہووے کیسا

राजा किस के पाहुने योगी किस के मीत।

(सं) विश्वासो नैव कर्त्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च। न चैवाभ्यागतो राजा योगी मित्रं न कस्यचित्। (अं) No counting upon the favour of a king or of a Yogin. (उ) راجہ کسکے پاهنے جوگی کسکے میت

रावले तेल खोले झूल।

(सं) कस्यामप्यवस्थायां न त्याज्यं नृपनिश्चितं हि वस्तु। (अं) (Lit.) A loving look of a friend is a great solace. (उ) کافی هے تسلي کو تری ایک نظر ہي (फ़ा) هرچه از دوست میرسد نیکو است (अ) عطاء المحبوب مرغوب

रावले घोड़े बावले सवार।

(सं) वाहकस्यापराधेन घोटको गर्दभायते। अयोग्याय पदं दत्तं सर्व्वथा हानिकृद्भवेत्। (अं) Bad workman quarrels with his tools. (उ) جیسے مدارمیان ویسي هي گهوڑي (फ़ा) مرانخریدۂ جانرا ازان قدرش نمیداني (अ) الغنيمة الباردة يبذل بلا حرقة

राम भरोसे जो रहे परवत पै लहराय।

(सं) अरक्षितं तिष्ठति रामरक्षितं सुरक्षितं रामहतं विनश्यति। ईश्वरार्पित-सर्वस्वः सुखी सर्वत्र जायते॥ (अं) (Lit.) Happy are the faithful wherever they happen to be.

(उ) بهروسا ایک خدا کا سچا هے (फ़ा) توکل بر خدا کن بالیقین تو
(अ) توکل علی الله یکفک

राम नाम में आलसी भोजन में हुशियार।

(सं) भगवत्कीर्त्तने मंदो भोजने च समुत्सुकः। (अं) (Lit.) Slow to act but clever to eat. (उ) دانہ کو آگے کام کو پیچھے
(फ़ा) روستایان گیلان (अ) ابن هبنقة

राम नाम जपना पराया माल अपना ।

(सं) मनस्यन्यत् वचस्यन्यत् कर्मण्यन्यद्दुरात्मनाम् । रामो वाचि ह्यसिः पार्श्वे ॥ (अं) God on tongue and devil in heart.

(उ) हाथी के दांत दिखाने के और खाने के और (फ़ा) दीदार از یوسف دلرا گرگ

(अ) لسان تسبیح و قلب یذبح

राम धनी वाको काहे की कमी ।

(सं) किं दुर्लभं स्यात्प्रभुसेवकस्य । (अं) (Lit.) The servants of God are above all wants. (उ) نا خدا سے کام کچھ رکھتے نہیں اپنی کشتی کا نگہبان اور ہے (फ़ा) ماخداداریم مارانا خدا درکار نیست

(अ) من له المولی فله الکل

रात भरे दिन रीते इन पेटन ने जग जीते ।

(सं) अस्य दग्धोदरस्यार्थे किं किं न विहितं मया । जगदस्त्युदराधीनम् ।

(अं) Stomach teaches all arts. (उ) پیٹ سب ناچ نچاتاہے (फ़ा) این همه ازپئےآنست که زرمی خواهند (अ) البطن یعلم الفطن

रात गई बात गई ।

(सं) रात्रिरेवं व्यरंसीत् । वार्त्ताभिः सह मेऽगमेच्च रजनी । (अं) (Lit.) It is no use crying over spilt milk. (उ) سانپ نکل گیا لکیر پیٹا کرو (फ़ा) علاج واقعہ پیش ازوقوع باید کرد * دریغ سود ندارد چورفت کار از دست (अ) الآن و قد عصیت قبل

राजा रूसेगा तो अपनी नगरी लेगा किसी का भाग तो नहीं लेगा ।

(सं) रुष्टो राजा पुरं लाति भाग्यं नैव तु लास्यति । (अं) (Lit.) If the king is displeased he can but turn me out of his city. (उ) آئیے همارے سر آنکھوں پر * جایئے ترنتی تھنتی چہانه سے تشریف لیجایئے (फ़ा) اگر آئی بسروچشم ماوگرنه خوش بروانیک سوراه

(अ) ذهب الهم بموت الشاه

रांड़ के रोने में भी बान ।

(सं) वैधव्यदुःखेन समं न दुःखम् । रोदनं विधवाया वै वैचित्र्येण समन्वितम् । (अं) (Lit.) A public woman's tears too appeal to

heart. (उ) ہم جانتے صاحب کچھہ دال میں کالا ہے

(फ़ा) به بهانهٔ بچه مادر مي خورد (अ) مرا مکم غير هذا

राजा मानी सो रानी ।

(सं) अङ्गीकारो हि भूपस्य प्रधानो मन्यते जनैः । (अं) Fair is not fair but that which pleaseth. (उ) جسے پیا چاہے وہی سہاگن کہلائے

(फ़ा) هر عيب كه سلطان بپسندد هنراست (अ) يختص برحمته من يشاء

राजा राज प्रजा सुखी ।

(सं) युक्तः प्रजानामनुरञ्जने स्याः तस्माद्यशो यत् परमं घनं वः । राजत्वं हि भवेद्राज्ञः प्रजानामेव सौख्यता । (अं) (Lit.) Prosperity of the subjects is the test of a sovereign's success.

(उ) اپنے حال میں سب خوشحال ہیں (फ़ा) عیسے بدین خود و موسے بدین خود

(अ) لكم دينكم ولي دين

रि

रिस मारे रसायन पैदा होती है ।

(सं) क्रोधरोधोऽमृतायते । (अं) (Lit.) When anger arises, think of the consequence. (उ) غصه حرام ہے

(फ़ा) بلے مرد آنکس است از روے تحقیق که چون خشم آیدش باطل نگوید

(अ) الغضب مفتاح الشر

री

रीझे तो नेहाल करे खीझे तो पैमाल ।

(सं) यस्मिन् रुष्टे भयोत्पत्तिः सन्तुष्टे च धनागमः । स रामो नृपतिः सेव्यो नान्ये भूपा हि कामुकाः । (अं) Sweetest wine makes the best vinegar. (उ) خدا کي لاٹھي میں آواز نہیں ہوتي

(फ़ा) دير گيرد سخت گيرد مرترا (अ) اياك وغضب الحليم

रीती भरे भरी ढुलकावे मेहर करे तो फेरि भरावे ।

(सं) कर्त्तुं वाऽकर्त्तुमन्यथा कर्त्तुं प्रभवति भूपो भवे सततम् । (अं) Nothing is impossible to Omnipotence. (उ) ریتي بهري بهرے ڈهلکاوے * مہر کرے تو پهیر بهراوے

रु

रुपया परखे बारबार आदमी परखे एकबार ।

(सं) मुद्राः परीक्ष्या असकृत्परन्त्वहो परीक्षणीयाः सकृदेव मानवाः ।
(अं) Confide not in him who has once deceived you.
(उ) آزماے هوئے کو آزمانا پشیمانی اوٹھانا هے (फ़ा) آزموده را نباید آزمود
(अ) من جرب المجرب حلت به الندامت

रू

रूप को कहा आभूषण ।

(सं) न रूपमाहार्यमपेक्षते गुणम् । (अं) A good face need no paint. (उ) نهیں محتاج زیورکا جسے خوبی خدانے دی * که جیسے خوشنما لگتا هے دیکھو چاند بن گهنے (फ़ा) یکے طلعت زیبابه از هزار خلعت دیبا
(अ) الحسین لایحتاج المعین

रूप की रोवै करम की हँसे ।

(सं) रूपेण हीनः प्रबलश्च भाग्यात् । (अं) (Lit.) Beauty weeps while fortune enjoys. (उ) هے اپنا اپنا مقدر جدا نصیب جدا
(फ़ा) بخت اگربرگردد بارے خیر گردد (अ) اعقل لاینفع الشقی

रूप की काली नाम कनको बाई ।

(सं) रूपेण कालिका देवी नाम्ना गौरी सुलोचना । (अं) A black man called Mr. White. (उ) تزین لومڑي سے نام دلیرخان
(फ़ा) برعکس نهند نام رنگي کافور (अ) صلت علي الاسد و بلت من النقد

रै

रैन बीती अरु भोर भई सुखनींद सोय के माला जपी ।

(सं) रात्रिर्गताऽभूच्च प्रभातकालः सुखेन सुप्त्वा जपतीह मालाम् ।
(अं) A mere show of devotion. (उ) گذر گئي گذران کیا جهونپڑی کیا میدان (फ़ा) سال گذشته حال گذشته (अ) مضي ما مضي

रैन गई सो मान दे सजनी दिन मत खोवै री ।

(सं) नैवातीते विचारः स्याद्वर्त्तमानं समाचर। (अं) (Lit) the past bury its dead, Act, act in the living present.

(उ) یہ دنیا شیشہ ساعت کي ہے ریت * گہنی جاتي ہے ہودم چیت رے چیت

(फ़ा) گذشتہ را صلوات و آیندہ را احتیاط (अ) تدارک في العمر مافات فی اولہ

रो

रोग जिन बनायो तिन ओषधि बनाई है।

(सं) येन रोगा इमे सृष्टाः सृष्टं तेनैव चौषधम्। (अं) Every sore has its salve.

(उ) ہر مرض کے لئے دوائی بہی ہے

(फ़ा) ہر درد را دوا ہست و ہر رنج را شفا (अ) لکل داء دواء

रोग गये वैद्य बैरी।

(सं) रोगे गते रिपुर्वैद्यः. (अं) In prosperity gold, in adversity God.

(उ) پارگئے چاہے پل ٹوٹے چاہے ناؤ توبے

(फ़ा) چون مصیبت رسد بحق نالد (अ) اذا مسکم الضرفالیہ تجرون

रोग का घर खांसी लड़ाई का घर हांसी।

(सं) काशो रोगस्य हेतुः स्याद्धास्यं कलहकारणम्। (अं) Jesting lies bring serious sorrow.

(उ) مذاق فساد کي جڑ ہے

(फ़ा) ظرافت آتش افروز جدائي است (अ) المزاح اولہ فرح و آخرہ ترح

रोज़गार और दुश्मन बारबार नहीं मिलते।

(सं) वाणिज्यञ्चैव शत्रुश्च भूयो भूयो न लभ्यते। (अं) Chances are chances.

(उ) روزگار اور دشمن باربار نہیں ملتے

रोज कुआं खोदना रोज पानी पीना।

(सं) नित्यं वित्तमुपार्ज्जयेत्प्रतिदिनं कुर्य्याद्व्ययस्तस्य च। उपार्जयत्यसौ दीनो नित्यं वित्तं तद्व्ययञ्च कुरुते। (अं) Te live from hand to mouth.

(उ) نیا دن نئي روزی (फ़ा) روز نو روزي نو

(अ) یوم جدید و رزق جدید

ल

लक्ष्मी बिन आदर कौन करे।

(सं) नैव लक्ष्मीं विनाऽऽदरः। दारिद्र्यदोषो गुणराशिनाशी।

(अं) No wealth, no honour. (उ) بے زر بے قدر

(फ़ा) اے زر تو خدا نۂ ولیکن بخدا ستارعیوب و قاضي الحاجتی

(अ) عزت الدنیا بالا موال

ललाट की फूटी अच्छी हिये की फूटी बुरी ।

(सं) अन्धो वरो नैव च ज्ञानहीनः। (अं) Wisdom is far better than riches. (उ) بیوقوف دولتمند سے عقلمند غریب اچھا

(फ़ा) انچه دانا کند کند نادان * لیک بعد از هزار دشواری (अ) سرالعمی عمی القلب

लवार सौगन्द खाय हजार ।

(सं) विश्वसेत् कर्हिचित् कोऽपि नैवेहासत्यभाषिणम् । असत्यवक्तुः शपथैः शतैः किम्। (अं) (Lit.) Liars do not stick at oaths.

(उ) قسم جهوٹها هي بہت کهاتا ہے (फ़ा) دروغ گورا سوگند گواه است

(अ) ایمان المرء معرفت بایمانه

लड़कों का खेल चिड़ियों का मरण।

(सं) बालस्य क्षणिका प्रीतिः पक्षी प्राणैर्वियुज्यते । (अं) It is amusement with you but death to us. (उ) مرغي اپني جان سے گئي میان جي کو مزه نه آیا (फ़ा) من مردم وتو حکایتے مي شاوي

(अ) العصفور في النزع والطفل في الطرب

लगा सो भगा ।

(सं) ये लग्नास्ते पलायिताः । (अं) (Lit.) To take to heel as soon as wounded. (उ) وقت کے جاتے هوے لگتي نهين دیر بهي (फ़ा) حیف صد حیف که وقت چون سیف مي گذرد (अ) الوقت سیف قاطع

लगन लगी तब लाज कहां है ।

(सं) चित्त लग्ने हि लज्जा क। (अं) (Lit.) True love knows no shame. (उ) دل جڑا شرم ٹوٹي (फ़ा) چون عشق آمد حیا رفت

(अ) العشق ترک السلامت في اختیار الملامت

लड़ना दे पर बिछुड़ना न दे ।

(सं) वरं विरोधो न वियोगआश्रितः । (अं) (Lit.) Dispute is better than dissension (among friends). (उ) لڑنا دے پر بچهڑنا نه دے

लगी बुरी होती है।

(सं) आसक्तिर्दुःखदायिनी। (अं) (Lit.) Attachment is a source of pain. (उ) نہ لاگی آنکھہ جب سے آنکھہ لاگی

(फ़ा) آنراکہ غمی یاربود چون خسپد * چشمے کہ درو خار بود چون خسپد

(अ) تتجافی جنوبهم عن المضاجع

लड़का बगल में ढिंढोरा नगर में।

(सं) कण्ठे हिरण्मयी माला मृग्यते मन्दिरे-दरे। (अं) (Lit.) To go out in search of a thing while in hand. (उ) لڑکا بغل میں ڈھنڈھورا شہر میں

लकड़ी के बल बन्दरी नाचे।

(सं) आश्रयेण विना लोके न किञ्चित्कर्त्तुमर्हति। (अं) (Lit.) One acts as directed by the master. (उ) بندر ناچے کہونٹے کے بل

(फ़ा) گر نبودے چوب تر فرمان نبردے گاوخر (अ) عود یعلم الضفدع

लटा हाथी बिटोरा सा।

(सं) भाति वै संकुचित इव क्षीणगजः। (अं) When the elephant sinks into the mire, even the frogs give him a kick. (उ) لٹا هاتهی بٹورا سا

ला

लाल प्यारा लाल का ख्याल प्यारा।

(सं) रत्नं प्रियं तस्य च चिन्तनं प्रियम्। मणिः कस्मै न रोचते। (उ) یار پیارا یار کا خیال پیارا

(अं) Even a friend's dog is dear. (फ़ा) سگ لیلی بچشم مجنون باید دید (अ) من احب شیئا اکثر من ذکره

लाठी कपार से भेंट नहीं झूठमूठ बाप रे बाप।

(सं) आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञा कामं व्यग्रा भवन्ति च। (अं) Not send for a surgeon before you are wounded. (उ) سوت نہ کپاس جولاھون سے لٹھم لٹھا

(फ़ा) بچہ درشکم و نامش مظفر

(अ) لم یعبر القریة و قد جاء العارقون

लाख दुरावो कहीं न दुरे घटकी प्रकट होके रहे।

(सं) प्रयत्नेनाऽपि गोप्यं चेदन्तः प्रकटतामियात् । पलालजालैः पिहितः स्वयं हि । प्रकाशमासादयतीक्षुडिम्भः । (अं) As we think; so we speak. (उ) جو دلمیں هوگا وهي زبان سے نکلیگا
(फ़ा) آنچه در دل است بر زبان مي آيد (अ) كل اناء يترشح بمافيه

लाख कही पर एक न मानी।

(सं) दीपनिर्वाणगन्धञ्च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् । न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः । नाश्रृणोच्च बहुशः कथितोऽपि । (अं) Much advice and little heed. (उ) بہترا کوئي کہا کرو ایک نهين سنتا
(फ़ा) بارها گفتم هلالي ترک خوبان کن ولے * هيچ تاثیرے ندیدم گفتگوے خویش را
(अ) يهدي ولا يهتدي

लाल गुदड़ी में नहीं छिपता।

(सं) न हि कस्तूरिकामोदः शपथेन विभाव्यते। (अं) Fire cannot be concealed under cloth. (उ) گن ظاهر هوکر رهتا هے
(फ़ा) بلے گنجینه د ویرانه باشد (अ) رفعة علي الرفعت

लाख का घर खाक कर दिया।

(सं) कुपुत्रेण गृहं नश्येद्धनाढ्यमपि नित्यशः । (अं) No vagabond can ever prosper. (उ) لاکهه کا گهر خاک کر دیا
(फ़ा) ابرمي خواهند مستان خانه گرویران شود (अ) تريد الاسطاروان هدم الدار

लातों के देव बातों से नहीं मानते।

(सं) यथा देवस्तथोपहारः। (अं) Mere words do not suffice, where rod is necessary. (उ) لاتوں کا بهوت باتوں سے کب مانتا هے
(फ़ा) دروغگو بے سوزنش کارنمي کند (अ) لايغ رمن يعكل

लालच बुरी बलाय।

(सं) लोभः पापस्य कारणम्। (अं) Avarice begets sin.
(उ) طمع بري بلا هے (फ़ा) بدبزدطمع دیده هوشمند * در آرد طمع مرغ وماهي ببند
(अ) الطامع يصل ...

लाठी मारने से पानी अलग नहीं होता।

(सं) स्नेहबन्धा न भिद्यन्ते बहुदुःखाकुला अपि । (अं) (Lit.) Water cannot be cut asunder. (उ) لاٹھی مارنے سے پانی جدا نہیں ہوتا

लि

लिखे मूसा पढ़े ईशा ।

(सं) अयमपरोऽस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं न वाचयति। (अं) (Lit.) One thing is written and another is read.

(उ) اپنا لکھا آپ ہی پڑھے (फ़ा) تصنیف را مصنف نیکو کند بیان

(अ) المعنى في بطن الشاعر

लिखते न बने कलम टेढ़ी ।

(सं) दोषं ददाति लेखन्यै असमर्थो हि लेखकः (लिखने) । (अं) A bad workman quarrels with his tools. (उ) لکھتے نہ بنے قلم ٹیڑھی

(फ़ा) رقص کردن خود نداند صحن را گوید کج است (अ) من لم يعلم يحتال

लू

लूट का मूसल भी भला ।

(सं) लुण्ठने यदि लब्धः स्यान्मूसलोऽपि मणेः समः । (अं) Even a trifle is again if obtained without any effort.

(उ) لوٹ میں خاصہ نفع (फ़ा) مفت راچہ گفت (अ) اللقطات ملتقطة

ले

लेना एक न देना दो ।

(सं) कर्त्तव्यं नैव किञ्चन । (अं) To be quits.

(उ) لینا ایک نہ دینا دو

लेना देना कुछ नहीं लड़ने को मौजूद ।

(सं) काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् । व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन च । अकारण विष्कृतवैरदारुणा असज्जनाः सज्जनयन्ति विग्रहम् । (अं) A quarrel with no object in view.

(उ) لینا دینا کچھ نہیں لڑنے کو موجود

लो

लोभ गला कटावे ।

(सं) लोभान्मोहश्च नाशश्च । (अं) Avarice begets death.

(उ) طمع بري بلا هے (फ़ा) بدرزدطمع دیدہ ہوشمند * درآردطمع مرغ وماهي ببند

(अ) الطمع يعمي ويصم

लोहा जाने और लोहार धौंकनेवाले की जाने बला ।

(सं) तटस्थो नैव जानाति विक्रमं प्रतिपक्षिणोः । (अं) A disinterested spectator.

(उ) تم جانو تمهارا کام جانے

(फ़ा) گوشت خوردندان سگ (अ) الناس مجزيون باعمالهم ان خيراً فخيروان شرافشر

लोहू लगाकर शहीदों में दाखिल ।

(सं) येन केन प्रकारेण वीरत्वं द्योत्यतेऽधमैः । (अं) An attempt to pass for a martyr.

(उ) لهو لگا کے شهيدون مين داخل

(फ़ा) هفتاد سالگی و مشق طنبور (अ) شيخ يتصبى

लोमड़ी के अंगूर खट्टे ।

(सं) अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रकुर्वते । (अं) Grapes are sour.

(उ) کهدر گرا گتهے مين آج يهين رهينگي

(फ़ा) عصمت بي بي از بيچادري (अ) يشتهي بقلب ويأكو بلسانه

व

वक्त पड़े बांका गधे से कहे काका ।

(सं) समय एव करोति बलाबलम् । येन केनाप्युपायेन स्वकार्यं साधयेद्बुधः ।

(अं) Difficulty is the leveller of all angularities.

(उ) ضرورت کے وقت گدهے کو باپ بناتے هين (फ़ा) آنچه شيران را کند روبه مزاج احتياج است احتياج است احتياج (अ) صاحب الحاجت اعمى

वह पानी मुल्तान गये ।

(सं) गतास्ते दिवसास्तात ! मुक्तानां जन्म शुक्तिषु । (अं) Those days are gone by.

(उ) گئي گذري باتين جانے دو

(फ़ा) آن دفتر را گاو خورد وگاورا قصاب برد (अ) الماضي لايذكر

वस्त्र से खूंटी भी शोभती है ।

(सं) पयसा कमलं कमलेन पयः पयसा कमलेन विभाति सरः ।

(अं) (Lit,) Even a post looks well if beautifully dressed.

(उ) ایک نور آدمی هزار نور کپڑا (फ़ा) مفسے تیز زیب تن نباشد
(अ) الناس با للباس

बणज करेंगे बणियां और करेंगे रीस । बणज किया था जाट ने रह गये सौ के तीस ।

(सं) अनुकूलं प्रकृत्यैव कार्य्यं स्यादुत्तमोत्तमम् । (अं) (Lit.) A potter must not try the work of a smith. (उ) غصه تجارت میں منع ہے (फ़ा) تلاغے نگ کبک را گوش کرد * نگ خویشتن هم فراموش کرد
(अ) کل میسرلما خلق له

वर मरे या कन्या मरो मेरी गोद का भाड़ा भरो ।

(सं) सर्वः स्वार्थं समीहते । (अं) Let me have my dues at any cost. (उ) بر مرے یا کنیا اپنی دچھنا سے کام
(फ़ा) هر گرادیدم بعالم آشنای مطالب است (अ) الدار ثم الجار

वि

विषय में विष है ।

(सं) विषया विषवत्त्याज्याः । न विषं विषमित्याहुर्विषया विषमुच्यते । (अं)(Lit.) Wordliness acts like poison. (उ) زناکاری کا انجام خواری ہے (फ़ा) ازنا افتدوبا اندر جهات (अ) الزنایخرب البناء

विद्या लोहे के चने हैं ।

(सं) विद्या दुस्तरवारिधिः । (अं) There is no royal road to learning. (उ) اوستاد کی مار ماں باپ کے پیار سے بہتر ہے (फ़ा) طفل بمکتب نمی رود الابزندش (अ) الضرب للصبیان کالماء فی البستان

विद्या और समुद्र जल पार नहीं पृथ्वीराज !

(सं) नैव पारं हि विद्याया वारिणो वारिधेर्नृप ! (अं) Art is long. (उ) علم بے انتہا ہے (फ़ा) علم کثیر آمد و عزت نقیر * هرچه ضروری ست بدان شغل گیر
(अ) العمر قصیر والصناعت طویل

विद्या अमूल्य रत्न है ।

(सं) विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् । किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या । (अं) Learning is a priceless jewel. or, Learning has no

money value. (उ) علم غریبوں کی دولت امیروں کی زینت ہے
(फ़ा) هر که علم دریافت زریافت (अ) العلم للغرباء مال وللامراء جمال

विनाशकाले विपरीत बुद्धि।

(सं) विनाशकाले विपरीतबुद्धिः। (अं) Adversity destroys discretion. (उ) موت آئی تو چیونٹی کے پر جمے
(फ़ा) اجل سگ که میرسد مال چوپان بخورد (अ) اذا جاء اجل البعیر قام حول البیر

वे

वेश्या बरस घटावहीं जोगी बरस बढ़ाय।

(सं) वृद्धाऽपि षोडशी वेश्या युवा योगी शताब्दिकः। इत्युक्त्वा गौरवं लोके सम्प्रचारयतोऽनिशम्। (अं) The fashionable do not like to become old. (उ) ویشیا برس گھٹاوہیں جوگی برس بڑھائے

वेही मियां दरवार में वेही चूल्हे के पास।

(सं) देवदत्तस्य एक एव पुत्रः स एव ज्येष्ठः स एव कनिष्ठः। (अं) (Lit.) No he is the master and servant in himself. (उ) وہی میاں دربار میں وہی چولہے پاس (फ़ा) پیر بازرجی بہشتی خر

वो

वो मढ़ी ही जाती रही जहां अतीत रहते थे।

(सं) स्थानं तन्न विलोक्यते सुयतयो यत्रावसन् वै पुरा। गतास्ते दिवसास्तात ! मुक्तानां जन्म शुक्तिषु। (अं) Past times are gone, old manners are changed. (उ) وہ دن گئے جب خلیل خان فاختہ مارتے تھے
(फ़ा) شد آن مرغ کو بیضۂ زرین نهاد (अ) قد مضی زمن عمرکان یعم ذوبه الدرر الغرر

श

शत्रु लघु गनिये नहीं।

(सं) क्षुद्रो रोगस्तथा शत्रुर्लघुर्नैव हि गण्यताम्। (अं) Enemy is enemy, be he great or small. (उ) دشمن کو چھوٹا نہیں سمجھنا چاہئے
(फ़ा) دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد (अ) لا یضعف عدوک

शत्रु मरन सुन हर्ष न करो। तुम कहा सदा अमरही रहोगे।

(सं) अहन्यहनि भूतानि गच्छन्ति यममन्दिरम्। अपरे स्थातुमिच्छन्ति किमाश्चर्य्यमतः परम्। मृते शत्रौ न नन्दस्व न त्वं स्थातुर्भविष्यसि।

(अं) Do not laugh at the pain even of your enemy.

(उ) دشمن کو روتا دیکهکے هنسنا نه چاهئے (फ़ा) اگر بمرد عدو جاے شادمانی نیست * که زندگانی ٠انیز جاودانی نیست (अ) لاتفرح لموت عدوک

शरम की मा गोड़े रगड़े।

(सं) किं न कुर्व्वन्ति लज्जार्त्ता नम्रा दीना भवन्ति वै। (अं) Bashfulness is an enemy to prosperity. (उ) شرم شي شرم میں کام تمام هوا (फ़ा) حیا مانع رزق است (अ) الحیا یمنع الرزق

शरम की बहू नित भूखी मरे।

(सं) आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सुखी वसेत्। मुग्धा वधूः क्षुधार्ता वै म्रियमाणेव तिष्ठति। (अं) Shame often turns out to be a source of sufferings. (उ) جسکی زبان چلے اسکے ستر هل چلیں (फ़ा) حیامانع رزق است (अ) الحیٰ یمنع الرزق

शक्करखोरेको शक्कर मक्करखोरेको मक्कर।

(सं) भाग्यं फलति सर्वत्र। (अं) God never sends mouths but he sends meat. Or, Provident supplies every one's wants. (उ) خدا سب کو روزي دیتا هے (फ़ा) خدا خود میر سامان است ارباب توکل را (अ) الاعمال بالنیات

शा

शान्त की बेर ज्यों दीपक की द्युति।

(सं) शान्तेः काले दीपकस्येव ज्योतिः। (अं) (Lit.) A candle burns bright on the eve of extinction. (उ) چراغ جاتے وقت روشني زیاده دیتا هے (फ़ा) چراغ وقت مردن خانه روشن میکند (अ) تزیدالضیاء في السراج عندالطفاء

शाम के मरे को कब तक रोवे ?

(सं) अकाले मृतजीवानां दुस्तरः शोकसागरः। (अं) To mourn

for the departed is quite in vain. (उ) شام کے موے کو اب تک روے

शि

शिकार के समय कुतिया हगासी।

(सं) शत्रौ संग्रामसन्नद्धे जाता सैन्यशिरोव्यथा। (अं) A soldier, pleading headache when ordered to fight. (उ) شکار کے وقت کتیا ھگاسی

शी

शीरा फार श्रावक भये।

(सं) येन केन प्रकारेण स्यात्प्रशस्तो धरातले। (अं) He adopts new views for loaves and fishes. (उ) جدھر مطلب دیکھا اُدھر ڈھل گئے (फ़ा) طور منافقانه خوب نیست (अ) لاالي هذاولاهذا الیک

शीलवन्त गुण ना तजे औगुण तजे न गुलाम।

(सं) त्यजन्ति शीलं न हि शीलवन्तस्त्यजन्ति नीचा अपि दुर्गुणं न। (अं) Black will take no other hue. (उ) کاکا کرے نه ساکا * هے قول مرتضی کا (फ़ा) پرستار زاده نیاید بکار (अ) لاخیرفي عبيد

शौ

शौक़ीन बुढ़िया चटाई का लहँगा।

(सं) विटै रात्रौ प्रकाशार्थं खद्योतं शिरसि धृतम्। (अं) A fashionable man in a cloak of sack. (उ) شوقین بڑھیا چٹائي کا لهنگا

स

समय पाय तरवर फले केतो सींचो नीर।

(सं) विहिते बहु यत्नेऽपि काले स्यात्कर्मणः फलम्। (अं) (Lit.) Everything happens in due course. (उ) منحصر وقت پر هیں کام تمام (फ़ा) تادر نرسد وعده هرکار که هست * سودے ندهدیاري هریار که هست

(अ) ال امو مرهون باوقاتها

सब में है और सब से न्यारा ।

(सं) प्रधानराज्याधिगतोऽपि तद्बहिः । (अं) (Lit.) Though having all, he hath nothing still. (उ) سب جگہ ہر ہے اور کہیں نہیں
(फ़ा) ایکدمِ ہیچ جا نداری جا * بوالعجب ماندہ ام کہ ہرجائی (अ) کل شے یحیط به الزمان و لیس فی زمان ولا مکان

सब को आपा धापी पड़ी है

(सं) सर्वे स्वार्थेषु तत्पराः । (अं) Every one seeks his own interest. (उ) اپنے اپنے غم میں سب گرفتار
(फ़ा) ہر کس بہ بند خویش گرفتار محنت است (अ) فی کل قلب شغل

सब को अति प्यारो लगे जो नर शील स्वभाव ।

(सं) सर्वप्रियाः शीलगुणान्विता नराः । (अं) Character is the best ornament. (उ) ادب بڑی چیز ہے
(फ़ा) با ادب با نصیب بے ادب بے نصیب (अ) الادب خیر کله

सब के भले में अपना भी भला ।

(सं) भव्यं मे सर्वमङ्गले । (अं) Interest of the world is the interest of one's own. (उ) جو کچھ کہ اپنے لئے پسند نکرو غیر کے لئے بھی مت پسند کرو (फ़ा) ہرچہ بر خود نہ پسندے بدیگران مپسند (अ) لایحب لغیرک ما لا یحب لنفسک

सब के दाता राम ।

(सं) सर्वस्य दाता प्रभुः । (अं) Providence is the preserver of all. (उ) رزق تو رزاق کے ہاتھ ہے
(फ़ा) خدا کہ دندان دہد نان دہد (अ) هو الرزاق ذو القوة المتین

सब करतब की विद्या है ।

(सं) मातेव रक्षति पितेव हिते नियुङ्क्ते भार्येव चाभिरमयत्यपनीय खेदम् । लक्ष्मीं तनोति वितनोति च दिक्षु कीर्तिं किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥ (अं) (Lit.) Do your duty, and you get every thing you want. (उ) کرتا استاد نہ کرتا شاگرد (फ़ा) کار بکثرت است نہ بحسرت
(अ) جد حر نا قل الشفار

सदा के उजड़े नाम बस्तीराम ।

(सं) वासो वृक्षतले नित्यं नाम्ना गेहावलीपतिः । (अं) A man named "Lotus Eyed" though destitute of eyes.

(उ) درد کا نام بھی ظالم نے دوا رکھا ہے (फ़ा) بر عکس نہند نام زنگی کافور

(अ) صلت علی الاسد و بلت عن النقد

सदा के दुःखी नाम चैनसुख ।

(सं) जन्मना भिक्षुको नाम्ना कुबेरः कथ्यते जनैः । (अं) A black man being called Mr. White. (उ) انکھوں کے اندھے نام نین سکھ

(फ़ा) برعکس نہند نام زنگی کافور (अ) صلت علی الاسد و بلت عن النقد

सच कहिया मारा जाय झूठा भँडुआ लड्डू खाय ।

(सं) सत्यवक्ता कलौ दुःखी मिथ्यावादी प्रमोदते । (अं) Truth suffers while falsehood wins. (उ) سچ بات کڑوی ہوتی ہے

(फ़ा) سخن راست تلخ می باشد (अ) الحق مر ولو کان درا

सत्य का बोलबाला झूठे का मुँह काला ।

(सं) सत्यमेव जयति नानृतम् । (अं) (Lit.) Truth conquers, and lie falls. (उ) اصل سے خطا نہیں کم اصل سے وفا نہیں

(फ़ा) اگر چہ بود زادۂ شہر یار * پرستار زادہ نیاید بکار

सदा दिवाली साधु की जो घर गेहूं होय ।

(सं) अन्नपूर्णं गृहं यस्य स सदानन्दमोदभाक् । (अं) Where there is no want there is cheerfulness. Or, Plenty and cheerfulness go hand in hand. (उ) سدا دیوالی سادھو کی جو گھر گیہوں ہوئیں

सब गुन भरी बैंतरा सोंठ ।

(सं) सर्व्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते । (अं) A jack of all trades.

(उ) سب گن بھری بیترا سونٹھ

सब से भली चुप ।

(सं) मौनं सर्वार्थसाधकम् । (अं) Silence is a good policy.

(फ़ा) از صد زبان زبان خموشی نکو بود (उ) ایک چپ سو کو ہرادے

(अ) واعرض عن الجاهلين

सभी बात खोटी-मुख्य दाल रोटी।

(सं) उदरनिमित्तं बहुकृतवेषः। (अं) First think of saving thyself. (उ) سبھي بات کھوٹي مکھ دال روٹي

सच कहने में आधी लड़ाई होती है।

(सं) सुपथ्यस्य च तथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः। (अं) (Lit.) Plain-speaking often leads to quarrel. (उ) سچ بات کڑوي هوتي هے (फ़ा) سخن راست تلخ مي باشد (अ) الحق مر والوگان درا

सखी और सूम साल भर में बराबर हो रहते हैं।

(सं) दातारः कृपणाश्चैव वत्सरान्ते समा इमे। (अं) (Lit.) A fashionable dandy and a close fisted miser both are brought to the same level in course of time. (उ) سال بهر ميں سخي اور سوم برابر هو جاتے هيں

सब दिन जात न एक समान।

(सं) चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च। (अं) (Lit.) Time does not always run an even course. (उ) انسان کي حالت ايکسان نهيں رهتي (फ़ा) بيک ساعت بيک لحظه بيک دم * دگرگون ميشود احوال عالم (अ) احوال الانسان يتغيرفي کل آوان

सखी के माल पर पड़े सूम की जान पर।

(सं) अमितव्ययशीलानां यान्ति वित्तानि संक्षयम्। प्राणा एव विनश्यन्ति कृपणानामसंशयम्॥ (अं) (Lit.) Loss tells upon the property of a spendthrift, but upon the life of a miser.

(उ) سخي کے مال پر پڑے سوم کي جان پر

सखी से सूम भला जो तुरतहि देत जवाब।

(सं) दातुर्हि कृपणः श्रेयान् शीघ्रमुत्तरदायकः। (अं) A miser is preferable to a rich man as his refusal is ever ready.

(उ) سخي سے سوم بهلا جو ترتے ديت جواب

सत मति छोड़े शूरमा सत छोड़े पत जाय।

(सं) न हि सत्यात्परो धर्मः न हेयं सत्यमुत्तमैः। (अं) (Lit.) Give

up righteousness and you lose your worth.

(उ) ست مت چھوڑے سو، ما ست چھوڑے پت آپ

सहस जो डुबकी मैं लई मुक्ता कर नहिं लाग । सागर को क्या दोष है हो न हमारे भाग ।

(सं) तुष्टोऽपि राजा यदि याचकेभ्यो भाग्यात्परं नैव ददाति किञ्चित् ।
(अं) (Lit.) Diving and finding no pearls in the sea.
Blame not the ocean, the fault is in thee. (उ) دولت بغیر قسمت نہیں ملتی (फ़ा) هزار غوطه بخوردم درم بکف نرسید * سزاے بخت من این گناه دریا چیست (अ) الغني بالقدر لا بالجبر

सहस्र गोपी एक कन्हैया ।

(सं) तारा अनेकाः किल चन्द्र एकः । (अं) The king is but one, but the ministers are many. (उ) ایک دل دلبر بہت دل کس کسکو دیجئے (फ़ा) ایک یوسف و هزار خریدار (अ) زمانة واحدة ومن المرضى مائة

सहज पके सो मीठा ।

(सं) अनायास साध्यं फलं स्यात्सुधेव । (अं) Haste make waste. (उ) دیر آوے درست آوے
(फ़ा) دیر آید درست آید (अ) التاني من فعل الكرام

सा

सारी रात मिम्याई एक बच्चा ब्याई ।

(सं) बह्वारम्भो लघुक्रिया । (अं) A mountain in labour produced a mouse. (उ) هنوز روز اول ہے
(फ़ा) هنوز روز اول است (अ) الآن كما كان

सार पराई पीर की क्या जाने बेपीर ।

(सं) सुखिनो नैव जानन्ति परदुःखगभीरताम् । न हि वन्ध्या विजानीयाद्गुर्वीं प्रसववेदनाम् ॥ (अं) No one knows the weight of another's burden. (उ) عاشق کی تکالیف کو معشوق کیا جانے جسنے نہ کبھی ناز
وتھایا ہو (फ़ा) بحال دل خستگان رسد کہ دردے دارد (अ) بما یصیب بمصیبتی

स्याही गई सफेदी आई तो भी तुझे समझ न आई।

(सं) वृद्धत्वेऽपि न ते ज्ञानम्। (अं) (Lit.) Old in years but possessing little experience. (उ) اونٹ بوڑھا ہوگیا مگر اوتنا بیٹھنا نہ آیا (फ़ा) چہل سال عمر عزیزت گذشت * مزاج تو از حال طفلی نہ گشت
(अ) کبرت فما رشدت

सांप के मुँह में छछूँदर निगले तो अन्धा उगले तो कोढ़ी।

(सं) सर्पः छुछुन्दरीं धृत्वा महासंकटगो भवेत्। अद्योच्चदन्धतां विन्देदुद्गिरन् कुष्ठतामियात्॥ (अं) To be in a dilemma.
(उ) ادھر کنواں ادھر کھائی (फ़ा) گویم مشکل وگرنگویم مشکل * نے روے سفر کردن ونے راے اقامت (अ) ان اقل امت وان اسکت یفت

सात पांच की लाकड़ी एक जने का बोझ।

(सं) अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्य्यसाधिका। (अं) Many a little makes a mickle. (उ) تل تل جوڑے پہاڑ
(फ़ा) دانہ دانہ انبار میشود (अ) قطیرعلي قطر اذا التقت بحر

साठी बुद्धि नाठी।

(सं) हीयते ह्यायुषि पुंसां बुद्धिः पश्चिमे गते। (अं) Longevity borders on childhood. Or, Old age is second childhood.
(उ) بوڑھے بیل کو مفت میں کوئی نہیں لینا (फ़ा) کور بخر گنگ بخر پیرمخر
(अ) الشیب داء لادواء له

साझे की हांडी चौराहे पर फूटी।

(सं) दुर्वहा साङ्घिकी सूचिः। (अं) Everybody's business is nobody's business. (उ) دو ملاؤں میں مرغی حرام
(फ़ा) در اقلیمے دو بادشاہ نگنجند (अ) الاشتراک یضیع المال

सांचे रांचे राम।

(सं) ईश्वरः सत्यवाक् प्रियः। सत्यान्नास्ति परो धर्मः। (अं) (Lit.) Truthfulness is the best religion. (उ) سچ کو کیا ڈر
(फ़ा) راستی موجب رضاے خدا ست (अ) صدق الامور نجاتہ

सांचे गुरु का चेला मरे न मारा जाय।

(सं) शिष्यः सिद्धगुरोर्नैव म्रियते नापि हन्यते। (अं) (Lit.) A disciple of a truly great Guru is above all harm's reach. Or An able teacher, and a successful student.

(उ) وہ هیں نادان جوڈر جاتے هیں دهمکانے سے (फ़ा) زدل هادی از مرنج ترکي تترسد (अ) القول الهرم لا يقرعه صوت الجاجل

सांच को आंच नहीं।

(सं) सत्ये नास्ति भयं क्वचित्। (अं) Truth is green.

(उ) سچ سب کو پیاري هے (फ़ा) راست گو راهمیشه راحت در پیش

(अ) صدق المرء نجاته

सांच कहूं यामे झूठ न जानो।

(सं) नासत्यं विद्यते किञ्चित् सत्यं सत्यं वदाम्यहम्। (अं) (Lit.) Upon my honour, it is quite true. (उ) سچ کہتا هوں نه جهوت کي عادت نهين مجهے (फ़ा) راست گویم که دروغ کذبے نیست

(अ) لااقول الا حقاً

साख गई फिर हाथ न आवे।

(सं) नष्टा प्रतिष्ठा हि पुनर्न लभ्यते। (अं) (Lit.) Reputation, once lost, cannot be redeemed. (उ) بندهی مٹهي لاکهہ کي کهلي مٹهي خاک کی (फ़ा) مشت بسته قفل بهشت است (अ) الا عتبار خير من القنطار

सांचे का रङ्ग रूखा।

(सं) सत्यं मनोहारि च दुर्लभं वचः। (अं) Exterior of truth is not attractive. (उ) سانچے کا رنگ روکها

सांची कहे खुश रहे।

(सं) सत्यवक्ता सदा सुखी। (अं) Speak the truth, and enjoy peace. (उ) سونے کو کائي نهين لگتي

(फ़ा) راست گویم که دروغ کذبے نیست (अ) لااقول الا حقاً

सावन के अन्धे को हराही सूझता है।

(सं) [illegible] (अं) (Lit.) To the one getting blind in the rains, everything appears green.

(उ) سب سے پہلے ھم‌سنہ رہے کی شادی نہ گاے کا غم
(फ़ा) بزرنخریدۂ جانرا از ان تدرش نمیدانی (अ) الغنیمت البارِدت یبذل بالحرفة

सावन सूखे न भादों हरे।

(सं) सर्वदैकरसो भवेत्। (अं) Ever unchangeable.
(उ) ساون سوکہے نہ بہادوں ہرے (फ़ा) خوشوقت کسانیکہ بہرحال خوش اند
(अ) الرضاي بالقضاء

सांप मरे न लाठी टूटे।

(सं) स्वक्षतिमन्तरेणैव दुष्टानां दमनं भवेत्। (अं) Little loss, but much gain. (उ) سانپ مرے نہ لاٹھی ٹوٹے

सि

सिद्ध को साधक पूजता है।

(सं) पूज्यन्ते साधकैः सिद्धाः। (अं) A leader's glory is magnified by his followers. (उ) پیر کی پرستش مجاور بڑھاتا ہے
(फ़ा) پیران نمي پرند مریدان می پرانند (अ) الانام امام من الموتم

सिर मूड़ के घुटना नहीं मूड़ा जाता।

(सं) योग्यं कार्यं सदा कुर्यात्। (अं) Shaving does not imply the shaving of the knee. (उ) سر منڈا کے گھونٹا نہیں مونڈا جاتا

सिर पर पड़ी बजाये सिद्धि।

(सं) आगतं तु भयं वीक्ष्य नरः कुर्याद्यथोचितम्। (अं) Do with all your might, the duty you are entrusted with.
(उ) سر پر پڑی بجاے سدھ

सीं

सींग कटा बछड़ों में मिले।

(सं) श्मश्रूणां मुण्डनं कृत्वा बालक्रीडा विधीयते। (अं) (Lit.) An old man desirous of passing for a child with change of dress.
(उ) لہو لگا کے شہیدوں میں ملے (फ़ा) چون پیر شدي کارجوانان تو انگرد
(अ) شيخ بلصيبي

सीख वाको दीजिये जाको सीख सुहाय। सीख न दीजे बाँदरा कि घर बया को जाय।

(सं) मूर्खशिष्योपदेशेन पण्डितोऽप्यवसीदति। (अं) (Lit.) Impart instructions to those that are capable of receiving.

(उ) کویلون کي دلالی میں هاتهہ کالے (फ़ा) عوض نیکي بدی است

(अ) الكرم على اللئام ظلم على الكرام

सीधी अंगुली से घी नहीं निकलता।

(सं) कौशलेन फलं लभेत्। (अं) Honesty does not succeed in dealing with a villain. (उ) مکهیان مانگے سے شهد نهین دیتین

(फ़ा) از انگشت راست روغن بر نمي آید (अ) لايمد. من يقتل

सु

सुलहारी को देख सुलहारी जलती है।

(सं) भिक्षुको भिक्षुकं दृष्ट्वा शुनीव घुर्घुरायते। (अं) Doctors differ. (उ) همرنگ کي دوتی

(फ़ा) خوشه چین کمتر خوشه چین را دوست مي دارد (अ) القاص لايحب القاص

सुलगती में फूंक मत दो।

(सं) न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति। हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते॥ फूत्कारं नैव कुर्य्यास्त्वं वह्नौ दीप्ते च मे क्रुधि।

(अं) Do not throw oil into burning fire. (उ) جلتي هوئی میں پولا کیوں ڈالتے هو (फ़ा) نمک برزخم سوخته مپاش (अ) اذا لم يصدني لم تجدني

सुर नर मुनि सब की यह रीती। स्वारथ लागि करैं सब प्रीती।

(सं) सर्वः स्वार्थं समीहते। (अं) Everyone seeks his own interest. (उ) دنیا هے اور مطلب

(फ़ा) اول خویش بعده درویش (अ) الدار ثم الجار

सुनना सब का करना अपने मन का।

(सं) श्रृणुयाणि सर्ववाक्यानि मनःपूतं समाचरेत्। (अं) Lend your ears to all, but act on your own judgment. (उ) سن کوئی هزار کچهه سناوے * کیجئے وهي جو سمجهه میں آوے (फ़ा) بشنو از هزار وانچه دل تو گوید بعمل آر (अ) استمع [illegible] واعمل [illegible]

सुख में मित्र घणा ।

(सं) सुखे मित्राण्यनेकानि । (अं) Money has many friends, or Prosperity gains friends. (उ) زر دار کو ہزار یار

(फ़ा) زر دار را ہزار یار شود (अ) الناس اخوان ویرجع الیہ دولتہ

सुख सम्पति में सब के सब कोई ।

(सं) सर्वाणि मित्राणि समृद्धिकाले । (अं) Prosperity gains friends. (उ) مصیبت میں نہیں کوئی کسی کا

(फ़ा) بوقت تنگدستی آشنا بیگانہ می گردد (अ) الناس اخوان ویرجع الیہ دولتہ

सुबह का भूला शामको घर आजाय तो भूला नहीं कहा जाता ।

(सं) पापीयांश्चेत् कियत्कालं सदाचारी भवेत् पुनः । साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः । (अं) A sinner may become a saint.

(उ) صبح کا بھولا شام کو گھر آوے اسے بھولا نہیں کہتے (फ़ा) ہرچہ عیرض دارد گلہ ندارد (अ) السیآت تمحی بالکفارات

सुख कहना जन से दुख कहना मन से ।

(सं) सुखं वाच्यं जनेभ्यो हि नैव दुःखं कदाचन । (अं) Keep thy sorrow to thyself, and give out thy joy to others.

(उ) سکھ کہنا جن سے دکھ کہنا من سے

सू

सूक्ष्म ज्ञान जी की हान ।

(सं) सीम्नोऽधिकविचारस्तु सदानर्थाय कल्पते । (अं) A little knowledge is dangerous. (उ) آدھے قاضی قد و آدھے بارا آدم

(फ़ा) نیم حکیم خطرۂ جان نیم ملا خطرۂ ایمان (अ) قعل الاقامت لاطایر ولاجمل

सूरदास की कारी कमरिया चढ़ै न दूजो रंग ।

(सं) जीवन्मुक्ता महात्मानो बध्यन्ते विषयैर्न हि । ज्ञानरञ्जितचित्तेषु अन्यो रङ्गो न प्रस्फुटेत् । (अं) Black will receive no other hue.

(उ) ساون ھرے نہ بھادوں سوکھے (फ़ा) خوشوقت کسا نیکہ بہرحال خوش اند (अ) الرضا بالقضا

सूरज धूल उड़ाने से नहीं छिपता ।

(सं) रजसा रविराभिभूयते नहि। (अं) (Lit.) A cloud of dust cannot hide the sun. آفتاب کو دھول سے نہیں ڈھک سکتے (उ)

से

सेवा बिन मेवा कहां पाइये।

(सं) गुरुशुश्रूषया विद्या। (अं) No gain without pain.
(उ) بغیر محنت راحت کہاں.. (फ़ा) مقام عیش میسر نمي شود بے رنج
(अ) لنا خدم خدم

सेत का चंदन घिसरे लाला।

(सं) परान्नं प्राप्य दुर्बुद्धे मा प्राणेषु भयं कृथाः। (अं) To spend lavishly what is easily available. (उ) مفت كي چيزكی قدر کہاں
(फ़ा) مال مفت دل بيرحم (अ) اغنيمت البارده يبذل بلا حرفة

सेढ़ की सिखावन झांपे तक।

(सं) नैव सिद्ध्यन्ति कार्य्याणि परस्याऽऽश्रयणे कृते। (अं) The utmost that a clergy can do is to run to his church.
(उ) مرد کہنے سے بہی نا مرد ہوا ھے کبھي مرد (फ़ा) از ذلفل وزنجبيل سر دی مطالب (अ) الطالب البارده يبذل بلا حرفة

सो

सोने की कटारी कोई पेट में नहीं मारता।

(सं) सुवर्णक्षुरिका नैव ह्यात्मइत्यासु युज्यते। (अं) (Lit.) No one would like to wound himself with a knife though it be of gold.
(उ) بہاڑ پڑے وہ سونا جس سے کان ٹوٹے
(फ़ा) دند انکه .رد نان بادش کند (अ) يقطع العضوالوجع

सोच करन्ता पुरुषा हारे मर्द वही जो पहिले मारे।

(सं) आद्यप्रहर्त्तुर्विजयो रणे स्याद्विचारमग्नस्य रणे पराजयः।
(अं) Hesitating men get the worse in a fight. (उ) پہلے مارے سو میر (फ़ा) گ. ہ کشتن روزاول (अ) قتل الموذي قبل الايذا

सोया सो खोया।

(सं) जाग्रते न भयं किञ्चित् शयानो ... (अं) Asleeping

fox catches no poultry. (उ) باپ زر لکھا ہے بو علی نے * کہ سونے سے مسافر کو خطر ہے

(फ़ा) اگر خفتی مردی و اگر رفتی جان سلامت بردی

(अ) من النوم الرد عدم المراد

सोनो और सुगन्ध।

(सं) गुणाः सर्वे समापन्ना एकत्र गुणवज्जने। (अं) Charming by nature as well as by culture. (उ) چپڑی اور دو دو

(फ़ा) هم ثواب و هم خرما (अ) نعمت هداية البعيران كانت معه الشعير

सोने से गढ़ावन महँगी।

(सं) चित्रणस्याधिकं मूल्यं हेममूल्यादपि प्रभो। (अं) Case is dearer than the watch. (उ) دمڑی کی بوڑھیا ٹکا دھنکائی

(फ़ा) افتابہ خرچ لدم (अ) كراية المال ازيد على راس المال

सोना धूल में भी चमकता है।

(सं) प्रकाशन्ते गुणाः स्वयम्। (अं) Gold glitters even while lying in the grass. (उ) سونا دھول میں بھی چمکتا ہے

सो घर सत्यानाश, जहां है अति बल नारी।

(सं) अबला प्रबला यत्र तत्र नाशो न संशयः। (अं) Woe worth the family where female reigns. (उ) جس گھر میں عورت کی حکومت ہو اسکا ستیاناس ہوتا ہے

सौ

सौ सयाने एक मत।

(सं) बहूनामपि धीराणां मतैक्यं जायते ध्रुवम्। (अं) (Lit.) Conscientious men, however large in number, can always act in concert. (उ) داناؤں کا ایک ہی طریقہ

(फ़ा) راہ خرد مندان یکے باشد (अ) مقتضى العقل واحد

सौ वेद न एक लवेद।

(सं) यद्यपि शुद्धं लोकविरुद्धं नाचरणीयं नाचरणीयं। (अं) Custom is more powerful than the scripture. (उ) بندی ناچے لکڑی کے بل (फ़ा) گر نبودے چوب ترفرمان نبردے گاوخر (अ) عود معلم العلم

सौ बनैत न एक लठैत ।

(सं) एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न हि तारागणोऽपि च । (अं) He is a host in himself. (उ) سو بنیت ایک لڑیت * سو سونار کی ایک لوهار کی

(फ़ा) بازی بازي بریش بابا بازي (अ) ضربت الحداد یستوي مائة ضربة من الصیاغ

सौ डंडी (दण्डी) न एक बुन्देलखण्डी ।

(सं) न शतं ब्राह्मणाः श्रेष्ठा एक एवातिथिर्वरः । (अं) One cannon outweighs thousands of guns. (उ) سو سونار کی ایک لوهار کی

(फ़ा) بازي بازي بریش بابا بازی (अ) ضربت الحداد یستوي مائة ضربت من الصیاغ

सौ औषध एक पथ्य ।

(सं) पथ्ये सति गदार्त्तस्य किमौषधनिषेवणैः । (अं) Diet cures more than doctors. (उ) پرہیز بھلا نه علاج

(फ़ा) نیست بیمار رابه از پرهیز (अ) نعم العلاج الحمیة

सं

सम्पत् होय थोड़ी तो राखिये गाय कि घोड़ी ।

(सं) शक्त्यपेक्षो नरो कुर्य्यात् कार्य्यं स्वोन्नतिहेतवे । (अं) Having a farthing in purse desirous of buying a horse.

(उ) حکمت عملي بھي بڑي چیز ہے (फ़ा) کفایت شعاري مقتضاے هوشیاریست

(अ) الاقتصارفی الانفاق نصف المعیشة

सन्तोषी सदा सुखी ।

(सं) सन्तोषः परमं सुखम् । (अं) Contentment is the true philsopher's stone. (उ) قناعت بڑي دولت بے زوال هے

(फ़ा) کنج قناعت گنج راحت است (अ) عزمن قنع و ذل من طمع

संग्रह की हुई वस्तु काम की ।

(सं) संग्रहः फलदायकः । (अं) Make accumulation of your policy, and you will surely be benefited. (उ) کپوت بیٹا اور کھوٹا پیسه کبھي نه کبھي کام آتا هے

(फ़ा) داشته آید بکار اگرچه باشد سرمار

(अ) الفلوس ینفع ولوکان ردیاً

संगत सार अनेक फल।

(सं) सत्सङ्गतिः किं न करोति पुंसाम्। (अं) A good company is a great advantage. (उ) تخم تاثیر صحبت اثر
(फ़ा) صحبت تاثیر کنندہ است (अ) الصحبت موثرۃ.

संसार में सुखी जीव थोड़े हैं।

(सं) संसारे सुखिनः केचित्। (अं) Few are truly happy in this world. (उ) وہی آرام میں ہے رحمت خدا جسپر
(फ़ा) درین دنیا کسے بیغم نباشد * اگر باشد بنی آدم نباشد (अ) الدنیا دار الفتن والمحن

संसार में दुःख सुख का जोड़ा है।

(सं) द्वन्द्वात्मकोऽयं संसारः सुखदुःखसमन्वितः। कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण।
(अं) Happiness and misery follow each other in rotation.
(उ) گل کے پہلو میں خار ہوتا ہے (फ़ा) گنج بے مار و گل بےخار و مل بے خمار نمی باشد
(अ) مع کل راحت آفۃ

संसार में दुःखरूपी सागर है।

(सं) संसारो दुःखसागरः। (अं) (Lit.) World is an ocean of misery. (उ) جسکو دیکھا سو میلا دیکھا
(फ़ा) درین دنیا کسے بیغم نہ باشد * اگر باشد بنی آدم نباشد (अ) الدنیا دار الفتن والمحن

संसार तो असार यामें सुकृत ही सार है।

(सं) असारे खलु संसारे सारः स्यात् सुकृतं कृतम्। (अं) Pleasure is precarious, virtue is immortal. (उ) آدمی رہتا نہیں دنیا میں رہ جاتا ہے نام (फ़ा) سعدیا مردنکو نام نمیرد ھرگز * مردہ آنست کہ نامش بہ نکوئی نبرند (अ) من ثبت جودہ ثبت وجودہ

ह

✓हलक से निकली खलक में फैली।

(सं) षट्कर्णैर्भिद्यते मन्त्रः। (अं) Words out of mouth fly on wings. (उ) بات نکلی زبان سے پھیلی جہان میں (फ़ा) سخن از زبان گذشتہ باز بدست نمی آید (अ) کل سر جاوز الاثنین شاع

हरे में फूटी है।

(सं विशीर्णा स्फुटिता चालोवन्ध्ये काऽपि हरीतकी। (अं) The nature always appears green to one who gets blind in autumn.

(उ) ساون کے اندھے کو ھراھراھی نظر آتا ھے (फ़ा) سنگ مفت و کلاغ مفت

(अ) الغنیمة الباردت یذل بلا حروب

हरिगुण बरनि सकै नहिं कोई।

(सं) असितगिरिसमं स्यात् कज्जलं सिन्धुपात्रे सुरतरुवरशाखा लेखनी पत्र-मुर्वी। लिखति यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकालं तदपि तव गुणानामीश! पारं न याति। (अं) Unspeakable are the glories of God.

(उ) ہے ایک زبان اور ترے احسان ھزاروں (फ़ा) اگر شکر حق تا بروز شمار * گذاری نباشد یکے از ھزار (अ) وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها

हरिगुण गाती पेट में काती।

(सं) कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्। इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते। (अं) A honey tongue, a heart of gall.

(उ) تن من رام بغل ایلتین

(फ़ा) جو فروش گندم نما (अ) لسان یسبح وقلب یذبح

हरि इच्छा बलवान।

(सं) ईश्वरेच्छा गरीयसी। (अं) God's will always prevails.

(उ) وھی ھوتا ہے جو منظور خدا ھوتا ھے (फ़ा) ھرچه خدا خو است ھمان می شود (अ) یفعل الله مایشاء و یحکم مایرید

हर से गरब किया सो ही हारा। गरब किया लंकापति रावण खण्ड खण्ड कर डारा।

(सं) अतिगर्वेण रावणः। (अं) Pride is a vicious horse to ride, or Pride goeth before fall.

(उ) غرور برا ھے

(अ) ولا تمش فی الارض مرحا (फ़ा) متکبر و مغرور مباش

हर दफे गुड़ मीठा ही मीठा।

(सं) शर्करा सर्वदा मिष्टा। (अं) A sweet thing is always sweet.

(उ) بیٹھب ہے اسکو چاٹ ستھکر لگی ھونی (फ़ा) ھرروز عید نیست که حلوا خورد کسے (अ) لایقسم الحلوة الایوم العید

हर जैसे को तैसा।

(सं) ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्। (अं) God's reward is commensurate with your acts. (उ) हाथी का پیر آتنس (फ़ा) هر نمرود را پشه (अ) لکل فرعون موسے

हम तुम राजी तो क्या करेगा काजी।

(सं) स्त्रीपुरुषौ यदा रक्तौ किं करिष्यन्ति बान्धवाः। (अं) The judge has nothing to do when the parties agree. (उ) دو دل راضي تو کیا کریگا قاضی (फ़ा) زن راضي شوهر راضی تف بریش قاضی (अ) المرأة راضية والبعل راض فما بال قضاء القاضي

हर्रा लगे न फिटकरी रंग चोखा ही आवे।

(सं) द्रव्यस्यापि व्ययो न स्यात् कार्य्यं स्यादुत्तमोत्तमम्। (अं) To wish for a great result at a little cost. (उ) هلدي لگے نه پهٹکري رنگ چوکها رہے

हरी खेती ग्याभन गाय तब जानो जब मुंह में जाय।

(सं) प्रपूर्णं हरितैः शस्यैः क्षेत्रं गर्भवती च गौः। अन्तरायमुखे नित्यं पतिता नात्र संशयः। (अं) There is no counting on a harves in the field. (उ) هري کهیتي گابهن گاے تب جانون جب منه مین جاے

हा

हाल जाय हवाल जाय पर बन्दे का खेल न जाय।

(सं) गच्छन्तु निखिला मत्ता धर्म्म एको हि तिष्ठतु। (अं) State and wealth are gone but disposition still remains. (उ) لاکهه کا گهر خاک هو جاے تو هو جاے پر اپنے مزے مین فرق نه آوے (फ़ा) زر میگذر اعتذ خویشان خانه گر ویران شود (अ) ترید الا مطاروان هدم الدار

हाय जवानी बावरी एक वार फिरि आव।

(सं) अंगं गलितं पलितं मुण्डं तदपि न मुञ्चत्याशापिण्डम्। (अं) Come back once more, then, youth. (उ) جو جاکے نه آوے وه جواني دیکهي (फ़ा) نیاید دگر آب رفته بجو (अ) الشاب شعبة من الجنون

✓हाथी के पीछे कुत्ते भुंका ही करते हैं।

(सं) निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु । न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः । गच्छतो हस्तिनः पृष्ठे बुकन्ते कुक्कुराः सदा ॥ (अं) (Lit.) An elephant is not in the least affected by the barking of a dog. (उ) کہیں کوون کے کوسنے سے ڈھور مرتے ہیں
(फ़ा) شپرہ گر وصل آفتاب نخواہد-رونق بازار آفتاب نکاہد (अ) ضیاء الشمس لایرد من دعاء الخفاشین

हाथी के पांव में सब का पांव है ।

(सं) सर्व्वे पदा हस्तिपदे निमग्नाः । (अं) God worshipped, all gods and goddesses are worshipped. (उ) اچھوں کے ساتھ برے بھی ملجاتے ہیں
(फ़ा) چو تیر از کمان رفت ناید بدست (अ) الوقت یمر مر السحاب

हाथ से गयो अवसर फिर न आवे मौसर ।

(सं) प्रत्यायान्ति पुनर्गता न दिवसाः ॥ (अं) Past time can never be called back. (उ) وقت کے بھولے موتی بیچتے ہیں
(फ़ा) چو تیر از کمان رفت ناید بدست (अ) الوقت یمر مر السحاب

हाथ सुमिरनी पेट कतरनी ।

(सं) विषकुम्भं पयोमुखम् । (अं) A honey tongue, a heart of gall. (उ) ہاتھ میں تسبیح من میں شیطان
(फ़ा) ظاہر از شیخ باطن از شیطان (अ) لسان یسبح و قلب یذبح

हाथ में लिया कांसा तो पेट का क्या सांसा ।

(सं) हस्ते चेच्चषकं कुक्षौ किं भक्षकम् । (अं) God's world is wide and the beggar is not lame. (उ) ایک در بند ہزار در کھلے (फ़ा) پاے گدا لنگ نیست ملک خدا تنگ نیست (अ) اتیت الا نجیزک من شا ملک

हाथ न मुट्ठी फरफराय उट्ठी ।

(सं) न हस्ते मुष्टिका नैव किमर्थं फड़फड़ायते । (अं) No money in hand, but a big project in mind. (उ) پیٹ میں بڑی بوند نام دیکھا مقصود (फ़ा) خوردہ نہ بردہ آنے والے درد گردہ (अ) لم تعمر قریۃ وقد جاء السارقون

हाकिम चून का भी बुरा।

(सं) न स्वातन्त्र्यसमं सुखम्। (अं) Even an image of a king is an object of dread. (उ) ہزار لاہی ٹوٹے گہر بار کے باسن توڑنے کو تو بس ہے (फ़ा) شیر اگر مردہ بود پوستینش باردوخر است (अ) کثرمن الحطاب یکسبہ قلل من الدار

हाकिम गरीब ताकी धाक ना परत है।

(सं) वीरभोग्या वसुन्धरा। विद्यया वपुषा वाचा वस्त्रेण विभवेन च। वकारैः पञ्चभिर्युक्तो नरः प्राप्नोति गौरवम्। (अं) You can't exercise control unless you be strong. (उ) غریب حکومت میں بڑا فرق ہے (फ़ा) ریاست بے سیاست نمی باشد (अ) ادب الریاست سیف السیاست

हाथी दांत दिखाने और खाने के अलग अलग रहते हैं।

(सं) दुर्ज्ञेयनीतयो भूपाः। (अं) Duplicity is the constant weapon of a politician. (उ) من میں رام بغل میں ایڈتین (फ़ा) جو فروش گندم نما (अ) لسان یسبح و قلب یذبح

हाथ कङ्गन को आरसी क्या ?

(सं) सूर्य्यस्य किं दीपप्रदर्शनेन। (अं) (Lit.) What need of a looking-glass for getting sight of one's bracelet. (उ) عیاں کو کیا بیان (फ़ा) عیان راچہ بیاں (अ) الظاہر عنوان الباطن

हाथ पांव की काहिली मुँह में मूछें जायँ।

(सं) अनवधानतया निःशोभान्यङ्गानि भवन्ति। (अं) A sluggard does not like even to move his limbs. (उ) ہاتھ پاؤنکو دکھہ تو پیٹ کو سکھہ ہاتھ پاؤں کو سکھہ تو پیٹ کو دکھہ

हारे भी हार और जीते भी हार।

(सं) पराजयो जयेऽपि स्यान्न जयो विजये तथा। न विधेयो विरोधोऽतः कदाचिद्बलिभिः सह। (अं) (Lit.) Defeat is defeat, but even victory too amounts to defeat. (उ) ہارے بھی ہم اور جیتے بھی ہم

हानि लाभ जीवन मरण यश अपयश विधि हाथ।

(सं) न हि भाग्यात् परं किञ्चित्। (अं) (Lit.) Profit and loss,

life and death, praise and blame,—all are in the despensation of God. (उ) هانی لابهه جیون مرن جس اپجس بدہ هاتهه

हाथ की लकीर नहीं मिटती।

(सं) न हस्तरेखा त्तयते कदाचित्। (अं) There is no counteracting the designs of fate. (उ) هنسے افلاک کو سو رنگ بدلتے دیکھا — پر نہ قسمت کے نوشتے کو بدلتے دیکھا (फ़ा) انچہ براوح نوشتہ ست همان خواهد بود (अ) جف القلم بما هو کائن

हार मानी झगड़ा टूटा।

(सं) विरोधो नश्यति क्षिप्रमङ्गीकृत्य पराजयं। (अं) Admit your defeat, and the dispute is at an end. (उ) هار مانی نہ جهگرا ٹوٹا

हाजिर में हुज्जत नहीं गैर में तकरार नहीं।

(सं) उपस्थितं परित्यज्यानुपस्थितग्रहणे मानाभावः। (अं) (Lit.) I may give what is in hand, but I can hold out no hope for what I do not have. (उ) حاضر میں حجت نہیں غیر کی تلاش نہیں

हि

हिसाब जौ जौ का दान सौ सौ का।

(सं) यः काकिणीमप्यपथप्रपन्नां समुद्धरेन्निष्कसहस्रतुल्यां। दानेषु कोटिष्वपि मुक्तहस्तस्तं राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः। (अं) (Lit.) In keeping accounts even a farthing is not neglected, but in giving away in charity you give in hundreds.

(उ) حساب جو جو کا دام سو سو کا

ही

हीरा की परख जौहरी जाने।

(सं) गुणान् गुणी वेत्ति न निर्गुणो जनः। (अं) A blind man cannot be a judge of colour, or, (Lit.) A Jeweller is the best judge of the worth of a jewel. (उ) شیخ کیا جانے صابن کا بیاز (फ़ा) خر قیمت زعفران چہ داند (अ) لایطرح الدر فی اعناق الکلاب

हु

हुक्म बिन पत्ता न हले।

(सं) यद्भयाद्वाति वातोऽपि सूर्यस्तपति यद्भयात्, वर्षन्ति तोयदाः काले पुष्यन्ति तरवो वने। (अं) Not a sparrow falls without his knowledge. or God only knows His own work.

(उ) خدا کے حکم بغیر پتہ نہیں هلتا (फ़ा) کارهاے خدا خداداند

(अ) لاتتحرک ذرۃ الا باذن اللہ

हुक्के की मारी आग और बाकी का मारा गांव।

(सं) अनवधानफलं सततं नृणां भवति हानिकरं जगतीतले। (अं) An estate in arrears is an estate lost. (उ) حقے کی ماری آگ باقی کا مارا گانون

हू

हूं अनाथ अहो दीनानाथ मारन तारन तुमरे हाथ।

(सं) दीनानामहमेवैको दयालूनां त्वमग्रणीः। दयनीयो मदन्योऽस्ति तव कोऽत्रजगत्त्रये। (अं) Keep me or take me off as thou pleasest, O lord. (उ) سر تسلیم خم ہے جو مزاج یار میں آئے

(फ़ा) گر برانی ور بخوانی بندہ ایم (अ) امرک علی الراس والعین

हे

हेरन के मिस टेरन लागी।

(सं) गीतव्याजेन संहन्ति व्याधोऽरण्ये मृगान् यथा। (अं) (Lit.) Eager to meet when in sight. (उ) هم جان گئے کچھ دال میں کالا ہے (फ़ा) مطلب سعدی دیگرست (अ) مرامکم غیرهذا

हो

होय बुरे से सुत भलो ज्यों कमल कीच ते होय।

(सं) कुवंशादपि सत्पुत्रः पङ्कात् पद्मं यथा भवेत्। (अं) The black hen lays white eggs. (उ) کالی مرغی کیا سفید انڈے نہیں دیتی

(फ़ा) از آزر بت تراش ابراهیم خلیل بر آمد (अ) یخرج الحی من المیت

✓होनहार होके रहे।

(सं) भावी चेन्न तदन्यथा। (अं) There is no avoiding the dictates of Fate. (उ) ہونی ہو کے رہتی ہے جو منظور خدا ہوتا ہے

(फ़ा) [illegible] (अ) [illegible]

होनहार बिरवान के होत चीकने पात ।

(सं) भव्यानां भवितव्यानां प्रथमं स्याच्छुभावहम् । (अं) Coming events cast their shadows beforehand. or Child is the father of man. (उ) پوت کے پانؤں پالنے میں پہچانے جاتے ہیں
(फ़ा) سالے کہ نکو است از بہارش پیدا است (अ) السعید سعید فی بطن امہا

होत परायो आपनो शस्त्र परायो हाथ ।

(सं) परहस्तगतं शस्त्रं स्वीयञ्चापि परं भवेत् । (अं) Possession is the nine points of law. (उ) قبضہ ہی کا پیسہ کام آتا ہے
(फ़ा) زر یکہ از تست ہماں نعمت کہ در مشت (अ) القبض دلیل الملک

होत नटो मत कोय ।

(सं) सति द्रव्ये कथमनङ्गीकारः । (अं) Truth is truth.
(उ) کسی سایل کو جھڑکانہ کیجئے (फ़ा) چیزے بدہ درویش را چیزے مگو درویش را (अ) واما السائل فلا تنہر

हं

हंसों में कौवा ।

(सं) हंसमध्ये बको यथा । (अं) (Lit.) A heron in an assembly of geese. (उ) اونٹ کے گلے میں بلی
(फ़ा) درمیان کبکان زاغ نشست (अ) بین الملا یکہ ابلیس

हंसा थे सो उड़ गये कागा भये परधान ।

(सं) सत्पुरुषा मृता लोके दुष्टा जीवन्ति नायकाः । (अं) When the cats are away the mice will play. (उ) بلی گئی چوہوں کی بن آئی
(फ़ा) جاے شہران نشست روبا ہے (अ) مات الناس وبقی الخناس

हन्ते को हनिये पाप दोष न गनिये ।

(सं) आततायिनमायान्तं हन्यादेवाऽविचारयन् । शठे शाठ्यं समाचरेत् ।
(अं) To kill an enemy is no sin. (उ) مارتے کو مارے پاپ درس نہ کیجئے (फ़ा) موذی را قبل ایذاء باید نشت (अ) قتل الموذی قبل الایذا

SANSKRIT ENGLISH DICTIONARY
(A COMPREHENSIVE SANSKRIT-ENGLISH LEXICON)
H. H. Wilson

Prof. Horace Hayman Wilson, M. A., F. R. S. was Boden Prof. of Sanskrit in the University of Oxford and the venerable author claims the thanks of all Sanskrit scholars and students of eastern literature for having opened up new mines and struck out new paths, in which it was comparatively easy to those who came after him to make their way.

For the cultivation of Sanskrit Language he prepared a Sanskrit English Dictionary in 1819 from Calcutta with co-operation of Sanskrit scholars. In 1832 the second edition was again revised and compiled from various recent authorities in its third edition which was published without preface. Its revision was felt so it was published in 1874. After its publication so many other dictionaries as of Monier Williams and Apte came in light and again it was felt needful to revise this Dictionary. With the assistance of several Sanskrit Pandits and Pt. Jivanand Vidyasagar it was again compiled, revised, enlarged and was published in 1900 without preface.

This edition was the latest one and no such other Dictionaries came in light after that but it was not available since long. It is the only dictionary which contains pronunciation and etymology of word. Necessity to publish it was felt by Sanskrit Scholars and lovers. We have now added the preface of 1st edition to this edition which was deleted in second, third and fourth editions. This is the only latest edition which fulfills all requirements of Sanskrit scholars. 200-00

AN ENCYCLOPAEDIA OF RELIGIONS

M.A. Canney

The science of Comparative Religions is still so young that information on many matters embraced by it has not found its way as yet into ordinary encyclopaedias or dictionaries very few have been published. The great *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, edited by Dr. James Hastings is a store-house of information but its size places it as a house-hold work of reference beyond the reach of many readers.

It may seem a bold undertaking to seek, as the pr[illegible] writer has done, to present in a volume of moderat[illegible] information about most of the ancient religions, ethnic [illegible] historical. The writer has preferred particularly on [illegible] which are unfamiliar. Many of the headings here to be fo[illegible] have never found a place as yet in any other encyclop[illegible] These headings with the matter included under them, [illegible] hoped, will not only interest the general reader, but also sug-gest to students, as they have suggested to the writer, subjects for special research.

Demy quarto pp. 412 150.00

SANSKRIT MAXIMS AND PROVERBS

न्यायावलि

Sir Bejai Singh

The importance of Sanskrit Maxims and Proverbs is evident. They have their connections with various activities of human life and explain the trends of human behaviour. The field of culture, religion, scholarship etc. has given origin to maxims and proverbs, so their knowledge helps in having a clear understanding of various facts. In Shastras they are used to explain many knotty points. The present work is a collection of almost all important maxims and proverbs of Sanskrit, which are found in the texts on different branches of Sanskrit learning, Maxims and proverbs have been translated and thoroughly explained in Hindi and English both.

pp. 108 30.00

PANORAMA OF PROVERBS

(N.S. Singh)

Sanskrit, English, Urdu, Arabic, Persian, Hindi

(1984)